

ЉУДСКА ПРАВА: ПРИРУЧНИК ЗА ПОСЛАНИКЕ

که در آفرینش ز یک گوهرند
دگر عضوها را نماند قرار
نشاید که نامت نهند آدمی

بنی آدم اعضای یکدیگرند
چو عضوی ببرد آورد روزگار
تو کز محنت دیگران بی غمی

*Људи су дијелови једнога тијела,
Јер човјек је створен од исте материје.
Кад један дио боли,
Ни други не остају у миру.
Ти, који се не бринеш за невоље других,
Ниси достојан да те зову човјеком.¹*

Сади, Ђулистан (Ружичњак, 1258.г.)

---

1 (Прим прев.) Превод са персијског: Салик А. Трако, Шејх Сади Ширази; *Ђулистан*, Сарајево 1989.

О аутору

Приручник је написао г. Манфред Новак, директор "Лудвиг Болцман" института за људска права Универзитета у Бечу и специјални извештач Уједињених нација за питања тортуре, уз допринос г. Јероена Клока (ОНСНР) и гђе Ингеборг Шварц (IPU).

Коментаре су нам доставили:

Интерпарламентарна унија (IPU): Чланови одбора за људска права посланика: гђа Ен Клуид (Велика Британија), г. Хуан Пабло Лателие (Чиле), г. Махамане Осман (Нигер), гђа Вероника Недведова (Република Чешка) и г. Махинда Самарасинг (Шри Ланка) и званичници IPU: г. Андреас Б. Џонсон и г. Рогиер Хуизинга.

Високи комесаријат за људска права (ОНСНР): г. Здзислав Кедзиа, гђа Џејн Конорс, г. Маркус Шмит и г. Јулијан Бергер.

Оригинална верзија: енглески

Дизајн насловне стране Алојз Робелаз, ле Студиос Лолос, Каруж, Швајцарска

Штампано у Француској САДАГ, Белегард сур Валсерин

ЉУДСКА ПРАВА: ПРИРУЧНИК ЗА ПОСЛАНИКЕ

За издавача:

Мисија ОЕБС у Србији

Чакорска 1, 11000 Београд

www.osce.org/serbia

Превод

Биљана Обрадовић-Вујновић

Невена Недић

Графичка обрада, прелом, лектура и коректура

СОММА | communications design

Штампа

Оригинал

Тираж

500 примерака

ISBN 978-86-85207-68-6

Organizacija za evropsku
bezbednost i saradnju
Misiја u Srbiji

Штампање овог приручника и превод на српски језик
помогла је Мисија ОЕБС у Србији.

Напомена: Ставови изречени у књизи припадају искључиво аутору и његовим сарадницима и не представљају нужно званичан став Мисије ОЕБС у Србији.

Људска права прожимају велики део политичког дискурса од Другог светског рата. Иако је борба за слободу од угњетавања и беде вероватно стара колико и сам људски род, огромно вређање људског достојанства током тог рата и потреба да се такве страхоте избегну у будућности, су заправо поставиле људско биће поново у средиште и довеле до међународне кодификације људских права и основних слобода. Члан 1 Повеље Уједињених нација наводи „унапређивање и подстицање поштовања права човека и основних слобода за све без обзира на расу, пол, језик или веру“ као један од циљева ове Организације.

Универзална декларација о људским правима, коју је Генерална скупштина Уједињених нација усвојила 1948. године, била је први корак ка постизању тог циља. Она се сматра ауторитативним тумачењем појма „људских права“ из Повеље Уједињених нација. Универзална декларација, заједно са Међународним пактом о грађанским и политичким правима и Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима (оба усвојена 1966. г.), чини оно што је познато под називом Међународни закон о људским правима. Од 1948. га људска права и основне слободе су и заиста биле кодификоване у стотинама универзалних, регионалних обавезујућих и необавезујућих инструмената, који се дотичу скоро сваког аспекта живота људи и покривају широк распон грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права. Тако је кодификација људских права у великој мери завршена. Као што је генерални секретар Уједињених нација, г. Кофи Анан, недавно истакао, главни изазов данас представља примена усвојених стандарда.

Претходних година, пажња се све више окреће парламенту као институцији државе преко које људи остварују своје право дефинисано у члану 21 Универзалне декларације, да учествују у вођењу јавних послова своје земље. И заиста, да би људска права постала стварност за свакога, парламенти морају у потпуности да играју своју улогу и да у ту сврху врше конкретна овлашћења која имају. А то су доношење закона, усвајање буџета и надзор над радом владе.

Као организација која са Уједињеним нацијама дели бригу о људским правима, Интерпарламентарна унија (IPU) настоји да јача улогу парламента као

чуvara људских права. Активности које предузима годинама са овим циљем су показале да веома често посланици знају мало о међународном правном оквиру за људска права, обавезама које су њихове земље преузеле потписивањем међународних уговора о људским правима и разним међународним и регионалним телима и механизмима за људска права која постоје како би се пратила њихова примена. Штавише, парламентарци би могли много више да учине у корист људских права.

Тако је дата сугестија да IPU и Високог комесаријата Уједињених нација за људска права (ОНСНР), органа Уједињених нација са конкретним мандатом да унапређује и штити свачије ефективно уживање свих грађанских, културних, економских, политичких и социјалних права да објави приручник са основним информацијама о људским правима и међународним и регионалним системима осмишљеним да их унапређују и штите.

Задатак да сачини Приручник је поверен уваженом стручњаку за људска права, г. Манфреду Новаку, који је тренутно специјални извештач Уједињених нација за питања тортуре. У извршавању овог задатка, он се ослањао на савете и смернице IPU Одбора за људска права посланика и званичника ОНСНР и IPU.

Није тешко видети да смо, упркос нормама, стандардима и принципима људских права које је успоставила међународна заједница, далеко од живота у свету „слободном од страха и несташнице“, чему су тежили оснивачи Уједињених нација. Стога се обе организације надају да ће Приручник постати један од главних инструмената парламентарца широм света у усклађивању њихових законодавних, надзорних и представничких активности са обавезама у погледу људских права које су њихове земље преузеле и помоћи им да играју важну улогу коју имају у унапређењу и заштити људских права у својим земљама и широм света.

Луиз Арбур,
високи комесар за људска права
Уједињених нација

Андрес Б. Џонсон,
генерални секретар
Интерпарламентарне уније

ШТА САДРЖИ ОВАЈ ПРИРУЧНИК?

- У првом делу дат је кратак приказ општих начела која уређују право људских права и обавезе које су државе преузеле према међународном праву људских права. У њему је представљен међународни и регионални правни оквир у области људских права и објашњено функционисање разних међународних и регионалних тела за људска права, укључујући она која прате примену главних међународних уговора у области људских права.
- У другом делу, Глава 11 је посвећена мерама парламента за унапређење и заштиту људских права. У њој су дати конкретни примери онога шта парламенти и посланици могу учинити у овој области. У оквирима под називом „Шта можете урадити“ дате су контролне листе за такве мере.
- Главе 12 и 13 имају за циљ описивање основног садржаја сваког права које је гарантовано у Универзалној декларацији о људским правима и одговарају на питања као што су „Шта значи право на правично суђење?“ или „Шта је право на адекватан животни стандард?“ Ова поглавља се баве само основним правима која су даље разрађена у Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима и Међународном пакту о грађанским и политичким правима.

ЉУДСКА ПРАВА ПРИРУЧНИК ЗА ПОСЛАНИКЕ

САДРЖАЈ

Предговор.....	iii
----------------	-----

ПРВИ ДЕО

Глава 1:	Шта су људска права?	1
	Дефиниција	1
	Основна начела људских права	4
	Људска права и државни суверенитет.....	8
	Демократија, људска права и парламенти.....	8
Глава 2:	Које обавезе државе произлазе из људских права?	11
Глава 3:	Међународни инструменти у области људских права	17
	Настајање међународног права људских права.....	17
	Међународни закон о људским правима.....	17
	Основни међународни уговори о људским правима.....	18
	Остали инструменти Уједињених нација у области људских права .	19
Глава 4:	Смеју ли власти ограничити људска права?	21
	Клаузуле о ограничењима	21
	Одступање у случају ванредног стања.....	23
	Резерве у погледу међународних или регионалних уговора о људским правима.....	23
	Мере против тероризма и људска права	24
Глава 5:	Тела Уједињених нација за праћење спровођења уговора о људским правима	27
	Чланство и функционисање	27
	Процедура извештавања	28
	Појединачни жалбени поступак	29
	Поступак међудржавних жалби.....	30
	Поступак испитивања према САТ и Опционом протоколу уз CEDAW	32
	Систем редовних посета притворским центрима успостављен према Опционом протоколу уз САТ.....	33

Глава 6:	Систем заштите људских права заснован на повељи комисије Уједињених нација за људска права.	35
	Поверљива „процедура 1503	35
	Посебне процедуре	36
	Поткомисија за унапређење и заштиту људских права.	38
Глава 7:	Високи комесаријат Уједињених нација за људска права.	39
Глава 8:	Интегрисање људских права у рад Уједињених нација	43
	Људска права у Генералној скупштини и њени стални програми. . .	44
	Људска права и Савет безбедности.	44
	Људска права и „породица Уједињених нација”	45
Глава 9:	Регионални уговори о људским правима и њихово праћење. 49	
	Африка	49
	Северна и Јужна Америка	51
	Арапски регион.	51
	Азија и Пацифик.	52
	Европа	52
Глава 10:	Борба против некажњивости: Међународни кривични суд (icc) 55	
	Међународни кривични суд за бившу Југославију (ICTY) и	
	Међународни кривични суд за Руанду (ICTR)	56
	Међународни кривични суд (ICC)	56
	Скуп начела за заштиту и унапређење људских права кроз борбу	
	против некажњивости	59

ДРУГИ ДЕО

Глава 11:	Улога посланика у заштити и унапређењу људских права	63
	Основна начела	63
	Парламентарни поступак за унапређење и заштиту људских права	66
Глава 12:	Шта би парламентарци требало да знају о грађанским и политичким правима садржаним у универзалној декларацији о људским правима	81
	Право на живот	81
	Забрана мучења, суровог, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања: право на лични интегритет и достојанство	90
	Право на личну слободу	94
	Спровођење правде: право на правично суђење	97
	Право на приватност и заштиту породичног живота	100
	Слобода кретања	105
	Слобода мишљења, савести и вероисповести	108
	Слобода мишљења и изражавања	110
	Слобода мирног окупљања и удруживања	117
	Право на учествовање у јавним пословима управљања	120
Глава 13:	Шта би парламентарци требало да знају о економским, друштвеним и културним правима садржаним у Декларацији Уједињених нација о људским правима	125
	Друштвена и економска кретања	125
	Право на социјалну заштиту	130
	Право на рад и права на раду	132
	Право на адекватан животни стандард	134
	Право на образовање	146
	Завршне примедбе	150
	Списак скраћеница	151
	Анекс 1 – Универзална декларација о људским правима*	153
	Анекс 2 – Међународни пакт о грађанским и политичким правима	158
	Анекс 3 – Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима	174
	Анекс 4 – Међународни документи који се могу наћи на интернету	183

ГЛАВА 1: ШТА СУ ЉУДСКА ПРАВА?

Дефиниција

ЉУДСКА ПРАВА СУ ПРАВА КОЈА СВАКО ЉУДСКО БИЋЕ ИМА НА ОСНОВУ СВОГ ЉУДСКОГ ДОСТОЈАНСТВА.

Људска права су најосновнија права људских бића. Она дефинишу однос између појединаца и структура моћи, посебно државе. Људска права ограничавају државну моћ и у исто време захтевају од државе да предузме позитивне мере за обезбеђење окружења која свим људима омогућава да уживају своја људска права. У последњих 250 година историја се одликује борбом за стварање таквог окружења. Почев од Француске и Америчке револуције крајем осамнаестог века, идеја о људским правима је подстицала многе револуционарне покрете на јачање и контролу над субјектима моћи, нарочито државама.

ЉУДСКА ПРАВА СУ СКУП ПОЈЕДИНАЧНИХ И КОЛЕКТИВНИХ ПРАВА ПРОПИСАНИХ УСТАВИМА ДРЖАВА И МЕЂУНАРОДНИМ ПРАВОМ.

Владе и други носиоци дужности имају обавезу поштовања, заштите и омогућавања остваривања људских права, која чине основу законских права и правних лекова у случају неомогућавања (видети Главу 2). У ствари, могућност подношења тужбе и тражења накнаде разликује људска права од начела етичких или верских система вредности. Са правног становишта, људска права се могу дефинисати као скуп појединачних и колективних права признатих од стране суверених држава и уграђених у њихове уставе и међународно право. Од II светског рата, Уједињене нације су играле водећу улогу у дефинисању и унапређењу људских права, која су се до тада развијала углавном унутар националне државе. Као резултат тога, људска права су кодификована у разним међународним и регионалним уговорима и инструментима које је ратификовала већина земаља и данас представљају једини универзално признати систем вредности.

Примери људских права: слободе, права и забране у вези са људским правима

У области грађанских и политичких права

- Право на живот
- Слобода од мучења и свирепог, нечовечног или понижавајућег поступка или кажњавања
- Слобода од ропства, потчињености и принудног рада
- Право на слободу и безбедност личности
- Право лица лишених слободе на човечно поступање
- Слобода кретања
- Право на правично суђење
- Забрана ретроактивне примене кривичних закона
- Право на признавање као правног субјекта
- Право на приватност
- Слобода мисли, савести и вероисповести
- Слобода мишљења и изражавања
- Забрана ратне пропаганде и позивања на националну, расну или верску мржњу
- Слобода окупљања
- Слобода удруживања
- Право на склапање брака и заснивање породице
- Право на учешће у вођењу јавних послова, да се бира и буде биран и на ступање у јавну службу
- Право на једнакост пред законом и недискриминацију

У области економских, социјалних и културних права

- Право на рад
- Право на правичне и повољне услове за рад
- Право на оснивање синдиката и учлањивања у исте
- Право на социјалну заштиту
- Заштита породице
- Право на адекватан животни стандард, укључујући адекватну храну, одећу и смештај
- Право на здравље
- Право на образовање

У области колективних права

- Право народа на:
  - самоопредељење
  - развој
  - слободно располагање својим богатством и природним ресурсима
  - мир
  - здраву животну средину
- Друга колективна права:
  - Права националних, етничких, верских и језичких мањина
  - Права староседелачких народа

ЉУДСКА ПРАВА СУ МНОГОСТРУКА

Људска права покривају све аспекте живота. Њихово остваривање омогућава женама и мушкарцима да обликују и одређују своје животе у слободи, једнакости и поштовању људског достојанства. Људска права обухватају грађанска и политичка права, социјална, економска и културна права и колективна права народа на самоопредељење, једнакост, развој, мир и чисту животну средину. Мада су се раније чули – и још увек се чују – аргументи да се грађанска и политичка права, такође позната и као „права прве генерације”, базирају на концепту немешања државе у приватне послове, док социјална, економска и културна права – или „права друге генерације” захтевају од државе да предузме позитивну акцију, данас је широко прихваћено да, како би људска права постала стварност, држава и међународна заједница морају предузети кораке за стварање услова и законских оквира неопходних за остваривање људских права у целини. Терминологија „генерација” асоцира на језик који се користио за време хладног рата; данас се нагласак ставља на принципе универзалности, недељивости и међузависности свих људских права.

Оквир 2

Право на развој

Право на развој поставља људско биће у центар развојног процеса и признаје да то људско биће треба да буде главни учесник и корисник развоја.

У Декларацији UN о праву на развој из 1986. г. се наводи да

1. „... свако људско биће и сви народи имају право да учествују, доприносе и уживају у економском, социјалном, културном и политичком развоју у којем се сва људска права и основне слободе могу у потпуности остварити”, [и]
2. „Људско право на развој такође подразумева пуно остварење права народа на самоопредељење, које, сходно одговарајућим одредбама оба међународна пакта о људским правима, обухвата остваривање њиховог неотуђивог права на пуни суверенитет над свим њиховим целокупним природним богатствима и ресурсима”.

Право на развој се базира на начелу недељивости и међузависности свих људских права и основних слобода. Треба посветити једнаку пажњу и хитно испитати омогућавање, унапређење и заштиту грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права.

Миленијумски циљеви развоја из септембра 2000. г. дефинишу искорењивање сиромаштва као највиши циљ процеса развоја. Земље чланице Уједињених нација су се обавезале да, између осталог, испуне следеће циљеве, од којих већину до 2015. г.: преполовити проценат људи који живе са мање од једног долара дневно и који пате од глади; постићи универзалност основног образовања за све дечаке и девојчице; смањити смртност деце за две трећине; смањити стопу смртности породиља за три четвртине; изборити се са HIV-ом/AIDS-ом, маларијом и другим озбиљним болестима; осигурати одрживост животне средине и развити глобално партнерство за развој (за комплетну листу циљева видети Оквир 76).

Основна начела људских права

ЉУДСКА ПРАВА СУ УНИВЕРЗАЛНА

“Људска права нису страна ниједној култури и урођена су свим народима; она су универзална”.

Кофи А. Анан, генерални секретар Уједињених нација, говор на Техеранском универзитету о Дану људских права, 10. децембра 1997. г.

Људска права су универзална јер се заснивају на достојанству сваког људског бића без обзира на расу, боју коже, пол, етничко или социјално порекло, вероисповест, језик, националност, животно доба, сексуалну оријентацију, инвалидитет или неку другу истакнуту особину. Пошто су их усвојиле све земље и народи, примењују се подједнако и без дискриминације на сваког појединца и иста су свуда за свакога.

Оквир 3

Људска права: западни концепт?

Универзалност људских права понекад је била оспоравана на основу тога да она представљају западњачку идеју, део неоколонијалног става који се пропагира широм света. Студија коју је објавила Организација уједињених нација за образовање, науку и културу (UNESCO) 1968. г.² јасно је показала да искрене тежње које леже у основи људских права одговарају концептима – концептима правде, интегритета и достојанства појединца, слободе од угњетавања и прогона и индивидуалног учешћа у колективним подухватима – који се срећу у свим цивилизацијама и периодима. Данас се универзалност људских права потврђује чињеницом да је већина нација, које покривају целокупан спектар културних, верских и политичких традиција, усвојила и ратификовала главне међународне инструменте у области људских права.

ЉУДСКА ПРАВА СУ НЕОТУЂИВА

Људска права су неотуђива утолико што се ниједно лице не може лишити његових људских права, осим у јасно дефинисаним законским околностима. На пример, право неког лица на слободу се може ограничити уколико га суд прогласи кривим за кривично дело.

ЉУДСКА ПРАВА СУ НЕДЕЉИВА И МЕЂУЗАВИСНА

Људска права су недељива и међузависна. Због тога што свако људско право повлачи са собом друга људска права и зависи од њих, повреда једног таквог права утиче на остварење других људских права. На пример, право на живот претпоставља поштовање права на храну и адекватан животни стандард. Право да се буде биран за јавну службу подразумева приступ основном образовању. Одбрана економских и социјалних права

² *Le Droit d'être un homme*, антологија текстова сачињена под вођством Жан Херш, UNESCO и Роберта Лафонта, 1968.

претпоставља слободу изражавања, окупљања и удруживања. Сходно томе, грађанска и политичка права и економска, социјална и културна права су комплементарна и подједнако суштински нужна за достојанство и интегритет сваке особе. Поштовање свих права је предуслов за одрживи мир и развој.

Међународна заједница потврдила је целовит концепт људских права на Светској конференцији о људским правима одржаној у Бечу 1993. г.

„Сва људска права су универзална, недељива и међусобно зависна и повезана. Међународна заједница мора третирати људска права глобално на правичан и једнак начин, на равноправној основи и са истим степеном важности. Иако се значај националних и регионалних специфичности и различитих историјских, културних и верских полазишта мора имати у виду, дужност је држава да, без обзира на њихове политичке, економске и културне системе, унапређују и штите сва људска права и основне слободе“.

*Светска конференција о људским правима, Беч 1993. г.
Бечка декларација и акциони програм, тачка 5.*

Оквир 4

Грађанска и политичка права и економска и социјална права су нераздвојива

Амартуа Сен, лауреат Нобелове награде, пружио је емпиријски доказ да су сва људска права недељива и међузависна. У свом истраживању о глади, на пример, он је открио да и у богатим и сиромашним земљама, где је демократија функционисала, није никада било веће глади, јер је у тим земљама, између осталог, вероватно да ће медији скренути пажњу на ризик од глади и да ће политичке партије и јавност реаговати. Демократија чини да парламенти, владе и други креатори политике буду свесни опасности игнорисања таквих ризика.³

НАЧЕЛО НЕДИСКРИМИНАЦИЈЕ

Неке од најгорих повреда људских права су резултат дискриминације појединих група. Право на једнакост и начело недијскриминације, експлицитно дефинисани у међународним и регионалним уговорима о људским правима су, према томе, од највећег значаја за људска права. Право на једнакост обавезује државе да обезбеде поштовање људских права без дискриминације по било ком основу, укључујући пол, расу, боју коже, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, национално, етничко или друштвено порекло, припадност националној мањини, имовину, рођење, старост, инвалидитет, сексуалну оријентацију и социјални или други статус. Врло често, дискриминаторни критеријуми које користе државе и недржавни актери да спрече одређене групе да у потпуности уживају сва или нека људска права се заснивају на таквим карактеристикама.

³ Амартуа Сен, *Poverty and Famines: An Essay on Entitlements and Deprivation (Сиромаштво и глад: Есеј о правима и лишавању)* Clarendon Press, 1982.

Оквир 5

Забрана дискриминације

- Недискриминација је стуб људских права.
- Прављење разлике у закону мора да почива на разлици у чињеницама.
- Дистинкције захтевају разумну и објективну оправданост.
- Мора се поштовати принцип пропорционалности.
- Карактеристике које су се користиле – и још увек се користе – као основ за дискриминацију укључују пол, расу, боју коже, језик, вероисповест, политичка или друга мишљења, национално, етничко или друштвено порекло, припадност националној мањини, имовину, рођење, старост, инвалидитет, сексуалну оријентацију и социјални или други статус.

Разлика у чињеници може оправдати разлику у закону

Свако прављење разлике не представља дискриминацију. Чињеничне или законске дистинкције засноване на **разумним и објективним критеријумима** могу бити оправдане. Терет доказивања пада на државне власти: оне морају показати да је свака дистинкција која се примењује стварно оправдана и објективна.

Оквир 6

Оправдано прављење разлике код запошљавања

Две директиве Европске уније о расној једнакости и једнакости при запошљавању⁴ допуштају властима да у одређеним околностима одобре издиференцирани третман. На такав начин се прављење разлике дозвољава у малом броју случајева када се ради о пословима чије обављање заиста захтева дистинкцију на таквим основама као што је расно или етничко порекло, вероисповест или уверење, инвалидитет, старост или сексуална оријентација. Примери обухватају послове као што су глума и манекенство код којих аутентичност или реализам могу захтевати да они који их обављају буду одговарајућег порекла или старости, а на одређене позиције у цркви или сличним организацијама које обухватају контакт са јавношћу и (за разлику од других послова у истим телима, као што је канцеларијски посао или рад у кантини) треба запослити лица одређене конфесије или уверења.

Одређене групе могу уживати посебна права

Начела једнакости, универзалности и недискриминације не забрањују признавање тога да одређене групе чијим члановима је потребна посебна заштита треба да уживају посебна права. То објашњава бројне инструменте у области људских права нарочито предвиђене за заштиту права група са посебним потребама, као што су жене, странци, апатриди, избеглице, расељена лица, мањине, староседелачки народи, деца, лица са инвалидитетом, радници мигранти и лица лишена слободе. Међутим, људска права одређене групе су у складу са начелом универзалности само ако су утемељена на посебним (објективним) разлозима, као што су угроженост групе или историја дискримина-

⁴ Директиве Савета 2000/43/ЕС од 29. јуна 2000. г. за спровођење принципа једнаког третмана особа без обзира на расно или етничко порекло и 2000/78/ЕС од 27. новембра 2000. г. којом се успоставља општи оквир за равноправни третман запошљавању и професији.

Оквир 7

Посебна права особа са инвалидитетом: један пример

У Великој Британији, Закон о забрани дискриминације особа са инвалидитетом из 1995. г. обавезује послодавце да изврше „разумне корекције” организације рада и просторија како би се прилагодиле радницима са инвалидитетом. Закон садржи детаљну листу врста потребних мера. Оне обухватају модификацију просторија и опреме, превоз особа са инвалидитетом до одговарајућег места за рад, прераспodelу неких од њихових дужности другим радницима и обезбеђење алтернативног радног времена.

ције против ње. У супротном, посебна права могу се претворити у привилегије које су једнаке дискриминацији против других група.

Привремене посебне мере

Да би се отклонили дугорочни ефекти раније дискриминације, могу се преузети неопходне привремене посебне мере. Општа препорука бр. 25⁵ за члан 4 Конвенције о укидању свих облика дискриминације жена (CEDAW)⁶ дефинише такве мере као „читав низ законских, извршних, административних и других регулаторних инструмената, политика и праксе, као што су програми рада на терену или програми подршке; расподела и/или прераспodelа средстава; повлашћени третман; циљано примање, запошљавање и унапређење; нумерички циљеви повезани са временским роковима и системи квота”.

Оквир 8

Афирмативна акција: пример

У Норвешкој последњих година, омбудсман за родну равноправност се фокусирао на мушкарце у контексту родне равноправности. Као резултат тога измењен је закон о породилском одсуству да би се и на њих проширила права. Једна од измена јесте у томе да су сада резервисане четири недеље одсуства за оца. Уколико он не искористи то право, познато као „очева квота”, породица губи право на тај део одсуства. „Очева квота” је уведена 1993. г. и у периоду од наредне две године, проценат нових очева који су ишли на такво одсуство се повећао са 45 на 70 посто. Омбудсман је исто тако дао предлог афирмативне акције у корист мушкараца у ограниченом броју занимања повезаних са негом да би се активирао потенцијал мушкараца у тој области и тиме осујетила стриктна сегрегација полова у том сегменту тржишта рада и деци пружио мање стереотипан концепт улоге полова.

На пример, привремени системи квота осмишљени да пруже повлашћени третман женама у погледу приступа одређеним радним местима, политичким телима која доносе одлуке или универзитетском образовању могу се сматрати афирмативном акцијом која

⁵ Органи који прате примену међународних инструмената људских права разрађују разна права и одговарајуће обавезе државе у „општим препорукама” и „општим коментарима”. Више информација се може наћи у Глави 5.

⁶ Додатне информације о CEDAW и парламентима могу се наћи у *Конвенцији о укидању свих облика дискриминације жена и њеном Опционом протоколу: Приручник за посланике*, IPU, Женева 2003.г.

има за циљ убрзање постизања стварне родне равноправности у областима у којима су жене традиционално биле мање заступљене и трпеле дискриминацију.

Према члану 4 CEDAW, ове привремене мере подстичу и зато се неће сматрати дискриминацијом против мушкараца. Међутим, чим се постигну циљеви у погледу једнаких шанси и поступања, те мере се морају обуставити. У супротном, оне би представљале неоправдане привилегије за жене и тиме дискриминацију над мушкарцима.

Према општој препоруци бр. 25, није потребан доказ раније дискриминације да би се предузеле такве мере: „Иако примена привремених посебних мера често исправља ефекте раније дискриминације над женама, обавеза држава према Конвенцији да се побољша положај жена до положаја који је де факто или суштински једнак са мушкарцима постоји без обзира на било који доказ о ранијој дискриминацији”.

Људска права и државни суверенитет

У прошлости, док су се људска права још увек сматрала интерним питањем једне државе, друге државе и међународна заједница су биле спречене да интервенишу чак и у најтежим случајевима кршења људских права као што је геноцид. Такав приступ, базиран на националном суверенитету, је оспораван у двадесетом веку, нарочито због деловања нацистичке Немачке и злочина почињених за време Другог светског рата. Данас се сматра да је унапређење и заштита људских права легитимни интерес и одговорност међународне заједнице. Међутим, неусклађености између универзалних законских обавеза и државног суверенитета могу се решавати једино од случаја до случаја у складу са начелом пропорционалности, према којем свака мера коју предузме неки орган, сходно концепту универзалности, не сме да оде даље од онога што је неопходно да би се постигла усклађеност са људским правима.

„Унапређење и заштита свих људских права и основних слобода морају се сматрати приоритетним циљем Организације уједињених нација у складу са њеним циљевима и принципима, нарочито са њеном сврхом остваривања међународне сарадње. У оквиру тих циљева и принципа, сматра се да су унапређење и заштита људских права легитимни интерес међународне заједнице”.

*Светска конференција о људским правима, Беч 1993.
Бечка декларација и акциони програм, тачка 4.*

Демократија, људска права и парламенти

У претходној деценији, међусобни однос демократије и људских права је интензивно проучаван. Демократија се више не сматра само скупом процедуралних правила за конституисање и остварења политичке власти већ и, заједно са људским правима, начином очувања и унапређења достојанства човека. Интерпарламентарна унија је 1995. г, покренула процес израде Универзалне декларације о демократији како би се унапредили међународни стандарди и дао допринос демократизацији у читавом свету. У Декларацији, усвојеној 1997. г, демократија и људска права су тако уско повезани да се сматрају неодојивим.

Демократија је заснована на идеји да сви грађани имају једнако право да буду питани о стварима које утичу на њихов живот. То право учешћа у вођењу јавних послова је прописано у члану 21 Универзалне декларације о људским правима и члану 25 Међународног пакта о грађанским и политичким правима (ССПР). Међутим, да би грађани практично остваривали то право морају прво да уживају друга права као што су слобода изражавања, окупљања и удруживања и основна економска и социјална права. Институције које људима омогућавају учешће и контролу су још један предуслов. Парламенти – суверени органи конституисани путем редовних, слободних и фер избора да би се осигурала владавина народа, за народ и од стране народа – према томе, представљају кључну институцију у демократији. Као тело надлежно за доношење закона и сталну контролу над политикама и мерама извршног дела власти, парламент исто тако игра кључну улогу у унапређењу и заштити људских права. Осим тога, парламенти успостављају правни оквир који гарантује независност правосуђа, а тиме и владавину права, камена темељца демократије и заштите људских права. Из свих тих разлога, парламенти су од пресудног значаја за демократију и људска права.

„У идеалном случају, циљ демократије је заштита и унапређење достојанства и основних права појединца, остварење социјалне правде, подстицање економског и друштвеног развоја заједнице, јачање кохезије друштва и јачање националног мира, као и стварање климе повољне за мир у свету. Као облик власти, демократија је најбољи начин да се ти циљеви постигну; то је такође једини политички систем који је способан за самокорекцију”.

*Интерпарламентарна унија, Универзална декларација о демократији,
Каиро, септембар 1997. г, тачка 3.*

ГЛАВА 2: КОЈЕ ОБАВЕЗЕ ДРЖАВЕ ПРОИЗЛАЗЕ ИЗ ЉУДСКИХ ПРАВА?

Мада у принципу људска права може прекршити било које лице или група, и мада су злоупотребе људских права, извршене у околностима глобализације од стране недржавних актера (транснационалне корпорације, организовани криминал, међународни тероризам, герилске и паравојне снаге, па чак и међудржавне организације), у порасту, према важећем међународном праву, *само државе преузимају директне обавезе у вези са људским правима.*

Као стране уговорнице у међународним уговорима о људским правима, државе преузимају три основне обавезе: обавеза поштовања, заштите и омогућавања. Док равнотежа између ових обавеза и дужности може варирати зависно од права о којима је реч, у принципу оне важе за сва грађанска и политичка права и сва економска, социјална и културна права. Осим тога, државе су дужне да обезбеде правни лек на домаћем нивоу за кршења људских права.

Шта значи „обавеза поштовања“?

„Обавеза поштовања” од стране државе значи да је држава обавезна да се уздржи од мешања. Она обухвата забрану одређених поступака државе који могу да доведу у питање уживање права. На пример, у вези са правом на образовање, то значи да државе морају поштовати слободу родитеља да оснивају приватне школе и обезбеђују верско и морално образовање својој деци у складу са својим уверењима.

Шта значи „обавеза заштите“?

„Обавеза заштите” захтева од држава да заштите појединце од злоупотреба од стране недржавних чинилаца. Још једном, право на образовање може послужити као пример. Право деце на образовање мора да заштити држава од мешања и индоктринације од стране трећих лица, укључујући родитеље и породицу, учитеље и школу, вере, секте, кланове и фирме. Државе уживају широк простор за слободну процену у погледу ове обавезе.

Обавеза државе да поштује, штити и омогућава остваривање људских права: примери

Право на живот

Поштовање	Полиција не сме осумњиченог намерно лишити живота да би га/је спречио да побегне у случају мањег преступа, као што је крађа.
Заштита	Напади једног лица који угрожавају живот других лица (покушај убиства) сматраће се кривичним делима која повлаче одговарајуће казне по домаћем кривичном закону. Полиција је дужна да прописно истражи таква кривична дела да би се починиоци кривичних дела извели пред суд.
Омогућавање	Власт је дужна да предузме законске и управне мере да поступно смањи смртност деце и друге врсте морталитета чији се основни узроци могу сузбити.

Забрана мучења или суровог, нечовечног и понижавајућег поступања или кажњавања

Поштовање	Полиција не сме применити тортуру приликом испитивања притвореника.
Заштита	Власти су дужне да предузму законске и друге мере против насиља у породици.
Омогућавање	Власти су дужне да обаве обуку полицајаца о прихватљивим начинима испитивања.

Право гласа

Поштовање	Власти се не смеју мешати у поступак гласања и дужне су да поштују резултате избора.
Заштита	Власти су дужне да организују тајно гласање да би се спречиле претње од стране особа које имају моћ (као што су политичари, старешине клана или породице или послодавци).
Омогућавање	Власти су дужне да организују слободне и фер изборе и да обезбеде да што већи број грађана може да гласа.

Право на здравље

Поштовање	Власти не смеју ограничити право на здравље (између осталог, путем присилне стерилизације или медицинских експеримената).
Заштита	Генитално сакаћење жена (FGM) се мора забранити и искоренити.
Омогућавање	Одговарајући број болница и других јавних здравствених установа су дужне да обезбеде услуге подједнако доступне свима.

Право на храну

Поштовање	Власти су дужне да се уздржавају од свих мера које би спречиле приступ одговарајућој храни (на пример, самовољно истривање са земље).
Заштита	Власти су дужне да усвоје законе или предузму друге мере да спрече моћне људе или организације да крше право на храну (примери: компанија која загађује воду или земљопоседник који избацује сељацима).
Омогућавање	Власти су дужне да спроведу политике – као што је аграрна реформа – да становништву обезбеде приступ адекватној храни и капацитете угрожене група да се саме исхране.

На пример, право на лични интегритет и безбедност обавезује државе да се боре против широко распрострањене појаве насиља у породици против жена и деце: иако сваки појединачни акт насиља од стране мужа над женом или од стране родитеља над децом не представља кршење људских права за које би држава могла одговорати, власти су одговорне да предузму позитивне мере – преко одговарајућих кривичних, грађанских, породичних или управних закона, обуке полиције и правосуђа или подизања опште свести – да би се смањила учесталост насиља у породици.

Шта значи „обавеза омогућавања“?

„Обавезом омогућавања“ се од држава тражи предузимање позитивних мера да би обезбедиле да се људска права могу остваривати. На пример, у погледу права на образовање, државе морају обезбедити начине и средства за бесплатно и обавезно основно образовање за све, бесплатно средње образовање, високо образовање, стручно образовање, образовање одраслих и искорењивање неписмености (као и такве кораке као што су отварање довољног броја јавних школа или запошљавање и награђивање одговарајућег броја наставника).

Начело постепене реализације

Начело постепене реализације примењује се на позитивне државне обавезе омогућавања и заштите. Право на здравље, на пример, не гарантује право свакога да буде здрав. Међутим, оно обавезује државе да, у складу са својим одговарајућим економским могућностима, друштвеним и културним традицијама и уз поштовање међународних минималних стандарда, успостави и одржава систем јавног здравства који у принципу може гарантовати приступ одређеним основним здравственим услугама за све. Постепена реализација значи да власти треба да одреде циљеве и стандарде за постепено смањивање стопе смртности деце, повећање броја лекара на хиљаду становника, повећање процента становништва које се вакцинисало против одређених заразних и

Оквир 10

Право на правни лек према међународним и регионалним уговорима о људским правима: примери

Према члану 2 (3) ССРП, државе уговорнице се обавезују „да (а) обезбеде сваком лицу чија су права или слободе ... повређени да располаже правом делотворне жалбе” и да (б) обезбеде да надлежна судска, управна или законодавна власт, или свака друга власт која је према законодавству државе надлежна“; и да „развијају могућности судских правних лекова”.

Чланом 13 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода се предвиђа да: „Свако коме су повређена права и слободе предвиђени у овој Конвенцији има право на делотворан правни лек пред националним властима ...”

Члан 25 (1) Америчке конвенције о људским правима (познате и као Пакт из Сан Хозеа, Костарика) уводи овај правни лек као посебно људско право: „Свако има право да на једноставан и брз начин поднесе жалбу, или се на било који други делотворан начин обрати надлежном суду или трибуналу ради заштите од аката који крше његова основна права призната уставом или законима дотичне државе или овом Конвенцијом ...”

епидемијских болести или унапређење основних здравствених објеката, итд. Очигледно да здравствени стандард у сиромашним земљама може бити нижи него у богатим земљама без икаквог кршења обавезе власти да омогуће остваривање права на здравље. Потпуно одсуство позитивних мера за унапређење система јавног здравства, на задне мере или намерно изостављање одређених група (као што су жене и верске или етничке мањине) из приступа здравственим услугама могу, међутим, представљати повреду права на здравље.

Шта значи „обавеза обезбеђења домаћих правних лекова“?

Сама идеја права, поред суштинског захтева за признавање права, подразумева могућност обраћања националном – судском, управном, законодавном или другом – органу власти у случају повреде права. Свако лице које тврди да његово или њено право није поштовано мора имати могућност да затражи *делотворан правни лек* пред надлежним домаћим телом овлашћеним да пружи правну заштиту и да се његове одлуке спроведу.

Право на обраћање наднационалном суду

Право на обраћање међународном суду за људска права након што се исцрпе све могућности тражења правне заштите пред домаћим органима је само делимично прихваћено. Према напредним процедурама утврђеним Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода, појединци могу поднети жалбу сталном Европском суду за људска права чије су одлуке правно обавезујуће. Америчком конвенцијом о људским правима је предвиђено право појединаца да поднесу представку неком међународном суду за људска права, али то сада није случај по споразумима Уједињених нација (за појединости видети Главу 5 и 9).

Право на репарацију

Право на делотворни правни лек подразумева да жртва кршења људских права има право на репарацију за претрпљену повреду. Обавеза државе, између осталог, подразумева извођење пред суд одговорних за кршење права, укључујући јавне званичнике или представнике државе, и предузимање мера за спречавање понављања истог. У Оквиру 11 наведени су разни облици репарације.

Оквир 11

Право жртава на репарацију након кршења људских права

Повраћај у пређашње стање: ослобађање притвореника, повраћај имовине

Задовољење: јавна извињења, комисије за истину, кривичне истраге против починилаца тешких повреда људских права

Рехабилитација: мере из области права, медицине, психологије и социјалне заштите за опоравак жртава (на пример, успостављање центара за рехабилитацију од мучења)

Компензација: накнада финансијске или нефинансијске штете

Гаранција непонављања: законске и управне промене, дисциплинске мере

Правни лекови за кршење економских, социјалних и културних права

Одредбе за право на делотворни правни лек, наведене у горњем тексту (видети Оквир 10) односе се првенствено на грађанска и политичка права, док већина уговора, који се односе на економска, социјална и културна права – као што су Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (CESCR) и Европска социјална повеља – не садржи сличне одредбе. То је због тога што могућност судског решавања на нивоу земље или међународном нивоу питања економских, социјалних и културних људских права још увек доводе у питање многе државе, па чак и неки стручњаци за људска права. Разлика између те две категорије права датира од идеолошких дебата хладног рата. У то време су се грађанска и политичка права сматрала чисто „негативним” правима – упереним против мешања државе – док се на економска, социјална и културна права гледало као на „програмска права” – политичке захтеве који траже позитивно поступање државе – који су за циљ имали, на пример, гарантовање запослења, добре здравствене услуге и пуну социјалну заштиту за све. Таква „програмска права” су судови сматрали неизвршивим. Наднационални судови, као што су Европски или Међуамерички суд за људска права су доносили одлуке да државе морају предузети мере за поштовање грађанских и политичких права. Државе морају, на пример, да успоставе такав правосудни систем који је способан да испуни обавезу гарантовања правичног суђења у разумном року. У случају навода о мучењу, присилним нестанцима или арбитрарним егзекуцијама, морају спровести детаљну кривичну истрагу да би се починиоци кривичног дела извели пред суд и обезбедити накнаду и друге облике репарације жртвама и њиховим породицама.

Ове исте могућности се могу успоставити и за економска, социјална и културна права. Као што је напред наведено, међународни судови су способни за доношење одлука у судском поступку када нека држава не испуни позитивну обавезу у погледу грађанских и политичких права, на пример, обавезу организовања правосудног система у складу са минималним гаранцијама из члана 6 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (право на правично суђење). Према томе, могу се износити аргументи да би исти суд био оспособљен и да одлучи да ли су државе испуниле своје позитивне обавезе да организују систем школства у складу са минималним гаранцијама права на образовање, као што је наведено у члану 13 и 14 ЦЕСЦР, или систем јавног здравства у складу са минималним гаранцијама права на уживање највишег достижног стандарда физичког и менталног здравља, као што је дефинисано у члану 12 CESCR.

Ипак, готово ниједан међународни суд нема мандат да одлучује о економским, социјалним и културним правима. Једини изузеци су Међуамерички суд за људска права, који је, сходно члану 19 (6) додатног Протокола из 1988. г. уз Америчку конвенцију о људским правима у области економских, социјалних и културних права, овлашћен да одлучује о појединачним представкама везаним за право на образовање и право на организовање синдиката; и Дом за људска права за Босну и Херцеговину који је, на основу Анекса 6 Дејтонског мировног споразума из 1995. г, одлучивао у многим предметима који су се односили на наводну или очигледну дискриминацију код уживања разних економских, социјалних и културних права. Иако је Светска конференција о људским правима у Бечу 1993. г. одлучила да убрза израду опционог протокола уз Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима да би се успоставило право на

подношење појединачних жалби Комитету за економска, социјална и културна права (који је, као други органи Уједињених нација за праћење уговора, само квазисудски стручни орган – видети Главу 5), многе државе још увек опструирају тај важан смер развоја.

Оквир 12

Надлежност домаћих судова у области економских, социјалних и културних права: пример

У неким земљама домаћи судови су овлашћени да одлучују о економским, социјалним и културним правима. Значајан пример долази из судске праксе Јужне Африке где се економска, социјална и културна права, као што су права на храну, приступ здравственим услугама и смештај, садржана у Уставу, могу остварити преко суда. У случају *Грутбум (Влада Јужноафричке Републике против Ирене Грутбум и осталих, ССТ 11/00)*, Уставни суд је направио преседан. Јужноафричка влада је поднела жалбу суду када јој је Виши суд у Кејптауну наредио да једној групи деце бескућника и њиховим родитељима обезбеди склониште (шаторе, преносиве тоалете и редован довод воде). Та група је живела у једном неформалном насељу које је поплављивано за време киша, након тога се преселила на другу локацију одакле су избачени, а њихове дашчаре запаљене. Будући потпуни бескућници, пошто су њихово првобитно насеље у међувремену заузели други, они су се бесправно уселили на једно спортско игралиште и поднели захтев Врховном суду позивајући се на право на смештај и дечја права из Устава. Захтев на основу права на смештај је био неуспешан јер је суд био задовољан тиме што је држава предузела „разумне” мере у правцу постепене реализације овог права у оквиру „расположивих средстава” државе. Међутим, суд је сматрао да – на основу уставом загарантованих права деце на склониште и у складу са најбољим интересима деце – деца и њихови родитељи имају право на склониште које обезбеди држава.

Можда ће проћи године док се не побије аргумент о немогућности судског решавања питања економских, социјалних и културних права због следећег зачараног круга: државни органи одбијају да овласте домаће и међународне судове да одлучују о економским, социјалним и културним правима; према томе, постоји релативно мало релевантне судске праксе, а та се чињеница, у извесној мери, сматра доказом да о тим правима не могу решавати судови – или да судови о њима могу решавати у мањој мери него о грађанским и политичким правима.

ГЛАВА 3: МЕЂУНАРОДНИ ИНСТРУМЕНТИ У ОБЛАСТИ ЉУДСКИХ ПРАВА

Настајање међународног права људских права

Међународно право људских права је настало у деветнаестом веку када је међународно право развило доктрину по којој се „хуманитарна интервенција” сматрала легитимном у случајевима када нека држава против својих поданика изврши страшне злочине који су „потресли савест човечанства”. Касније су утицај покрета Црвеног крста и оснивање 1919. г. Међународне организације рада (ILO) довели до закључења Женевских конвенција⁷ односно првих међународних конвенција предвиђених за заштиту радника у индустрији од грубе експлоатације и побољшање њихових услова рада. Уговори о мањинама, закључени након Првог светског рата, предвиђају заштиту права етничких и језичких мањина, па се зато понекад сматрају претечама модерних међународних инструмената у области људских права. Строго узев, међутим, први међународни уговор о људским правима – Конвенција о ропству – усвојен је 1926. г, а ступио је на снагу наредне године.

Међународни закон о људским правима

Оснивањем Уједињених нација 1945. г, „развијање и подстицање поштовања права човека и основних слобода за све без разлике расе, пола, језика или вере”⁸ постало је једно од основних циљева које је спроводила међународна заједница. Универзална декларација о људским правима (1948) пружа прво меродавно тумачење појма „људских права”, који се користи у Повељи, и, иако није сачињена нити изгласана као правно обавезујући инструмент, Декларација се данас – после више од 50 година – може сматрати општим стандардом за људска права.

⁷ Детаљније информације о Женевским конвенцијама и хуманитарном праву могу се наћи у: *Respect for International Humanitarian Law: a Handbook for Parliamentarians* (Поштовање међународног хуманитарног права: Приручник за посланике), IPU, Женева 1999.г.

⁸ Повеља Уједињених нација, Chapter I, Article 1, пара.3.

Универзална декларација о људским правима је усвојена после две године, али је требало скоро 20 година за постизање сагласности о тексту Међународног пакта о грађанским и политичким правима (ССПР) и Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима (ЦЕСЦР). После шест година рад на нацртима Комисије за људска права Уједињених нација окончан је 1954. г, али је Генералној скупштини требало још 12 година да их усвоји. Прошло је наредних 10 година до депоновања потребних 35 ратификационих инструмената и Конвенције су коначно ступиле на снагу (1976. г.). Универзална декларација о људским правима и ове две Конвенције су једини општи инструменти Уједињених нација о људским правима. Заједно са два опциона протокола уз ССПР (из 1966. и 1989), обично се називају “Међународни закон о људским правима”.

“Декларација је безвремени и снажан документ који садржи дубоке тежње човечанства да живи у достојанству, једнакости и сигурности. Она даје минималне стандарде и помогла је да се морална питања преточе у правно обавезујући оквир...”

Сержо Виеира де Мело, бивши високи комесар Уједињених нација за људска права, порука послата на Дан људских права, 10. децембра 2002. г.

Оквир 13

Универзална декларација о људским правима

Под вођством таквих истакнутих личности као што су Елеанор Рузвелт, Рене Касин и Чарлс Малик, Комисија Уједињених нација за људска права је успела да изради Универзалну декларацију о људским правима у року од две године. Усвојена је на Генералној скупштини 10. децембра 1948. г. Декларација утврђује грађанска, политичка, економска, социјална и културна права и право сваког појединца „на друштвени и међународни поредак у којем права и слободе објављени у [овој] Декларацији могу бити потпуно остварени”. Иако не представља обавезујући инструмент, а социјалистичке државе и Јужна Африка су биле уздржане приликом усвајања, Декларација се, морално и политички, уздигла до статуса изузетно меродавног инструмента која изражава разумевање људских права у Уједињеним нацијама. Данас служи као материјални темељ система заштите људских права који се базира на повељама (видети Главу 8). Декларација, заједно са Међународним пактом о грађанским и политичким правима (ССПР), Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима (ЦЕСЦР) и два опциона протокола уз ССПР, чини Међународни закон о људским правима.

Основни међународни уговори о људским правима

Међународни закон о људским правима је допуњен извесним бројем конкретнијих обавезујућих инструмената. Неки уговори подлежу контроли надзорних тела и чине, заједно са два Пакта, скуп инструмената који се обично називају основним међународним уговорима о људским правима (видети Главу 5). Ти додатни инструменти су:

Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (СЕРД; усвојена 1965. а ступила на снагу 1969. г.);

Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена (CEDAW), усвојена 1979. а ступила на снагу 1981. г.);

Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступања (CAT; усвојена 1984. а ступила на снагу 1987. г.);

Конвенција о правима детета (CRC; усвојена 1989. а ступила на снагу 1990. г.);

Међународна конвенција о заштити права свих радника миграната и чланова њихових породица (позната као Конвенција о радницима мигрантима или CMW; усвојена 1990. а ступила на снагу 2003. г.).

Оквир 14

Израда и усвајање међународних уговора о људским правима и повезаних инструмената

Све уговоре о људским правима и главне декларације је усвојила Генерална скупштина Уједињених нација, једино тело где су заступљене све земље чланице – тренутно 191 – и где свака има један глас. Процес израде обично почиње усвајањем необавезујуће декларације која даје општу дефиницију и наставља се у форми тежег задатка израде правно обавезујућих стандарда.

Нацрт текста инструмената у области људских права углавном прво ради Комисија Уједињених нација за људска права, која обично повери први круг израде нацрта својој сталној Поткомисији за унапређење и заштиту људских права (видети Главу 8) или радној групи која заседа између седница а коју у ту сврху формира Комисија (на пример, за време настајања овог текста, једна таква група је радила нацрт уговора о присилним нестанцима). Процес израде нацрта од стране Комисије и њених помоћних тела обично траје најмање неколико година, а може се чак протегнути и на две деценије.

Када текст усвоји Комисија Уједињених нација за људска права, процес израде документа се обично убрзава. Након тога, текст мора да усвоји Савет за економска и социјална питања. То се обично чини у току једног заседања. И на крају, расправу о нацрту и формално усвајање врши Генерална скупштина, а нарочито њен Трећи комитет за социјална, хуманитарна и културна питања. Раније није било неуобичајено да Трећи комитет уради нови нацрт текста мање више из почетка. Последњих година, међутим, главне политичке одлуке доноси Комисија, а рад у Генералној скупштини је ограничен на решавање неколико преосталих проблема на једном или два заседања.

Пошто неки уговор усвоји Генерална скупштина, обично консензусом, он је отворен за *потписивање и ратификацију од стране земаља чланица*. Ступа на снагу након депоновања одређеног броја ратификационих или приступних инструмената.

Остали инструменти Уједињених нација у области људских права

Уједињене нације и њене специјализоване агенције усвојиле су многе друге инструменте у области људских права посвећене посебним групама, укључујући жене, избеглице, странце и апатриде, мањине и староседелачке народе, затворенике, особе са инвалидитетом, децу и адолесценте и жртве злочина. Други универзални инструмен-

Оквир 15

Кораци у дефинисању и примени стандарда за људска права

Декларације: утврђивање необавезујућих стандарда

Универзална декларација о људским правима (1948)

Америчка декларација о људским правима (1948)

Обавезујући међународни уговори и конвенције

Међународни пактови Уједињених нација (1966-1976)

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1950- 1953)

Америчка конвенција о људским правима (1969-1978)

Афричка повеља о правима човека и народа (1981-1986)

Примена: тела и механизми за праћење спровођења уговора о људским правима

Жалбени поступак

Поступак извештавања

Поступак истраге

Систем редовних посета

ти се баве тешким повредама људских права, као што су ропство, мучење, присилни нестанак, геноцид, присилни рад и верска нетолеранција или се фокусирају на друга конкретна питања људских права у области образовања, запошљавања, развоја, право-суђа, брака и слобода удруживања и информација.

Детаљна листа инструмената у области људских права је дата у анексу 4.

Оквир 16

Јуриспруденција у области људских права

Уговори и конвенције о људским правима су живи инструменти који се стално развијају кроз јуриспруденцију *међународних судова и стручних тела* одговорних за међународни мониторинг. Ова тела су дала динамична тумачења почетних стандарда далеко ван њихових првобитних значења, прилагођавајући њихове одредбе садашњим приликама. На пример, на почетку није било предвиђено да се забрана нечовечног и понижавајућег поступања и кажњавања, према члану 3 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (1950) примењује на благе облике телесног кажњавања (као што су били они примењивани у британским школама); међутим, у току прилагођавања Конвенције као живог инструмента, Европски суд за људска права је утврдио да члан 3 не дозвољава никакав облик телесног кажњавања. Исто тако, Комитет Уједињених нација за људска права (видети Главу 5) је утврдио да није било предвиђено да се право на личну сигурност, гарантовано чланом 9 ССРР-а уз право на слободу, сузи на пуки формални губитак слободе: у знаменитој одлуци (случај *Делгадо Паес против Колумбије*, 195/1985), Комитет је одлучио да државе не смеју игнорисати претње личној сигурности непритворених лица у њиховој надлежности и да су обавезне да предузму разумне и одговарајуће мере за њихову заштиту.

ГЛАВА 4: СМЕЈУ ЛИ ВЛАСТИ ОГРАНИЧИТИ ЉУДСКА ПРАВА?

Нека људска права, као што је забрана мучења и ропства, су *апсолутна*. Примена метода испитивања које прерасту у мучење, како је то дефинисано у члану 1 САТ – на пример, електрошокови и други методи који изазивају јак физички бол или душевну патњу – није оправдана по било ком основу, укључујући – у области борбе против тероризма – такве околности као што је потреба да се од притвореника извуку информације о предстојећем терористичком нападу.

Државама се допушта *простор за слободну процену* у односу на њихове обавезе да поштују, заштите и омогуће остваривање већине људских права. Већина њихових обавеза подлеже постепеној реализацији и посебне друштвене, политичке, економске, верске и културне прилике сваког друштва се, према томе, морају узети у обзир при оцени тога да ли је нека држава прекршила своје обавезе у области људских права. Сходно томе, начело универзалности људских права се на првом месту односи на основни садржај људских права, док власти, на основу резерви, дерогирања и клаузула о ограничењима и начела постепене реализације, уживају прилично широка овлашћења за примену људских права у складу са својим националним интересима.

Клаузуле о ограничењима

Многе обавезе поштовања људских права подлежу такозваним клаузулама о ограничењима. Остварење политичких слобода, као што је слобода изражавања, окупљања и удруживања, носи са собом дужности и одговорности и може, према томе, бити подложно одређеним формалностима, условима, ограничењима и казнама у интересу националне безбедности, територијалног интегритета или безбедности грађана, спречавања нереда или кривичног дела, заштите здравља или морала или заштите угледа или права и слобода других. Уколико људи злоупотребе своју слободу говора и учешћа у демонстрацијама за изазивање расне или верске мржње, ратну пропаганду или подстрекивање других на извршење злочина, власти имају обавезу да се умешају у оства-

Оквир 17

Права, слободe и забране које не подлежу одступањима чак и за време рата

Према члану 4 ССРР

- Право на живот
- Забрана мучења, окрутног, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања
- Забрана ропства и зависног положаја
- Забрана притварања због дуга
- Слобода од ретроактивне примене кривичних закона
- Право на признавање правног субјективитета пред законом
- Слобода мисли, савести и вероисповести

Према члану 15 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода

- Право на живот, осим у погледу смрти проузроковане законитим ратним поступцима
- Забрана мучења, окрутног, нечовечног и понижавајућег поступања или кажњавања
- Забрана ропства и зависног положаја
- Слобода од ретроактивне примене кривичних закона

Према члану 27 Америчке конвенције о људским правима

- Право на правни субјективитет
- Право на живот
- Право на човечно поступање
- Забрана ропства
- Слобода од ретроактивне примене кривичних закона
- Слобода савести и вероисповести
- Право на држављанство
- Право на учешће у власти
- Право на правни лек
- Право на име
- Права породице
- Права детета

Оквир 18

Легитимна ограничења

Резерве;

Мере одступања у ванредним околностима;

Забрана злоупотребе људских права;

Клаузуле о ограничењима морају да:

- буду у складу са домаћим правом;
- служе у легитимне сврхе;
- буду пропорционалне.

Легитимна ограничења: примери из јуриспруденције

Задатак међународних тела у области људских права јесте да процене од случаја до случаја да ли одређени облик мешања служи у *легитимне сврхе*, да ли се заснива на важећем и предвидивом *домаћем праву* и да ли је *сразмеран*. Европски суд за људска права (ЕCHR) је, на пример, протумачио одговарајуће клаузуле о ограничењима у ЕCHR тако да, с једне стране, даје властима прилично широк простор за слободну процену, док, с друге стране, од њих захтева да покажу *неодложну друштвену* потребу да би се оправдала ограничења. На пример, Суд није прихватио аргумент ирске владе да је општа забрана хомосексуализма по ирском кривичном праву потребна у демократском друштву ради заштите јавног морала, јер у одсуству било ког упоредивог закона у другим европским друштвима, не постоји неодложна друштвена потреба за таквим далекосежним ограничавањем права на приватност.

ривање ових слобода да би заштитиле људска права других. *Међутим, свако мешање, ограничавање или казна мора се вршити у складу са домаћим правом и мора бити неопходна ради остварења одређених циљева и националних интереса у демократском друштву.* Државе у сваком случају морају демонстрирати неопходност примене таквих ограничења и *предузети само оне мере које су сразмерне спровођењу легитимних циљева.*

Одступање у случају ванредног стања

У време рата, побуне, природних катастрофа или других општих опасности (као што су терористички напади), које представљају озбиљну претњу по опстанак нације, власти могу предузети мере које одступају од њихових обавеза у области људских права, под условом да се испуне следећи услови:

- ванредно стање мора бити објављено;
- о посебним мерама које одступају од неког међународног уговора морају се званично обавестити надлежне међународне организације и друге државе уговорнице;
- одступање је дозвољено само у мери у којој то ситуација стриктно захтева;
- одступање се мора укинути чим то ситуација дозволи;
- права која подлежу одступању не могу бити нека од оних која не дозвољавају одступање (видети Оквир 17).

Резерве у погледу међународних или регионалних уговора о људским правима

У одређеним случајевима, државе дају изјаве по потписивању, ратификацији, прихватању, одобрењу неког уговора или приступању уговору. Такве изјаве се могу назвати „резервом”, „декларацијом”, „разумевањем”, „интерпретативном декларацијом” или „интерпретативном изјавом”.

Чланом 19 Бечке конвенције о уговорном праву из 1969. г. се прецизира да држава може, у тренутку потписивања, ратификовања, прихватања, одобравања уговора или приступања уговору, ставити резерву, осим ако:

1. та резерва није забрањена уговором;
2. уговор располаже само одређеним резервама, међу којима се не налази резерва у питању; или када је
3. резерва, у случајевима који не спадају у претходне две категорије, неспојива са предметом и циљем уговора.

У случају да се резерве не помињу у уговору, а нека се резерва формулише и саопштење накнадно достави другима, заинтересоване државе имају 12 месеци да ставе примедбу на ту резерву, почев од датума пријема саопштења о томе или од дана када је дала пристанак да буде везана уговором, ако је овај датум доцнији (видети члан 20(5) Бечке конвенције из 1969. г.).

Држава може, осим ако уговором није другачије одређено, да повуче своју резерву или примедбу на резерву, у целини или делимично, у било ком тренутку.

Мере против тероризма и људска права

Зборник извода из јуриспруденције Уједињених нација и регионалних организација о заштити људских права током борбе против тероризма, коју је објавио Високи комесаријат УН за људска права (ОХСНР) у септембру 2003. г, представља збирку извода из јуриспруденције органа Уједињених нација и других организација (нарочито афричких, америчких и европских регионалних организација) за људска права.

Зборник показује да се током контратерористичких активности показало да су неки проблеми од посебне важности за питање заштите људских права и основних слобода. Један од таквих проблема је дефиниција тероризма. Иако тај појам још није меродавно дефинисан, државе су се сложиле са одређеним кључним елементима те дефиниције. Генерална скупштина Уједињених нација је 9. децембра 1994. усвојила Декларацију о мерама за елиминацију међународног тероризма (А/РЕС/49/60). У њој се наводи да тероризам обухвата „кривична дела чија је намера или која су прорачуната да изазову стање терора у широј јавности, групи лица или одређених лица из политичких разлога” и да су таква дела “неоправдана у било каквим околностима без обзира на које се политичке, филозофске, идеолошке, расне, етничке, верске или било које друге разлоге може позивати да би се оправдала”.

Питање тероризма и људских права је дуго било од интереса за програм Уједињених нација о људским правима, али рад на томе је постао хитнији после напада 11. септембра 2001. г. и пораста броја терористичких аката широм света. На специјалном заседању Комитета за борбу против тероризма Савета безбедности са међународним, регионалним и подрегионалним организацијама 6. марта 2003. г, генерални секретар Кофи Анан је изјавио:

„Наш одговор на тероризам, као и наши напори да га осујетимо и спречимо, треба да подрже људска права која терористи желе да униште. Поштовање људских права, основних слобода и владавине права представљају битне елементе у напорима борбе против тероризма – а не привилегије које треба жртвовати за време тензија”.

Одређена тела Уједињених нација за људска права су изразила забринутост да антитерористичке мере могу угрозити људска права. На пример, специјални известиоци Уједињених нација и независни експерти, на њиховом десетом годишњем заседању, одржаном у Женеви у јуну 2003. г. су изјавили:

„Иако учествују у недвосмисленој осуди тероризма, они [специјални известиоци и независни експерти] изражавају дубоку забринутост због умножавања политика, закона и прописа и пракси које у све већој мери усвајају многе земље у име борбе против тероризма, а које неповољно утиче на уживање практично свих људских права – грађанских, културних, економских, политичких и социјалних.

„Они скрећу на опасности својствене некритичном коришћењу појма ‘тероризам’ и појаву нових категорија дискриминације. [Они] осуђују чињеницу да се, под изговором борбе против тероризма, прети браниоцима људских права, да се циљају и дискриминишу угрожене групе на основу порекла и социоекономског статуса, нарочито радници мигранти, избеглице и азиланти, староседелачки народи и људи који се боре за своја права на земљу или против негативних ефеката политике економске глобализације”.

Под веома специфичним условима, тероризам може оправдати ванредно стање у коме може доћи до одступања од неких права према ССРП и регионалним инструментима у области људских права. Према истим одредбама, међутим, одређена људска права се не могу суспендовати ни под каквим условима (видети Оквир 17).

Према ССРП и регионалним инструментима у области људских права, одступање од права, осим оних горе наведених, се дозвољава само у посебним околностима; оне морају бити изузетне, строго временски ограничене и, у мери коју захтева хитност ситуације, подложне редовној контроли и у складу са осталим обавезама из међународног права и не смеју довести до дискриминације. Исто тако се од државе захтева да обавести генералног секретара Уједињених нација или надлежну регионалну организацију о одредбама од којих је одступила и разлозима одступања.

На основу осталих обавеза држава према међународном праву, Комитет за људска права је направио листу елемената који, поред права наведених у члану 4 ССРП-а, не могу подлегати одступању. Ти елементи обухватају следеће:

- са свим лицима лишеним слободе мора се поступати уз поштовање њиховог достојанства; забрањено је узимање талаца, отмица и непотврђен притвор;
- лица која припадају мањинама треба заштитити;
- незаконите депортације или присилно премештање становништва је забрањено; и
- „ниједна објава ванредног стања ... се не може сматрати оправдањем за државу уговорницу да се упусти ... у ратну пропаганду или заступање националне, расне или верске мржње која би представљала подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље”.

Осим тога, пошто међународно хуманитарно право експлицитно гарантује право на правично суђење за време оружаног сукоба, Комитет за људска права је утврдио да начела законитости и владавине права захтевају да се током ванредног стања поштују основни захтеви правичног суђења. Одбор је истакао да је са заштитом ових права, која

су изричито призната као она која не подлежу одступању, нераскидиво повезано то да се она обезбеде процедуралним гаранцијама, укључујући често и судске гаранције.

Према ССРР-у и регионалним инструментима у области људских права, начела нужности и пропорционалности важе када се изузетно дозвољава да се нека права ограниче у одређене, легитимне и добро дефинисане сврхе осим ванредних ситуација. Предузете мере морају бити примерене и морају представљати најмање могућност за остварење њихових циљева која најмање у њих задире. Дискреционо право дато властима да делују с тим у вези не сме бити неспутано. У свим случајевима се мора поштовати начело недискриминације и морају се уложити посебни напори да се заштите права угрожених група. Антитерористичке мере које циљају на одређене етничке или верске групе су противне људским правима и могу довести до распламсавања дискриминације и расизма.

ГЛАВА 5: ТЕЛА УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА ЗА ПРАЋЕЊЕ СПРОВОЂЕЊА УГОВОРА О ЉУДСКИМ ПРАВИМА

Поштовање обавеза држава уговорница из седам основних уговора Уједињених нација о људским правима (видети Главу 3) прати седам стручних тела, која су позната као тела за праћење спровођења уговора или уговорна тела.s.

- Комитет за људска права (CCPR);
- Комитет за економска, социјална и културна права (CESCR);
- Комитет за елиминацију расне дискриминације (CERD);
- Комитет за елиминацију дискриминације жена;
- Комитет против тортуре и његов поткомитет за превенцију (CAT);
- Комитет за права детета (CRC);
- Комитет за заштиту права свих радника миграната и чланова њихових породица (CMW).

С изузетком Комитета CESCR, који је основан резолуцијом Савета за економска и социјална питања 1985, горе наведена тела су образована одговарајућим инструментима и успостављена чим су релевантни уговори ступили на снагу.

Чланство и функционисање

CCPR, CESCR, CERD и CRC комитети имају по 18 чланова, CAT и CMW комитети по 10, а CEDAW комитет чини 23 експерта. Њихове чланове бирају државе уговорнице одговарајућих уговора (са изузетком CESCR комитета, који бира Савет за економска и социјална питања, водећи рачуна о праведној географској расподели. CCPR и CRC Комитети заседају три пута годишње, CMW Комитет једном, а остала уговорна тела два пута. Изузев CEDAW Комитета, којег опслужује Одсек Уједињених нација за унапређење по-

ложаја жена (UNDAW) Одељења Уједињених нација за економска и социјална питања (DESA) са седиштем у Њујорку, сва ова уговорна тела опслужује ОНСНР из Женева.

Процедура извештавања

ОБАВЕЗЕ ДРЖАВА

Процедура извештавања државе је једина обавезна процедура заједничка за свих седам основних уговора о људским правима. Власти имају обавезу да сваком телу за праћење спровођења уговора доставе почетни извештај, а након тога периодичне извештаје и извештаје у ванредним случајевима и друге извештаје на захтев тела за праћење спровођења уговора. Уговорна тела достављају државама смернице као помоћ у изради извештаја.

Уопште узев, од извештаја се очекује да пруже следећи минимум информација:

- све мере које је усвојила држава за остварење права предвиђених уговором;
- напредак учињен у уживању тих права;
- одговарајуће емпиријске информације, укључујући статистичке податке;
- све проблеме и потешкоће које утичу на спровођење уговора у земљи.

По правилу, извештаје државе израђују одговарајући органи власти. Међутим, да би се постигла целовитост и објективност, препоручљиво је да се у израду извештаја укључе друге државне институције (пре свега парламент), национални одбори за људска права, заштитници грађана, одговарајуће невладине организације (NVO) и организације цивилног друштва (OCD).

РАЗМАТРАЊЕ ИЗВЕШТАЈА ДРЖАВА

Уговорна тела анализирају извештаје држава и о њима расправљају на јавним седницама у присуству представника државе. Иако Комитети теже конструктивном дијалогу с органима власти, представници државе се могу суочити са веома критичким питањима и примедбама чланова комитета. На крају разматрања извештаја сваке државе, уговорна тела усвајају закључна запажања, примедбе и препоруке које се накнадно издају на крају седнице и објављују у годишњим извештајима тог тела. Од држава се очекује да те препоруке примене и да у својим наредним извештајима доставе информације о мерама које су предузете у том циљу. Повремено, комитети захтевају посебне извештаје, нарочито у ванредним ситуацијама или другим случајевима који се тичу тежих повреда људских права.

УЛОГА НЕВЛАДИНИХ И ДРУГИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

Међународне и домаће NVO помно прате разматрање извештаја државе и достављају експертима одговарајуће информације, па чак и независне извештаје (извештаје у сенци). Комитети ССРР, СЕССР и СРС омогућују NVO да играју релативно активну улогу и да узму реч на специјалним седницама. Специјализоване агенције Уједињених нација, као што су Међународна организација рада (ILO) и UNESCO, и други органи Ује-

дињених нација се позивају да помогну у праћењу спровођења уговора. Дечији фонд Уједињених нација (UNICEF), нарочито, са својим канцеларијама у земљама широм света, пружа CRC Комитету активну и вредну помоћ у амбициозном задатку праћења поштовања уговора у 192 државе чланице.

ОПШТЕ ПРИМЕДБЕ КОЈЕ ИЗДАЈУ ТЕЛА ЗА ПРАЋЕЊЕ СПРОВОЂЕЊА УГОВОРА

Уговорна тела усвајају и објављују опште примедбе или опште препоруке везане за одредбе и обавезе садржане у релевантним уговорима. Та документа одражавају искуство комитета из поступка извештавања и представљају меродаван извор тумачења инструмената за људска права.

Оквир 20

Где се могу добити информације о раду органа за праћење уговора

Детаљне информације о свим органима за праћење спровођења уговора и приступ њиховим општим примедбама или препорукама можете наћи на <http://www.ohchr.org/english/bodies/index.htm>. Детаљнија упутства такође можете наћи на <http://www.ohchr.org/english/contact>.

Контакт подаци ОНСНР:

Поштанска адреса: ОНСНР – Palais des Nations

8-14 avenue de la Paix

CH – 1211 Geneva 10

Switzerland

Tel.: +41 (22) 917 9000

Fax: +41 (22) 917 9008

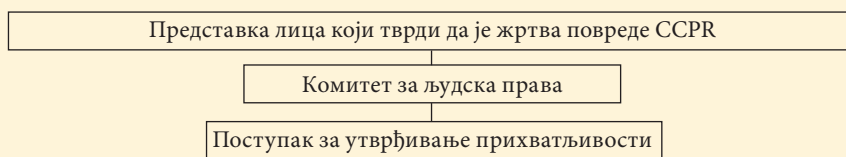
Појединачни жалбени поступак

Опциони протоколи уз ССРР и СЕДАВ и опционе клаузуле у СЕРД, САТ и Конвенцији о радницима мигрантима предвиђају поступке за појединачне жалбе (назване „представке“). Очекује се да се сличан поступак угради у опциони протокол уз Међународну конвенцију о економским, социјалним и културним правима коју тренутно припрема Комитет Уједињених нација за људска права.

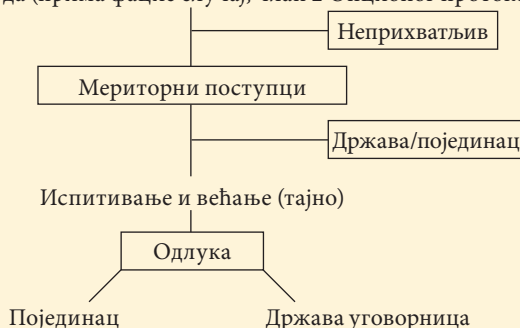
Према овим одредбама, које прихвата све већи број држава уговорница (видети Оквир 22), сваки појединац, у надлежности државе уговорнице, (а) који тврди да је жртва повреде људских права и (б) који је исцрпео све домаће расположиве могућности проналажења делотворног правног лека, има право да уложи жалбу надлежном телу за праћење спровођења уговора. Комитети испитују такве жалбе у квазисудском, тајном поступку, на крају којег се доноси коначна, необавезујућа одлука (названа „коначни ставови, сугестије или препоруке“) којом се жалба или проглашава неприхватљивом (уколико се не испуне формални захтеви) или прихватљивом и – у овом другом случају – издају мериторно мишљење (утврђује се да ли је дошло до повреде људских права подносиоца жалбе).

Жалбени поступци

Пример Првог опционог протокола уз ССРР

- Признавање надлежности Комитета од стране држава уговорница (члан 1 Опционог протокола);
- Исцрпљеност домаћих правних лекова (члан 2, 5 (2) (б) Опционог протокола);
- Неанонимни и неувредљиви карактер жалбе (члан 3 Опционог протокола);
- Усклађеност (ратионе темпорис, персонае, лоци, материае) с одредбама ССРР-а (члан 3 Опционог протокола);
- Изостанак истовременог испитивања по другом међународном поступку (члан 5 (2) (а) Опционог протокола);
- Поткрепљеност навода (прима фацие случај, члан 2 Опционог протокола).

Поступак међудржавних жалби

ССРР, CERD, CAT и Конвенција о радницима мигрантима предвиђају међудржавне жалбене поступке по којима једна држава има право да уложи жалбу одговарајућем комитету тврдећи да друга држава не испуњава своје уговорне обавезе. Поступак се заснива на правилу да по међународном праву свака држава има правни интерес у испуњавању обавеза сваке друге државе уговорнице.

У општем коментару бр. 31 о карактеру опште законске обавезе држава уговорница ССРР, Комитет за људска права даје државама уговорницама мишљење да кршење права, која према ССРР гарантује свака држава уговорница, завређује њихову пажњу. Он истиче да би се „скретање пажње на евентуалне повреде уговорних обавеза од стра-

Прихватање жалбених поступака појединаца од стране држава и делотворност поступака**Ратификација Првог опционог протокола уз ССРР (104 државе уговорнице у новембру 2004. г.)**

Алжир, Ангола, Аргентина, Јерменија, Аустралија, Аустрија, Азербејџан, Барбадос, Белорусија, Белгија, Бенин, Боливија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Буркина Фасо, Камерун, Канада, Капе Верде, Централноафричка Република, Чад, Чиле, Колумбија, Конго, Костарика, Обала Слоноваче, Хрватска, Кипар, Чешка Република, Демократска Република Конго, Данска, Џибути, Доминиканска Република, Еквадор, Салвадор, Екваторијална Гвинеја, Естонија, Финска, Француска, Гамбија, Грузија, Немачка, Гана, Грчка, Гватемала, Гвинеја, Гвијана, Мађарска, Исланд, Ирска, Италија, Киргистан, Летонија, Лесото, Либијска Арапска Џамахирија, Лихтенштајн, Литванија, Луксембург, Мадагаскар, Малави, Мали, Малта, Маурицијус, Мексико, Монголија, Намибија, Непал, Холандија, Нови Зеланд, Никарагва, Нигер, Норвешка, Панама, Парагвај, Перу, Филипини, Пољска, Португал, Република Кореја, Румунија, Руска Федерација, Свети Винсент и Гренадини, Сан Марино, Сенегал, Србија и Црна Гора, Сејшели, Сијера Леоне, Словачка, Словенија, Сомалија, Јужна Африка, Шпанија, Шри Ланка, Суринам, Шведска, Таџикистан, Бивша Југословенска Република Македонија, Того, Туркменистан, Уганда, Украјина, Уругвај, Узбекистан, Венецуела и Замбија.

Ратификација Опционог протокола уз CEDAW (68 држава уговорница у новембру 2004. г.)

Албанија, Андора, Азербејџан, Бангладеш, Белорусија, Белгија, Белизе, Боливија, Босна и Херцеговина, Бразил, Канада, Костарика, Хрватска, Кипар, Чешка Република, Данска, Доминиканска Република, Еквадор, Финска, Француска, Габон, Грузија, Немачка, Грчка, Гватемала, Мађарска, Исланд, Ирска, Италија, Казахстан, Киргистан, Лесото, Либијска Арапска Џамахирија, Лихтенштајн, Литванија, Луксембург, Мали, Мексико, Монголија, Намибија, Холандија, Нови Зеланд, Нигер, Норвешка, Панама, Парагвај, Перу, Филипини, Пољска, Португал, Румунија, Руска Федерација, Сенегал, Србија и Црна Гора, Словачка, Словенија, Соломонска Острва, Шпанија, Шри Ланка, Шведска, Тајланд, Бивша Југословенска Република Македонија, Источни Тимор, Турска, Украјина, Уругвај и Венецуела.

Прихватање жалбених поступака појединаца према члану 22 САТ-а (56 држава у новембру 2004.г.)

Алжир, Аргентина, Аустралија, Аустрија, Азербејџан, Белгија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Бурунди, Камерун, Канада, Чиле, Костарика, Хрватска, Кипар, Чешка Република, Данска, Еквадор, Финска, Француска, Немачка, Гана, Грчка, Гватемала, Мађарска, Исланд, Ирска, Италија, Лихтенштајн, Луксембург, Малта, Мексико, Монако, Холандија, Нови Зеланд, Норвешка, Парагвај, Перу, Пољска, Португал, Руска Федерација, Сенегал, Србија и Црна Гора, Сејшели, Словачка, Словенија, Јужна Африка, Шпанија, Шведска, Швајцарска, Того, Тунис, Турска, Украјина, Уругвај и Венецуела.

Прихватање жалбених поступака појединаца према члану 14 CERD-а (45 држава у новембру 2004.г.)

Алжир, Аустралија, Аустрија, Азербејџан, Белгија, Бразил, Бугарска, Чиле, Костарика, Кипар, Чешка Република, Данска, Еквадор, Финска, Француска, Немачка, Мађарска, Исланд,

Ирска, Италија, Лихтенштајн, Луксембург, Малта, Мексико, Монако, Холандија, Норвешка, Перу, Пољска, Португал, Република Кореја, Румунија, Руска Федерација, Сенегал, Србија и Црна Гора, Словачка, Словенија, Јужна Африка, Шпанија, Шведска, Швајцарска, Бивша Југословенска Република Македонија, Украјина, Уругвај и Венецуела.

Делотворност:

- Примена појединачног жалбеног поступка је била најделотворнија према Првом опционом протоколу уз ССРП: у новембру 2004, након 27 година постојања, Комитет за људска права (орган који прати спровођење ССРП) је регистровао више од 1.300 предмета и донео одлуке у приближно 480.
- У априлу 2004, САТ Комитет, основан 1987. г, је регистровао 242 предмета и донео одлуку у више од 90. Већина предмета, међутим, није садржавала директне тврдње о мучењу у некој држави уговорници, већ пре повреде начела забране репатријације (из члана 3 Конвенције) у вези са тврдњама странаца да би их протеривање или екстрадиција од стране (најчешће европских) држава изложила мучењу у њиховој земљи порекла или одредишта.
- У марту 2004, СЕРД Комитет, најстарије уговорно тело (основано 1970. г.), регистровао је само 33 предмета и донео одлуку о 15.

не других држава уговорница и позивање истих да се придржавају својих уговорних обавеза, требало сматрати одразом легитимног интереса заједнице”.

Од комитета се тражи да испитују жалбе на затвореним седницама и, ако је потребно, да именују ад хоц комисију за усаглашавање која би испитала и решила то питање између заинтересованих држава. Иако је међудржавни жалбени поступак пред СЕРД Комитетом обавезан (што значи да било која од 162 државе уговорнице има право да уложи жалбу наводећи расну дискриминацију било које друге државе уговорнице), до сада ниједна међудржавна жалба није предата било ком од тела Уједињених нација за праћење спровођења уговора.

Поступак испитивања према САТ и Опционом протоколу уз CEDAW

САТ и опциони протокол уз CEDAW предвиђају *сuo moto* поступак испитивања од стране одговарајућих уговорних тела (познат и као „испитивање сопствене представке”). Он се може иницирати у случају да комитети приме поуздану и уверљиву информацију да се мучење односно дискриминација над женама систематски спроводи на територији неке државе уговорнице. Уговорно тело које започне истрагу може да спроведе мисију за утврђивање чињеница у предметној земљи, за шта је потребно одобрење њене владе. Сви поступци су тајни, али комитети могу укључити сажет опис резултата својих истрага у годишњим извештајима. Комитет за САТ је до сада обавио шест истрага (везано за Египат, Мексико, Перу, Србију и Црну Гору, Шри Ланку и Турску). Комитет за CEDAW је започео поступак испитивања у вези са Мексиком.

Оквир 23

Кратак преглед поступака

Уговор	Датум усвајања/ Ступање на снагу	Тело	Чланство	Чланове изабрао/ли	Извештавање државе	Међудржавне жалбе	Појединачне жалбе	Суо мото истрага
CAT	12.12.1984/ 26.6.1987.	Комитет против тортуре	10	Државе уговорнице	Обавезно члан 19	Необавезно члан 21	Необавезно члан 22	Обавезно (могућност повлачења) чл.20 и 28
CCPR	16.12.1966/ 23.3.1976.	Комитет за људска права	18	Државе уговорнице	Обавезно члан 40	Необавезно чл. 41 и 42	Први опцио- ни протокол	
CEDAW	18.12.1979/ 3.9.1981.	Комитет за елиминацију дискриминације жена	23	Државе уговорнице	Обавезно члан 18		Опциони протокол	Опциони протокол чл. 8 и 10 (могућност повлачења)
CERD	21.12.1965/ 4.1.1969.	Комитет за елиминацију расне дискри- минације	18	Државе уговорнице	Обавезно члан 9	Обавезно чл. 11, 12 и 13	Необавезно члан 14	
CESCR	16.12.1966/ 3.1.1976.	Комитет за еко- номска, социјал- на и културна права	18	Савет за економска и социјална питања (1985)	Обавезно члан 16 и 17		Нацрт опционог протокола	
CMW	18.12.1989/ 1.7.2003.	Комитет за рад- нике мигранте	10	Државе уговорнице	Обавезно члан 73	Члан 76 (још није ступио на снагу)	Члан 77 (још није ступио на снагу)	
CRC	20.11.1989/ 2.9.1990.	Комитет за права детета	18	Државе уговорнице	Обавезно члан 44			

Систем редовних посета притворским центрима успостављен према Опционом протоколу уз CAT

Опциони протокол уз CAT од децембра 2002. г.⁹ предвиђа систем редовних посета притворима од стране међународног тела, Поткомитета за превенцију Комитета против тортуре, као и од стране домаћих органа. Систем је предвиђен да спречи мучење и остала окупна, нечовечна или понижавајућа поступања или кажњавања. Међународни орган и домаћи органи формулишу препоруке и достављају их заинтересованим органима власти. Док се препоруке домаћих органа могу објавити у њиховим годишњим извештајима, препоруке и примедбе међународног Поткомитета могу се објавити само у случају да нека држава уговорница не испуњава своје уговорне обавезе.

⁹ До августа 2005. Опциони протокол је ратификовало 11 држава; потребно је 20 ратификација да би Протокол ступио на снагу.

ГЛАВА 6: СИСТЕМ ЗАШТИТЕ ЉУДСКИХ ПРАВА ЗАСНОВАН НА ПОВЕЉИ КОМИСИЈЕ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА ЗА ЉУДСКА ПРАВА

Комисија Уједињених нација за људска права је најзначајнији политички орган Уједињених нација у области људских права. Развијала се постепено и током година успоставила разне процедуре за решавање значајних питања људских права и одговарање на хиљаде представки које редовно прима од NVO и појединаца у вези са наводним кршењима људских права.

Поверљива „процедура 1503”

На основу ове поверљиве процедуре (која се назива „процедура 1503” зато што Резолуција 1503 (XLVIII) Савета за економска и социјална питања од 27. маја 1970. г. представља њен правни основ), сваке године, специјална радна група Поткомисије за унапређење и заштиту људских права проучава на хиљаде појединачних представки, покушавајући да утврди да ли неке земље испољавају „константан образац тешких и поуздано потврђених кршења људских права”. Такво „стање у земљи” се доставља радној групи која заседа пре седнице и, на крају, пленарној седници Комисије. На затвореној седници, којој присуствују само представници држава чланица, Комисија може одлучити да закључи испитивање, држи одређену земљу под надзором (евентуално неколико година), изврши пуну, поверљиву истрагу уз помоћ специјалног известиоца и ад хоц комитета или, као крајња мера, ако се стање није поправило и/или су релевантне власти одбиле да сарађују, да са тиме „изађе у јавност”. „Изаћи у јавност” значи даље испитивање стања у тој земљи према једној од ниже наведених посебних процедура.

Комисија Уједињених нација за људска права

Комисија Уједињених нација за људска права је једна од функционалних комисија Савета за економска и социјална питања. Као политички орган Уједињених нација, Комисију чине представници држава чланица, изабраних од стране Савета за економска и социјална питања, чији се број током година увећао (тренутно 53). Међутим, остале земље, разне међудржавне организације и многе НВО учествују на седницама Комисије као посматрачи и могу узети реч и доставити писмена запажања. Годишње заседање Комисије се одржава у Палати нација у Женеви у марту и априлу, траје шест недеља и, у ствари, представља главну конференцију о људским правима којој присуствује око 3.000 делегата, укључујући многе шефове држава и влада, министре, заштитнике људских права и новинаре, који учествују у јавним расправама о свим битним питањима људских права. Од 1990-их, Комисија је одржала и хитна заседања по питању људских права у бившој Југославији, Руанди, Источном Тимору и окупираним палестинским територијама. Формирала је Поткомисију за унапређење и заштиту људских права, коју чини 26 независних експерата и која делује као труст мозгава Комисије (видети Главу 6).

Последњих година има све више критика на рачун капацитета Комисије да обавља своје задатке. Као што је генерални секретар Уједињених нација, Кофи Анан, навео у свом извештају о реформи Уједињених нација¹⁰; „Државе су тражиле чланство у Комисији не због јачања људских права, већ да би се заштитиле од критике или да би критиковале друге”. Он је зато предложио да Комисију замени мањим, сталним Саветом за људска права, чије би чланове директно бирала Генерална скупштина. Савет би функционисао као веће за међусобно оцењивање и био би овлашћен да даје оцену испуњења свих обавеза свих држава у области људских права.

Године 2005, следеће државе су биле чланице Комисије: Аргентина, Јерменија, Аустралија, Бутан, Бразил, Буркина Фасо, Канада, Кина, Конго, Костарика, Куба, Доминиканска Република, Еквадор, Египат, Еритреја, Етиопија, Финска, Француска, Габон, Немачка, Гватемала, Гвинеја, Хондурас, Мађарска, Индија, Индонезија, Ирска, Италија, Јапан, Кенија, Малезија, Мауританија, Мексико, Непал, Холандија, Нигерија, Пакистан, Парагвај, Перу, Катар, Република Кореја, Румунија, Руска Федерација, Саудијска Арабија, Јужна Африка, Шри Ланка, Судан, Свазиленд, Того, Украјина, Велика Британија, Сједињене Америчке Државе и Зимбабве.

Посебне процедуре

Сходно Резолуцији 1235 (XLII) Савета за економска и социјална питања од 6. јуна 1967. г, Комисија Уједињених нација за људска права је успоставила низ посебних процедура за решавање по наводима о кршењу људских права. Те процедуре обухватају испитивање, анализу и јавно извештавање о ситуацији у погледу људских права у одређеним земљама или територијама (на основу мандата за одређену земљу) или наводним тежим повредама људских права широм света (на основу мандата за одређену тему).

¹⁰ A/59/2005, страна 45, став 182 и 183.

**Тематски механизми надзора Комисије Уједињених нација
за људска права
(Април 2005)**

Предмет	Од	Овлашћен
Насилни или присилни нестаници	1980.	Радна група
Вансудске, арбитражне или егзекуције по кратком поступку	1982.	Специјални извештач
Тортура	1985.	Специјални извештач
Слобода вероисповести или уверења	1986.	Специјални извештач
Ангажовање плаћеника	1987.	Специјални извештач
Продаја деце, дечја проституција и дечја порнографија	1990.	Специјални извештач
Арбитражни притвор	1991.	Радна група
Интерно расељена лица	1992.	Представник генералног секретара
Расизам, расна дискриминација, ксенофобија и повезана нетрпељивост	1993.	Специјални извештач
Унапређење и заштита права на слободу мишљења и изражавања	1993.	Специјални извештач
Нестала лица у бившој Југославији	1994.-1997.	Експерт
Насиље над женама	1994.	Специјални извештач
Независност судија и адвоката	1994.	Специјални извештач
Незаконито премештање и одлагање токсичних и опасних производа и отпада	1995.	Специјални извештач
Људска права и екстремно сиромаштво	1998.	Независни експерт
Право на образовање	1998.	Специјални извештач
Људска права миграната	1999.	Специјални извештач
Политике структурног прилагођавања	2000.	Независни експерт
Заштитници људских права	2000.	Специјални представник генералног секретара
Право на смештај	2000.	Специјални извештач
Право на храну	2000.	Специјални извештач
Људска права и основне слободе староседелачких народа	2001.	Специјални извештач
Правна питања везана за нестанке	2001.	Независни експерт
Право на здравље	2002.	Специјални извештач
Проблеми ране дискриминације са којима се суочавају лица афричког порекла	2002.	Радна група
Опције за разраду опционог протокола уз CЕССР	2003.	Отворена радна група
Некажњивост	2004.	Независни експерт
Тероризам	2004.	Независни експерт
Трговина људима	2004.	Специјални извештач
Људска права и међународна солидарност	2005.	Независни експерт
Унапређење и заштита људских права током борбе против тероризма	2005.	Специјални извештач
Коришћење плаћеника као средства кршења људских права и спречавања остварења права народа на самоопредељење	2005.	Радна група
Људска права миграната	2005.	Специјални извештач

Ове процедуре могу бити у форми мандата који спроводи специјални извештач, представник генералног секретара Уједињених нација, независни експерт или радна група. Задаци у оквиру посебне процедуре обухватају улагање хитних жалби, обављање посета земљама и израда стандарда.

МАНДАТ ЗА ОДРЕЂЕНУ ЗЕМЉУ

Уколико се сматра да ситуација у некој земљи указује на то да постоје тешка и систематска кршења људских права, Комисија може усвојити резолуцију којом се осуђује предметна земља и/или може наредити темељну истрагу стања у тој земљи коју би спровео експерт. Преиспитивање мандата за земље врши Комисија једном годишње.

МАНДАТ ЗА ОДРЕЂЕНУ ТЕМУ

Специјални извештач за одређено тематско питање, представник генералног секретара, експерт или радна група може истражити случајеве кршења људских права у свим земљама и може – сходно одобрењу од стране предметних земаља – обављати задатке на лицу места. Преиспитивање тематских мандата врши Комисија сваке три године.

Поткомисија за унапређење и заштиту људских права

Поткомисија за унапређење и заштиту људских права, туст мозгова Комисије, припрема студије, помаже у изради нових стандарда и спроводи истраживања. Заседа сваког августа у Женеви три недеље и државе, међународне организације и NVO учествују на седницама као посматрачи. Многи од њихових задатака се додељују појединачним експертима, који се одређују за извештаче о конкретним питањима или радним групама.

Поред радне групе за комуникације, која игра кључну улогу у поверљивој „процедуре 1503“ и старих радних група за савремене облике ропства, староседелачке народе и мањине, које служе као форуми за расправе о суштинским питањима између власти, НВО, жртава и представника заинтересованих група, формиране су нове радне групе за транснационалне корпорације и спровођење правде.

ГЛАВА 7: ВИСОКИ КОМЕСАРИЈАТ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА ЗА ЉУДСКА ПРАВА

Високи комесаријат Уједињених нација за људска права (ОНСНР), сличан Високом комесаријату Уједињених нација за избеглице (УНХСР), успостављен је на поновљени захтев водећих НВО, као што је Амнести Интернационал и неких влада. За успостављање овог Комесаријата постигнут је консензус делегата 171 државе учеснице Светске конференције о људским правима (Беч, 1993), а 20. децембра 1993. г. Генерална скупштина је усвојила Резолуцију 48/141 којом се успоставља функција високог комесара за људска права, са рангом генералног потсекретара, као „званичника Уједињених нација чију главну одговорност представљају активности Уједињених нација у области људских права”.

У истој резолуцији, Генерална скупштина је навела конкретне одговорности високог комесара, које, између осталог, обухватају:

- унапређење и заштита ефективног уживања свих грађанских, културних, економских, политичких и социјалних права, укључујући право на развој од стране свих;
- пружање саветодавних услуга, техничке и финансијске помоћи у области људских права државама које их траже;
- координација програма Уједињених нација за образовање и јавно информисање у области људских права;
- активно учешће у отклањању препрека пуном остварењу људских права и спречавању даљег кршења људских права широм света;
- успостављање дијалога с властима ради обезбеђења поштовања људских права;
- јачање међународне сарадње ради унапређења и заштите људских права;
- координација активности унапређења и заштите људских права кроз цео систем Уједињених нација;

- рационализација, прилагођавање, јачање и организовање механизма Уједињених нација у области људских права ради побољшања њихове ефикасности и делотворности.

Сходно томе, задатак ОНСНР је заштита и унапређење свих људских права за све људе. Његов циљ јесте да се ојача програм Уједињених нација за људска права и да телима Уједињених нација за праћење спровођења уговора и специјалним механизмима, које је успоставила Комисија Уједињених нација за људска права, обезбеди квалитетну подршку. ОНСНР сарађује са другим органима Уједињених нација на интегрисању стандарда за људска права у рад система Уједињених нација у целини.

ОНСНР води дијалог са властима о питањима људских права с циљем да се ојачају национални капацитети у области људских права и поштовање људских права. Такође пружа саветодавне услуге и техничку помоћ када се затраже и подстиче власти да се баве развојем делотворних националних институција и процедура за заштиту људских права.

Утврђен је и одређен број присуства ОНСНР на терену да би се осигурало да се међународни стандарди за људска права прогресивно примењују и реализују на нивоу земље, у законима и у пракси. Тај циљ се спроводи јачањем националних капацитета и институција за људска права. Остварује се и праћењем спровођења препорука тела за праћење уговора о људским правима и механизма Комисије Уједињених нација за људска права и унапређењем културе људских права.

Оквир 26

Људска права у пракси: ОНСНР на терену

Главно присуство на терену:

Босна и Херцеговина, Бурунди, Камбоџа, Колумбија, Демократска Република Конго и Србија и Црна Гора.

Људска права саставни део мировних мисија Уједињених нација:

Абхазија/Грузија, Авганистан, Централноафричка Република, Обала Слоноваче, Демократска Република Конго, Етиопија/Еритреја, Гвинеја Бисао, Ирак (треба да се успостави), Либеерија, Сијера Леоне, Таџикистан и Источни Тимор.

Регионалне канцеларије:

Адидас Абеба, Етиопија; Алмати, Казахстан; Бангкок, Тајланд; Бејрут, Либан; Преторија, Јужна Африка; Сантјаго, Чиле; Ташкент, Узбекистан (треба да се отвори) и Јаунде, Камерун.

Техничка сарадња:

Ангола, Азербејџан, Бразил, Еквадор, Салвадор, Гватемала, Мексико, Монголија, Непал, Никарагва, Палестина, Филипини, Сомалија, Шри Ланка и Судан.

Високи комесари Уједињених нација за људска права

Након каријере у дипломатској служби Еквадора, Хосе Ајала-Ласо је 1994. г. постао први високи комесар Уједињених нација за људска права. Њега је 1997. г. наследила Мери Робинсон, бивша председница Ирске. Она је преузела одговорност за програм Уједињених нација за људска права у време структурне реформе: када је постављена на то место, њено особље и Центар за људска права су били обједињени у један Високи комесаријат за људска права (ОНСНР). С њом на челу, Комесаријат је појачао рад да би се ефикасније суочио са постојећим и новим изазовима по питању људских права и искористио енергију нових актера у глобалној потрази за универзалном културом поштовања основних права и слобода. Дана 12. септембра 2002. г, након импресивних остварених резултата у Уједињеним нацијама у решавању неких од најсложенијих хуманитарних и мировних изазова у свету, Сержо Виеира де Мело је постао трећи високи комесар. У мају 2003. г, генерални секретар је затражио од њега да узме четворомесечно одсуство из ОНСНР да би служио као специјални представник генералног секретара у Ираку, где је трагично погинуо 19. августа 2003. г. До именованја новог високог комесара, Комесаријат је водио вршилац дужности високог комесара Бертран Рамшаран из Гијане. Од 1. јула 2004. г, на челу ОНСНР је Луиз Арбур, бивши судија Врховног суда Канаде и од 1996. до 2000. г. главни тужилац Међународног кривичног суда за бившу Југославију и Руанду. У својству тужиоца, подигла је оптужницу, између осталих, против бившег југословенског и српског председника Слободана Милошевића за ратне злочине и злочине против човечности везано за злочине почињене на Косову. Оптужба против Слободана Милошевића је прва оптужница подигнута против актуелног шефа државе.

Битан услов за успех присуства на терену је да власти, националне институције, NVO и тимови Уједињених нација за одређену земљу морају имати већа овлашћења да сами предузимају активности везане за права, унутар контекста регионалних или подрегионалних стратегија.

ГЛАВА 8: ИНТЕГРИСАЊЕ ЉУДСКИХ ПРАВА У РАД УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА

Унапређење људских права и основних слобода представља главни циљ Уједињених нација. У том циљу је Организација усвојила политику „интегрисања људских права”, то јест обезбеђивања да људска права – као свепрожимајућу тему - уваже сви органи система Уједињених нација. Сходно томе, поред Комисије Уједињених нација за људска права, која остаје главно тело за људска права, све већи број специјализованих агенција, програма, фондова и других органа Уједињених нација развија активности унапређења и заштите људских права.

Бечка конференција о људским правима (1993) и накнадне резолуције Генералне скупштине и Комисија Уједињених нација за људска права затражили су од Уједињених нација да, на захтев заинтересованих власти, стави на располагање одређене програме помоћи. Они би требало да се баве реформом националног законодавства и успостављањем, односно јачањем унутрашњих институција и повезаних структура да би се подржала људска права, владавина права и демократија, пружила помоћ за време избора и унапредила свест о људским правима помоћу обуке, подучавања и образовања, учешћа грађана и укључења виталног цивилног друштва.

Програм реформе генералног секретара Уједињених нација, покренут 1997. г, захтевао је интеграцију људских права у рад система Уједињених нација у целини и развој практичних алата за примену Бечког плана. Резултат тога је напредак у политици људских права и активностима неколико агенција и програма Уједињених нација.

Објављивање извештаја генералног секретара Уједињених нација 2001. г, *Јачање Уједињених нација: Програм даљих промена (А/57/387)*, представљало је даљи значајан напредак. У том другом извештају о реформи, генерални секретар је поновио да унапређење и заштита људских права представља „темељни услов остварења визије Повеће о праведном и мирољубивом свету”. Главни циљ јесте да се ојачају капацитети хуманитарних и развојних активности Уједињених нација да би се оспособили да подрже напоре држава чланица да успоставе и ојачају националне системе за унапређење и заштиту људских права, у складу са међународним нормама и начелима људских права. Тачка 50 извештаја гласи:

„У тачкама 25 и 26 Миленијумске декларације, државе чланице су одлучиле да ојачају своје капацитете на нивоу земље за спровођење начела и праксе људских права, укључујући права мањина, права жена, права деце и права радника миграната. Јачање снажних институција за људска права на нивоу појединачних земаља јесте оно што ће, дугорочно гледано, осигурати да се људска права заштите и унапреде на одржив начин. Успостављање или јачање националног система заштите у свакој земљи, који одражава међународне норме људских права, треба, стога, да буде главни циљ Организације. Те активности су од посебног значаја у земљама које излазе из конфликта”.

Људска права у Генералној скупштини и њени стални програми

Генерална скупштина, највише законодавно тело Уједињених нација, не само да је осигурала усвајање импресивног броја конвенција, декларација, принципа, правила и других инструмената о људским правима, већ и расправља на сваком заседању, нарочито њеног трећег Комитета који је одговоран за социјална, хуманитарна и културна питања, о стварном стању људских права у многим државама и усваја одговарајуће резолуције.

Многи програми, фондови и установе, као што су Програм Уједињених нација за развој (UNDP), Светски програм за храну (WFP), Дечји фонд Уједињених нација (UNICEF), Програм Уједињених нација за развој људских насеља (UN-НАВИТАТ), Универзитет Уједињених нација (UNU), Високи комесаријат Уједињених нација за избеглице (UNHCR) и Високи комесаријат Уједињених нација за људска права (OHCHR – видети Главу 7), обављају значајне активности у области људских права.

Људска права и Савет безбедности

Савет безбедности, једини орган Уједињених нација надлежан за усвајање законски обавезујућих резолуција и њихово спровођење у случају да их државе чланице не поштују, је последњих година преузео активнију улогу у области људских права. Људска права данас представљају значајну операција за очување и јачање мира и многи експерти за људска права су распоређени на терену да би пратили стање људских права након конфликта и помогли заинтересованим земљама у унапређењу владавине права, јачању независног правосуђа, подршци снагама реда, организацији затворских управа и успостављању националних комисија за људска права и других институција за заштиту људских права. Поред тога, Савет безбедности је, у све већем броју случајева, оценио тешка и систематска кршења људских права као претњу миру и, сходно томе, деловао у складу са Поглављем VII Повеље Уједињених нација, увео економске и друге санкције, одобрио употребу војне силе и основао ад хоц међународне кривичне судове (видети Главу 10).

Људска права и „породица Уједињених нација”

Систем Уједињених нација, који се незванично назива „породица Уједињених нација”, састоји се од Уједињених нација и све већег броја специјализованих агенција - правно независних међудржавних организација које одржавају специјалне односе са Орга-

низацијом на основу споразума закључених са Саветом за економска и социјална питања према члану 63 Повеље Уједињених нација. Сходно томе, политика „интеграције људских права” Уједињених нација се примењује и у специјализованим агенцијама, од којих многе имају дугу историју активности везану за посебна људска права.

Међународна организација рада (ILO) је главна агенција која се бави економским правима, као што су право на рад, једнако и правично поступање и здраве услове рада, правима синдиката, укључујући право на штрајк и учешће у колективном преговарању, и повезаним одредбама, као што је забрана присилног рада, најгори облици дечјег рада и дискриминација при запошљавању и на радном месту. ILO, основана 1919.г, којом се руководи на бази „трипартитног система” који представнике послодаваца и запослених

Оквир 28

Главни органи Уједињених нација активни у области људских права

Специјализоване агенције

- Међународна организација рада (ILO)
- Организација Уједињених нација за храну и пољопривреду (FAO)
- Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу (UNESCO)
- Светска здравствена организација (WHO)

Програми и фондови

- Дечји фонд Уједињених нација (UNICEF)
- Програм Уједињених нација за развој (UNDP)
- Фонд Уједињених нација за жене (UNIFEM)
- Програм Уједињених нација за развој људских насеља (UN-HABITAT)
- Агенција Уједињених нација за пружање помоћи и рад са палестинским избеглицама на Блиском Истоку (UNRWA)
- Светски програм за храну (WFP)

Институти за истраживање и обуку

- Институт Уједињених нација за обуку и истраживање (UNITAR)
- Међународни институт Уједињених нација за истраживање и обуку за унапређење положаја жена (INSTRAW)
- Истраживачки институт Уједињених нација за друштвени развој (UNRISD)

Тела формирана од стране Савета безбедности

- Међународни кривични суд за бившу Југославију (ICTY)
- Међународни кривични суд за Руанду (ICTR)

Остали субјекти Уједињених нација

- Високи комесаријат Уједињених нација за људска права (OHCHR)
- Високи комесаријат Уједињених нација за избеглице (UNHCR)
- Универзитет Уједињених нација (UNU)

Техничка помоћ државама и парламентима

Техничка помоћ ОНСНР у области људских права

Програм техничке сарадње Уједињених нација у области људских права помаже државама, на њихов захтев, у изградњи и јачању националних структура које имају директан утицај на поштовање људских права уопште и очување владавине права.

Компоненте програма усмерене су на уграђивање међународних стандарда за људска права у националне законе и политике; изградњу или јачање националних институција које су оспособљене за унапређење и заштиту људских права, демократије и владавине права; формулисање националних акционих планова за унапређење и заштиту људских права; обезбеђење образовања и обуке у области људских права и унапређење културе у области људских права. Таква помоћ се пружа у форми стручних саветодавних услуга, обуке, радионица и семинара, стипендија, грантова, пружања информација и документације и оцене домаћих потреба у области људских права.

Уједињене нације сматрају техничку сарадњу као допуну, али никако као замену за праћење и испитивања према програму за људска права. Као што се истиче у одговарајућим извештајима генералног секретара и резолуцијама Комисије Уједињених нација за људска права, пружање саветодавних услуга и техничке помоћи не умањује одговорност власти да полаже рачуне за стање људских права на својој територији, нити их изузима од праћења по одговарајућим процедурама Уједињених нација.

Техничка помоћ IPU (Интерпарламентарне уније)

IPU пружа саветодавне услуге о читавом распону питања из парламентарног живота, нарочито о улози, структури и радним методама парламента државе чланице. Њен програм обухвата пројекте за обуку особља парламента, обезбеђење материјалних средстава и опреме и организовање семинара о темама од посебног интереса за посланике. Већина тих пројеката се баве, између осталог, људским правима и родним питањима. С тим у вези, IPU тесно сарађује са UNDP и ОНСНР. Детаљне информације о техничкој помоћи IPU могу се добити од Секретаријата IPU.

ставља у више или мање равноправан положај са представницима власти, израдила је многе основне међународне уговоре, препоруке и процедуре за заштиту економских и других људских права.

Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу (UNESCO) је главна агенција у области културних права (нарочито права на образовање) и израдила је многе инструменте и процедуре за њихову заштиту. Такође је имала кључну улогу у спровођењу Декаде образовања за људска права Уједињених нација (1995 - 2004) и унапређењу универзалне културе људских права и мира.

Светска здравствена организација (WHO) је главна агенција за унапређење и заштиту права на здравље и припремила је, између осталог, успешни глобални програм за HIV/AIDS.

Организација Уједињених нација за храну и пољопривреду (FAO) је највећа од специјализованих агенција и главни актер у унапређењу и заштити права на храну, које је једно од најзначајнијих елемената у глобалној борби против сиромаштва. Са овим главним развојним циљем се сагласило око 150 шефова држава и влада за време Миленијумског самита одржаног у септембру 2000. г.

ГЛАВА 9: РЕГИОНАЛНИ УГОВОРИ О ЉУДСКИМ ПРАВИМА И ЊИХОВО ПРАЋЕЊЕ

Поред система Уједињених нација за заштиту људских права базираног на Повељи, који се примењује на све државе, и систем Уједињених нација базиран је на уговорима који се примењује само на државе уговорнице. Многе државе у Африци, Северној и Јужној Америци и Европи су преузеле императивне обавезе везане за људска права на регионалном нивоу и прихватиле међународно праћење. У региону Азије и Пацифика није још усвојен ниједан уговор о људским правима као ни механизам њиховог праћења.

Африка

Године 1981. државе чланице Организације афричког јединства, која се од тада назива Афричка унија (АУ), усвојиле су Афричку повељу о правима човека и народа, која је ступила на снагу у октобру 1986. г. То је уговор о општим људским правима и ратификовале су га све 53 државе чланице Афричке уније. Као што и његов наслов казује, овај регионални уговор, поред одређеног броја грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права, такође предвиђа колективна права народа на једнакост, самоопредељење, слободу коришћења свог богатства и природних ресурса, развој, мир и безбедност у земљи и свету и „општу задовољавајућу животну средину”. Иако су таква права солидарности такозване „треће генерације” људских права од великог политичког значаја, њихов правни значај у обавезујућем уговору се оспорава (видети Главу 2). Поред Повеље, АУ је усвојила уговоре из области заштите избеглица и права деце.

Повеља предвиђа жалбени поступак пред Афричком комисијом за људска права и права народа, чије је седиште у Банђулу, Гамбија. Пошто жалбу (или „представку”) може уложити свако лице (укључујући државе, које могу уложити међудржавне жалбе и сваки појединачни или колективни субјекат, као што су НВО, породице, кланови, заједнице или друге групе), правно питање статуса жртве се не поставља. Афричка комисија не претреса изоловане жалбе, већ само представке које указују на постојање примера озбиљних или масовних кршења људских права и права народа. У таквим

случајевима, Афричка комисија може предузети темељно испитивање само на захтев скупштине шефова држава и влада, највишег политичког органа Афричке уније. Поред ове жалбене процедуре, Комисија такође испитује извештаје државе у поступку који је сличан оном који спроводе уговорна тела Уједињених нација.

Допунски протокол уз Афричку повељу, који је усвојен 1998. г. и предвиђа оснивање афричког суда за људска права и права народа, ступио је на снагу 25. јануара 2004. г.

Box 30

Регионални уговори о људским правима

Савет Европе

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1950-1953) и допунски протоколи

Европска социјална повеља (1961-1965), допунски протоколи и Ревидована Европска социјална повеља (1996-1999)

Европска конвенција о правном статусу радника миграната (1977-1983)

Европска конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака (1987-1989)

Европска повеља о регионалним језицима и мањинским језицима (1992-1998)

Оквирна конвенција за заштиту националних мањина (1995-1998)

Европска конвенција о остваривању дејчјих права (1996-2000)

Конвенција о људским правима и биомедицини (1997-1999)

Европска конвенција о држављанству (1997-2000)

Организација америчких држава

Америчка конвенција о људским правима (1969-1978) и допунски протоколи

Међуамеричка конвенција о спречавању и кажњавању мучења (1985-1987)

Међуамеричка конвенција о спречавању, кажњавању и сузбијању насиља над женама (1994-1995)

Међуамеричка конвенција о присилном нестанку лица (1994-1996)

Међуамеричка конвенција о међународној трговини малолетним лицима (1994-1997)

Међуамеричка конвенција о укидању свих облика дискриминације над лицима са инвалидитетом (1999-2001)

Афричка унија (раније, Организација афричког јединства)

Афричка повеља о правима човека и народа (1981-1986)

Конвенција о специфичним аспектима проблема избеглица у Африци (1969-1974)

Конвенција о правима и благостању деце у Африци

Конвенција о правима и благостању детета у Африци (1990-1999)

Северна и Јужна Америка

Међуамерички систем за заштиту људских права чине два посебна процеса која се заснивају, с једне стране, на Повељи Организације америчких држава (ОАС) и на Пакту из Сан Хозеа, Костарика (Америчка конвенција о људским правима), с друге стране. Док је процес који се заснива на повељи применљив на све државе чланице ОАС, Америчка конвенција о људским правима је правно обавезујућа само за државе уговорнице. Конвенција, која је усвојена 1969. г. и на снази је од 1978. г, се фокусира на грађанска и политичка права, али је допуњена Допунским протоколом (1988-1999) о економским, социјалним и културним правима. Осим тога, ОАС је усвојила посебне уговоре о присилним нестанцима, тортури, насиљу над женама, међународној трговини малолетним лицима и дискриминацији особа са инвалидитетом.

Конвенција предвиђа међудржавне и појединачне жалбене поступке пред Међуамеричком комисијом за људска права (IACHR), квазисудским телом за праћење са седиштем у Вашингтону, DC и Међуамеричким судом за људска права са седиштем у Сан Хозеу (Костарика). Од 35 држава чланица ОАС, само 25 су уговорнице Конвенције. За 10 држава које нису ратификовале Конвенцију, важи само слабији систем заснован на повељи пред Међуамеричком комисијом; а за државе које нису уговорнице Конвенције, надлежност Међуамеричког суда није обавезна.

Огромну већину од хиљада жалби које се подносе према овом систему решава само Међуамеричка комисија, која их проглашава неприхватљивим, омогућава споразумно поравнање или објављује у извештају своје мериторне закључке о предметима. Такви извештаји садрже необавезујуће препоруке које у пракси веома често игноришу власти на које се односе. Сами подносиоци жалби немају право да изнесу свој случај пред Међуамерички суд за људска права; само заинтересоване државе и Комисија то могу да учине. Иако је Комисија, према недавно ревидираном пословнику, почела да прослеђује све већи број предмета суду, само у случајевима од око 50 појединачних представки суд је донео коначне и правно обавезујуће одлуке. Ти се предмети односе на кршења људских права у одређеним земљама Јужне и Централне Америке. У већини њих је установљено да је дошло до тешког и систематског кршења људских права (укључујући тортуру, самовољне егзекуције и присилне нестанке) и Суд је одредио далекосежне мере репарације поред новчане накнаде жртвама и њиховим породицама.

Поред његове „спорне надлежности” (надлежност за расправе између страна у спору) суд је надлежан и за пружање саветодавних мишљења по питању тумачења међународних уговора о људским правима (нарочито Америчке конвенције о људским правима) и оцене усклађености домаћих закона са тим уговорима.

Арапски регион

Дана 15. септембра 1994. г, државе чланице Арапске лиге усвојиле су Арапску повељу о људским правима, али ни једна од 22 државе чланице Лиге није је потписала. У марту 2003. г, Савет Арапске лиге је одлучио да се уради нов нацрт повеље у складу са међународним правом и стандардима људских права. Комисија експерата, коју чине арапски чланови тела Уједињених нација за праћење спровођења уговора, формирана је на основу меморандума о разумевању потписаног од стране Лиге арапских држава

и ОНСНР у априлу 2002. г. да би помогла Арапској лиги у том задатку. Нацрт који су предложили експерти је накнадно преузео Стални комитет за људска права Арапске лиге у оквиру свог задатка израде новог нацрта. Нацрт је онда достављен на коначну расправу и усвајање на самиту Лиге арапских држава у мају 2004. г, где је прихваћен. У једном броју арапских држава у току је процес ратификације повеље.

Иако је ОНСНР изразио забринутост поводом одређених одредби повеље у њеној садашњој форми, нове одредбе су много напредније од претходне верзије у погледу таквих питања као што су ванредна стања, гаранције за правично суђење, ропство, сексуално насиље, инвалидитет и илегална трговина. Пошто се повељом такође предвиђа механизам праћења сличан Комитету УН за људска права, усвајање инструмента утире пут за успостављање још једног регионалног механизма за заштиту и унапређење људских права. Међутим, тај нови систем не предвиђа никакав појединачни жалбени поступак, али се чланом 52 повеље предвиђа могућност усвајања опционих протокола.

Азија и Пацифик

Не постоји азијска и пацифичка регионална конвенција о људским правима. Међутим, земље из овог региона су се преко ОНСНР усредсредиле на јачање регионалне сарадње на унапређењу поштовања људских права. У низу азијских и пацифичких регионалних радионица, нарочито у радионици одржаној у Техерану 1998. г, успостављен је оквир сарадње и постигнута општа сагласност о начелима и „модуларном” приступу „корак по корак”, што би могло довести до регионалних споразума кроз опсежне међудржавне консултације. Договорено је да се регионални споразуми морају бавити потребама и приоритетима које су дефинисале државе у региону. Улоге, функције, задаци, исходи и достигнућа утврдиће се консензусом.

Европа

Примарни циљ Савета Европе је заштита људских права и основних слобода. Одмах по оснивању 1949. г, Савет је започео рад на Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода, која је потписана 1950. г, а ступила на снагу 1953. г. Европска конвенција и њени допунски протоколи представљају општи уговор о људским правима са нагласком на грађанска и политичка права. Социјална, економска и културна права су уграђена у Европску социјалну повељу (1961-65) и њене допунске протоколе и ревизије (ревидирана Европска социјална повеља, 1996-99). Осим тога, Савет Европе је усвојио посебне уговоре из области заштите података, радника миграната, мањина, спречавања тортуре и биомедицине.

Данас Европска конвенција предвиђа најнапреднији систем праћења људских права на наднационалном нивоу. Према члану 34 Европске конвенције, свака особа, НВО или група лица који тврде да су жртва кршења људских права установљених Конвенцијом и њеним протоколима, учињених од стране неке од држава која је актуелна чланица Савета Европе, има право да, након што исцрпи све расположиве могућности тражења правног лека у земљи, поднесе представку Европском суду за људска права, чије је седиште у Стразбуру (Француска). Уколико се утврди да је дошло до повреде, суд може пружити задовољење оштећеној страни. Његове одлуке су коначне и прав-

но обавезујуће за државе уговорнице. Њихово спровођење прати Комитет министара, највиши политички орган Савета Европе.

Према протоколу уз Европску социјалну повељу, која је ступила на снагу 1998. г, неке организације могу уложити жалбе Европском комитету за социјална права. Пошто се жалба прогласи прихватљивом, покреће се поступак који се завршава мериторном одлуком суда. Одлука се доставља заинтересованим странама и Комитету министара у извештају који се објављује у року од четири месеца. Коначно, Комитет министара усваја резолуцију којом може предложити да дотична држава предузме посебне мере како би обезбедила да се стање усклади са Повељом.

ГЛАВА 10: БОРБА ПРОТИВ НЕКАЖЊИВОСТИ: МЕЂУНАРОДНИ КРИВИЧНИ СУД (ИСС)

Ужасан низ најгорих злочина познатих човечанству – ратни злочини, геноцид, злочини против човечности, укључујући систематску праксу мучења, вансудске егзекуције и присилне нестанке – почињен је широм света у двадесетом веку, у доба међународних ратова, у регионалним сукобима и у време мира. Велика већина починилаца таквих злочина – „који дубоко потресају савест човечанства”¹¹ – није кажњена.

Први напори да се прекине са таквом некажњивошћу су уследили након Другог светског рата, када су савезници у Нирнбергу и Токију основали међународне војне судове чији је једини задатак био да главне ратне злочинце изведу пред лице правде. Према томе, судови су били строго повезани са применом међународног хуманитарног права, права оружаних сукоба.

Од тада се фокус постепено мењао. Данас међународно кривично право обухвата и ратне злочине (који се могу починити само за време оружаног сукоба) и тешке „злочине кршења људских права”: геноцид и злочине против човечности (који се могу починити у време мира и у рату).

Иако је оснивање једног „међународног кривичног суда” предвиђено још 1948. г. чланом 6 Конвенције Уједињених нација о спречавању и кажњавању злочина геноцида, први такав суд је основан тек 1993. г. резолуцијом Савета безбедности усвојеном на основу Поглавља VII Повеље Уједињених нација и односи се искључиво на бившу Југославију.

Међународни кривични суд за бившу Југославију (ICTY) и Међународни кривични суд за Руанду (ICTR)

Према резолуцији 827 (1993) Савета безбедности, надлежност Међународног кривичног суда за бившу Југославију за гоњење злочина против човечности је ограничена на

¹¹ Римски статут Међународног кривичног суда (ИСС), преамбула.

дела почињена за време оружаног сукоба. Годину дана касније, резолуцијом Савета безбедности 955 (1994) основан је Међународни кривични суд за Руанду који је надлежан за кривично гоњење главних починилаца геноцида у Руанди и с њим повезаних злочина против човечности, без упућивања на оружани сукоб.

Међународни кривични суд (ИСС)

Надлежност Међународног кривичног суда (ИСС), као и надлежност Међународног кривичног суда за Руанду, није ограничена на оружани сукоб. Основан на темељу усвајања Римског статута Међународног кривичног суда 17. јула 1998. г, ИСС се, поред ратних злочина, бави и геноцидом и широким низом злочина против човечности, без обзира на постојање оружаног сукоба. Римски статут се темељи на концепту одговорности државе за кршења људских права додајући индивидуалну одговорност државних и недржавних представника за таква кршења када су тешка и систематска. Према томе, може се сматрати значајном победом у борби против некажњивости – главног разлога таквих кршења – и једним од најзначајнијих и иновативних догађаја у заштити људских права на међународном нивоу.

“Једна генерација за другом је током периода од преко једног века постепено исткала импресивну структуру правних и моралних стандарда заснованих на поштовању достојанства појединца. Међутим, овај суд је прво и једино стално међународно тело овлашћено да изводи пред лице правде појединце – без обзира ко су – одговорне за најгора кршења људских права и повреду међународног хуманитарног права. Коначно добијамо средства за претварање лепих речи у дело”.

*Сержо Виеира де Мело,
бивши високи комесар Уједињених нација за људска права,
Изјава приликом инаугурације ИСС 11. марта 2003. г.*

Оквир 31

Римски статут Међународног кривичног суда (ИСС):

- Усвојен 17. јула 1998. г. са 120 гласова за, 7 против (Кина, Ирак, Израел, Либијска Арапска Цамахирија, Катар, Сједињене Америчке Државе, Јемен) и 21 уздржаних
- Потписало га је 139 држава
- Ратификовале су га 99 држава (са јуном 2005)

Значајни датуми:

- Ступио на снагу: 1. јула 2002. г.
- Избор 18 судија суда од стране Скупштине држава уговорница: фебруар 2003. г.
- Избор тужиоца суда, Луиз Морено Окампо, од стране скупштине држава уговорница: 21. април 2003. г.

Концепт и надлежност ИСС

Зашто је основан ИСС?

- да се прекине са некажњивошћу;
- да се помогне у окончању сукоба;
- да се одврате будући починиоци;
- да преузме гоњење на себе када национални органи кривичног правосуђа нису у могућности или нису спремни да делују и исправи евентуалне недостатке ад хоц судова (као што су судови основани за бившу Југославију и Руанду).

Како је надлежност ИСС-а дефинисана у Римском статуту?

Члан 5: Кривична дела у надлежности ИСС су: геноцид,¹² злочини против човечности¹³ и ратни злочини;

Члан 25: Свако (физичко) лице је одговорно за злочин из надлежности ИСС, ако он или она – као појединац, заједно или посредством другог лица – почини, нареди или наговори на такав злочин или подстрекне, помаже, подстиче или на други начин допринесе његовом извршењу;

Члан 11: ИСС је надлежан само у односу на кривична дела почињена након ступања Статута на снагу (1. јула 2002. г.) на територији државе уговорнице или од стране држављана државе уговорнице било где у свету.

Ко може упутити предмет суду?

- Држава чланица (члан 14);
- Савет безбедности Уједињених нација (члан 13 (б));
- Тужилац ИСС, који на своју иницијативу покреће истрагу на основу веродостојних информација примљених од држава, НВО, жртава или неких других извора (члан 15).

Однос између ИСС и других судова

ИСС и национални судови: Национални судови су надлежни за све релевантне предмете и, према начелу „комплементарности”, ИСС може поступати само када национални судови не могу или нису спремни да воде кривични поступак;

¹² Геноцид настаје када су дела „почињена у намери да се, у целини или делимично, уништи национална, етничка, расна или верска група”, Римски статут Међународног кривичног суда, члан 6.

¹³ Злочини против човечности су злочини „почињени као део ширег или систематског напада упереног против цивилног становништва”. Они обухватају убиство, истребљење, поробљавање, депортацију, присилно премештање становништва, затварање, мучење, силовање, сексуално ропство, присилну проституцију, присилну трудноћу, присилно стерилисање, друге облике сексуалног злостављања, прогон било које групе или категорије људи који се могу идентификовати, присилни нестанак лица, апартхејд и други нехумани поступци којима се намерно проузрокују патња или тешке телесне повреде или озбиљно угрожава ментално или физичко здравље. Исто, члан 7.

ICC и Међународни суд правде (ICJ): ICJ се бави само међудржавним споровима, а не кривичним делима које почине појединци;

ICC и ад хоц међународни судови (ICTY и ICTR): Ад хоц судови подлежу временским и месним ограничењима („селективна правда“), док стални суд, као што је ICC, може деловати доследније.

Споразум о привилегијама и имунитетима суда

Према члану 48 Римског статута, суд „на територији сваке државе чланице ужива оне привилегије и имунитете који су неопходни за испуњење његових циљева”. Споразум о привилегијама и имунитетима ICC, закључен истовремено са усвајањем Статута, предвиђа одговарајућу заштиту и гаранције, а посебно заштиту особља ICC, адвоката одбране, жртава и сведока током истраге. Иако су ратификацијом Статута државе чланице у обавези да поштују привилегије и имунитете особља ICC и докумената ICC, 20. октобра 2004. г. било је само 16 земаља које су ратификовале споразум.

Оквир 33

Изазови за ICC

Непостизање консензуса у Риму и мере предузете од стране владе Сједињених Америчких Држава да закључе билатералне споразуме са државама чланицама којима се њихови држављани изузимају из надлежности ICC.

Присуство оптужених починилаца кривичних дела на територији држава које су ратификовале статут ICC и одбијају да сарађују са ICC.

Ограничена дефиниција злочина против човечности почињених у време мира.

Улога Савета безбедности.

Слабост начела комплементарности: Како ICC треба да одреди да национални судови нису спремни или не могу да воде кривични поступак?

ОБАВЕЗЕ ДРЖАВА ПРЕМА РИМСКОМ СТАТУТУ ICC-а

Ратификацијом Статута државе преузимају следеће три основне обавезе у чијем испуњењу парламенти имају кључну улогу:¹⁴

1. *Обавеза која проистиче из комплементарне природе ICC:* Пошто ICC може деловати само у случају да државе не могу или нису спремне да то учине, њихова примарна дужност је да изведу пред суд лица одговорна за злочине по међународном праву. Државе, према томе, морају донети и спроводити националне законске прописе како би такви злочини били дефинисани као злочини и по њиховом националном праву – без обзира где су почињени, ко их је починио или ко су жртве.

2. *Обавеза пуне сарадње:* Према члану 86 Статута, државе чланице су дужне да „у потпуности сарађују са судом у фази истраге и у даљем току поступка за кривична дела из надлежности суда”. Државе, према томе, морају омогућити тужиоцу и

¹⁴ Извор: Amnesty International, Међународни кривични суд: Контролна листа за делотворну примену (AI Index: IOR 40/011/2000).

одбрани да спроведу делотворну истрагу у њиховој надлежности и да се постарају да њихови судови и други органи власти у потпуности сарађују по питању обезбеђења докумената, вршења претреса, лоцирања и заштите сведока и привођења и предаје лица оптужених од стране ИСС. Државе такође треба да сарађују са ИСС око извршења казне и развоја и примене иницијатива јавног информисања и програма обуке за службенике о примени Статута.

3.Обавеза ратификације споразума о привилегијама и имунитетима ИСС, омогућавајући тиме да ИСС функционише самостално и безусловно.

У испитивању о мерама које су државе чланице предузеле да донесу делотворне законске прописе за примену овог уговора,¹⁵ Амнести Интернешнел је уочио следеће најчешће недостатке у изради нацрта националних законских прописа:

- а) лоша дефиниција кривичних дела;
- б) незадовољавајућа начела кривичне одговорности и одбране;
- ц) пропуст да се предвиди универзална надлежност у пуној мери коју дозвољава међународно право;
- д) политичка контрола над покретањем кривичног поступка;
- е) пропуст да се предвиде најбрже и најефикасније процедуре обештећења жртава;
- ф) укључење одредаба које спречавају, или које би потенцијално могле спречити, сарадњу са ИСС;
- г) пропуст да се предвиди да лица осуђена од стране ИСС служе казну у домаћим затворима;
- х) пропуст да се успоставе програми обуке за националне власти из ефикасне примене Римског статута.

Скуп начела за заштиту и унапређење људских права крз борбу против некажњивости

Од 1991. г. Уједињене нације су обавиле значајан посао по питању борбе против некажњивости, углавном преко Комисије Уједињених нација за људска права и Поткомисије за унапређење и заштиту људских права. Закони о амнестији, који су се 1970-их користили за ослобађање политичких затвореника и били симбол слободе, касније су употребљени за обезбеђење некажњивости починилаца повреда људских права. Свесна тог проблема, Бечка светска конференција о људским правима (1993) подржала је, у својој декларацији и акционом програму, напоре Комисије и Поткомисије да испитају све аспекте тог питања. Сходно томе, Поткомисија је затражила од једног од својих чланова, г. Луиа Жоанеа, да припреми скуп начела за заштиту и унапређење људских права путем борбе против некажњивости. Овај експерт је доставио свој извештај и скуп начела Поткомисији 1997. г.¹⁶ Према овим начелима жртве имају следећа права:

¹⁵ АИ Индекс: ИОР 40/019/2004

¹⁶ Е/ЦН.4/Суб.2/1997/20/Рев.1.

ИСС на делу: примери

У децембру 2003. г. влада Уганде је упутила случај Божје војске отпора, која делује у северној Уганди, тужилаштву ИСС-а. У јулу 2004. г. тужилаштво је оценило да има довољно основа да се покрене истрага овог случаја.

У марту 2004. г. влада Демократске Републике Конго је упутила тужилаштву случај кривичних дела из надлежности ИСС наводно почињених у земљи након ступања Римског статута на снагу. На основу тог захтева и информација које су НВО раније доставиле Суду, тужилаштво је одлучило да у јуну 2004. г. отвори истрагу тог случаја који укључује масовно убиство, егзекуције по кратком поступку и образац силовања, мучење, присилно расељавање и незаконито коришћење деце војника.

У јануару 2005. г. влада Централноафричке Републике је упутила тужилаштву случај кривичних дела почињених било где на њиховој територији након ступања Римског статута на снагу.

Савет безбедности UN 31. марта 2005. г. је проследио тужилаштву архиву докумената Међународне истражне комисије о Дарфуру. Осим тога, тужилаштво је затражило информације из разних извора и то је довело до прикупљања на хиљаде докумената. Након детаљне анализе, тужилаштво је закључило да су законски услови за покретање истраге испуњени.

- *Право да знају*: То није само право било које појединачне жртве или лица тесно повезаних са жртвом, да знају шта се догодило, тј. право на истину. То је и колективно право да се позива на историју да би се спречила поновна кршења права. Резултат тога је обавеза државе „да памти” (став 17 извештаја).
- *Право на правду*: Ово право подразумева да све жртве морају имати прилику да траже своја права и добију правичан и делотворан правни лек, обезбеђујући да њихови угњетачи буду изведени пред суд и да жртве могу да добију репарацију.
- *Право на репарацију*: Ово право подразумева појединачне и опште колективне мере. Појединости су изложене у документу под насловом Основна начела и смернице о праву на репарацију за жртве тешких кршења људских права и хуманитарног права који је 1996. г. припремио г. Тео ван Бовен за Поткомисију, а даље га разрадио г. М. Шериф Басиуни 2000. г. на захтев Комисије Уједињених нација за људска права.¹⁷ Ова начела и смернице су још увек у поступку пред Комисијом.

Иако горе поменути сет принципа још увек није усвојила Комисија Уједињених нација за људска права и Генерална скупштина, извештај о најбољој пракси и препорукама, урађен 2004. г. на захтев Комисије Уједињених нација за људска права ради помоћи државама у јачању њихових унутрашњих капацитета за борбу против некажњивости¹⁸, показује да су та начела већ имала дубок утицај на напоре за борбу против некажњивости и да их као кључну референцу користе регионални и међународни надзорни органи и национални органи власти.

¹⁷ E/CN.4/Sub.2/1996/17, odnosno E/CN.4/2000/62.

¹⁸ E/CN.4/2004/88.

ГЛАВА 11: УЛОГА ПОСЛАНИКА У ЗАШТИТИ И УНАПРЕЂЕЊУ ЉУДСКИХ ПРАВА

Основна начела

Када се ради о унапређењу и заштити људских права, а парламенти и посланици су битни актери: парламентарна активност у целини – доношење закона, усвајање буџета и надзор над извршном влашћу – обухвата читав спектар политичких, грађанских, економских, социјалних и културних права и тиме има непосредан утицај на уживање људских права грађана. Као државна институција која представља грађане и преко које они учествују у управљању јавним пословима, парламент заиста представља чувара људских права. Парламент мора стално бити свестан те улоге јер мир, социјални склад и стабилан развој у великој мери зависи од степена у којем људска права прожимају целокупну активност парламента.

Да би парламент делотворно извршавао своју улогу чувара људских права, морају се испунити одређени критеријуми и утврдити заштитне мере.

ОБЕЗБЕЂЕЊЕ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОГ КАРАКТЕРА ПАРЛАМЕНТА

Овлашћење парламента у великој мери проистиче из његовог својства да верно одражава разноликост свих компоненти друштва. Оне, између осталог, обухватају мушкарце и жене, разна политичка мишљења, етничке групе и мањине. Да би се то постигло, посланике морају бирати суверени грађани на слободним и фер изборима општим, са општим и тајним правом гласа у складу са принципима из члана 21 Универзалне декларације о људским правима и члана 25 ССРП-а (Уговора о грађанским и политичким правима).

ГАРАНТОВАЊЕ СУВЕРЕНИТЕТА ПАРЛАМЕНТА ПУТЕМ ЗАШТИТЕ СЛОБОДЕ ИЗРАЖАВАЊА ПОСЛАНИКА

Парламент може остварити своју улогу само уколико његови посланици имају слободу изражавања да би се могли изјаснити у име бирача. Посланици морају бити слободни да траже, примају и саопштавају информације и идеје без бојазни од репресалија. Они, према томе, генерално имају посебан статус који им обезбеђује потребну независност: они уживају посланичке привилегије или посланички имунитет.

Парламентарни имунитет обезбеђује независност и достојанство представника народа тако што их штити од сваке претње, застрашивања или самовоље јавних званичника или осталих грађана усмерене против њих. Они на такав начин осигуравају самосталност и независност институције парламента. Обухват имунитета варира. Ми-

Оквир 35

Заштита људских права парламентарца Одбор IPU за људска права посланика

- Уколико парламентарци треба да штите људска права грађана које представљају, они морају бити у могућности да остварују своја људска права, у првом реду право на слободу изражавања. Приметивши да то обично није случај, IPU је 1976. г. усвојио поступак за испитивање и поступање са наводним повредама људских права посланика.
- Он је Одбору за људска права посланика доделио задатак да испита притужбе на посланике „који јесу или су били подвргнути самовољним поступцима у току вршења свог мандата, без обзира да ли парламент заседа, да ли је пауза у раду или је распуштен услед неуставних или ванредних мера”. Процедура важи за посланике националног парламента било које земље.
- Одбор чини пет пуноправних чланова и пет заменика, сваки појединачно изабран на пет година као представник геополитичког региона. Одржава четири затворене седнице годишње.
- Након што се утврди да је притужба основана, Одбор испитује предмет у складу са националним, регионалним и међународним правом људских права. Поступак се углавном базира на упоредној верификацији свих информација које су органи земље о којој се ради, посебно парламент, доставили Комитету и подносиоцу притужбе. Са свим доказима се пред Комитетом поступа на поверљив начин.
- Одбор такође одржава расправу са странама и – сходно одобрењу релевантне земље и испуњењу одређених минималних услова – може обавити мисију на терену.
- Одбор може обавестити о случају све чланове IPU у јавним извештајима. На такав начин омогућава парламентима и посланицима да предузму мере у корист колега који су у питању.
- Одбор се бави предметом све док сматра да његово испитивање може помоћи да се пронађу решења уз поштовање људских права. Уколико то више није случај, он може закључити предмет и препоручити да Управни савет IPU изрекне осуду органу који је у питању.

нимална гаранција, која важи за све парламенте, јесте неполагање рачуна. Према овој гаранцији, посланици у вршењу својих функција могу рећи шта желе без ризика од санкција, осим да их одбаци бирачко тело, што на крају може довести до тога да им се не продужи мандат. У многим земљама посланици такође уживају неповредивост: једино уз сагласност парламента могу бити ухапшени, притворени и бити предметом парничног или кривичног поступка. Неповредивост није исто што и некажњивост. Она само даје право парламенту да потврди да поступци покренути против посланика имају законски основ.

“Заштита права посланика је неопходан предуслов како би им се омогућило да штите и унапређују људска права и основне слободе у својој земљи; поред тога, репрезентативна природа једног парламента непосредно зависи од поштовања права посланика тог парламента”.

*Интерпарламентарни савет,
Одлука о поступку испитивања и поступања са поднесцима
везаним за кршења људских права посланика, Мексико Сити, април 1976.г.*

РАЗУМЕВАЊЕ ПРАВНОГ ОКВИРА, НАРОЧИТО ПАРЛАМЕНТАРНУ ПРОЦЕДУРУ

Битно је да посланици буду у потпуности упознати са уставом и обавезама државе у области људских права, функционисањем државе и државне управе и, свакако, парламентарном процедуром. Одређени парламенти, на пример парламент Јужне Африке, организује семинаре за новоизабране чланове како би се упознали са правним оквиrom свог рада и парламентарном процедуром.

Да би вршили своју функцију, посланици морају добити одговарајућа средства.

Техничка помоћ може унапредити знање посланика из области људских права и помоћи да се превазиђе неадекватност расположивих средстава (видети Први део, Оквир 29).

ОДРЕЂИВАЊЕ УЛОГЕ ПАРЛАМЕНТА ЗА ВРЕМЕ ВАНРЕДНОГ СТАЊА

Кад се прогласи ванредно стање, прва жртва је често парламент: његова овлашћења могу бити драстично смањена или чак може бити распуштен. Да би се таква могућност избегла, парламент треба да обезбеди:

- да ванредно стање не отвори врата самовољним мерама;
- да парламент буде одговоран за проглашење и укидање ванредног стања у складу са међународним начелима људских права, имајући у виду чињеницу да посебна људска права не подлежу изузећу (видети Главу 4);
- да распуштање или чак привремена обустава рада парламента за време ванредног стања буде забрањена законом;
- да за време ванредног стања парламент помно надзире активности органа власти – нарочито органа реда – који имају посебна овлашћења;

- да је ванредно стање дефинисано уставом или законима уставног статуса, према томе, да су заштићени од опортунистичких реформи.

Парламентарни поступак за унапређење и заштиту људских права

РАТИФИКАЦИЈА УГОВОРА О ЉУДСКИМ ПРАВИМА

Ратификација уговора о људским правима је значајно средство за демонстрирање међународној заједници и домаћој јавности опредељености једне земље ка људским правима. Ратификација – израз решености земље да спроведе обавезе из уговора и дозволи међународну контролу свог напредовања у области унапређења и заштите људских права – има далекосежне последице за земљу која врши ратификацију.

Уговоре о људским правима потписује и ратификује представник извршне власти, обично шеф државе или владе или министар спољних послова. Међутим, коначна одлука о томе да ли уговор треба ратификовати или не у већини земаља зависи од парламента који мора одобрити ратификацију. Ратификација даје правно дејство међународним нормама у области људских права гарантованим уговором у земљи која ратификује уговор и обавезује је да извештава међународну заједницу о усвојеним мерама за усклађивање својих закона са нормама уговора.

Оквир 36

Укључивање парламента у преговоре и израду нацрта уговора

Посланици генерално нису директно укључени у израду нацрта међународних или регионалних уговора, нити с тим у вези у процесе политичког одлучивања. Само Парламентарна скупштина Савета Европе, регионална парламентарна скупштина основана 1949. г, игра све значајнију улогу у надгледању људских права и припреми нацрта нових инструмената. Његов Одбор за правне послове и људска права тесно сарађује са Комитетом министара (који чине министри спољних послова земаља чланица Савета и којих тренутно има 46) и Координационим одбором за људска права приликом израде нових инструмената или појаве већих проблема везаних за људска права. На пример, Комитет министара је позвао Парламентарну скупштину да му помогне у решавању проблема насталог услед све већег броја представки упућених Европском суду за људска права.

IPU је стално позивао на веће учешће посланика у преговорима око међународних инструмената људских права, инсистирајући да парламент, пошто он на крају мора донети релевантне законе и прописе и обезбедити њихову примену, треба да интервенише много пре фазе ратификације и учествује, заједно са представницима владе, у изради нацрта нових инструмената у оквиру међународних саветодавних тела.

Шта можете учинити као посланик

- ❑ Проверити да ли је ваша влада ратификовала (најмање) седам основних уговора (видети Први део, Главе 3 и 5) и постојеће регионалне уговоре о људским правима.
- ❑ Уколико их није ратификовала, утврдити да ли влада има намеру да те инструменте потпише. Уколико нема, искористити парламентарну процедуру да се утврде разлози за такву неактивност и подстакне влада да без одлагања започне процес потписивања и ратификације.
- ❑ Уколико је процес потписивања у току, проверити да ли влада има намеру да стави резерву на уговор и, ако има, утврдити да ли су резерве неопходне и у складу са садржајем и сврхом уговора (видети Главу 4). Уколико закључите да су исте неосноване, предузети мере да влада преиначи свој став.
- ❑ Проверити да ли су још увек потребне било које резерве које је ваша земља ставила на уговоре који су већ на снази. Уколико закључите да нису, предузети мере за њихово повлачење.
- ❑ Проверити да ли је ваша влада дала потребне изјаве или ратификовала релевантне опционе протоколе (видети Први део, Глава 5) у циљу:
  - а) признања надлежности уговорних тела да примају појединачне жалбе (према ССРР, CEDAW, CERD, CAT и Конвенцији о радницима мигрантима);
  - б) признања надлежности тела за праћење спровођења уговора (CAT и CEDAW) да покрену поступак испитивања;
  - ц) ратификације опционих протокола уз CAT (опционим протоколом се предвиђа систем редовних посета затворима).
- ❑ Уколико није, предузети мере да се дају изјаве или да се ратификују опциони протоколи.
- ❑ Побринуту се да су јавни званичници, државни представници и јавност упознати са уговорима о људским правима и њиховим одредбама.
- ❑ Уколико ваша земља још увек није потписала и ратификовала Статут ИСС, предузети мере да то уради и да се уздржава од свих споразума којима се умањује снага статута и подрива ауторитет суда.

Оквир 37

Парламентарна мера за очување интегритета статута ИСС

Реагујући на предлог владе Сједињених Америчких Држава о закључењу билатералних споразума којима се држављани Сједињених Држава изузимају из надлежности ИСС, многи парламенти (на пример, парламенти Уругваја и Швајцарске) су упутили поруку својој влади којом од ње захтевају да тај предлог одбаци и да не потпише никакав споразум којим се подразумева одступање од статута. Други су одбили да ратификују такве билатералне споразуме.

Интерпарламентарни савет „позива све парламенте и посланике да предузму мере на националном нивоу да њихова земља одмах ратификује или приступи међународним и регионалним уговорима о људским правима уколико то није до сада већ учинила и да се резерве повуку увек када су у супротности са циљем и сврхом уговора”.

*Резолуција усвојена приликом 50. годишњице
Универзалне декларације о људским правима,
Каиро, септембар 1997. г, тачка 3 (и).*

ОБЕЗБЕЂЕЊЕ ПРИМЕНЕ НА НАЦИОНАЛНОМ НИВОУ

Усвајање буџета

Гарантовање уживања људских права од стране свих није без трошкова. Ефикасне мере за заштиту људских права, а нарочито за спречавање кршења људских права захтевају знатна новчана средства. Приликом усвајања националног буџета, чиме се утврђују национални приоритети, парламент се мора побринути да се обезбеде довољна средства за остварење људских права. Затим, праћењем потрошње владе, парламент може, ако је потребно, да владу позове на одговорност за незадовољавајуће резултате рада у области људских права.

Надзор над извршном влашћу

Преко своје надзорне функције, сталним подвргавањем политика и деловања извршне власти контроли, парламенти и посланици могу и морају да осигурају да влада и остала релевантна тела стварно примењују законе. У парламентарној процедури, средства доступна посланицима за вршење контроле рада владе обухватају:

- писмена и усмена питања упућена министрима, државним службеницима и осталим званичницима извршне власти;
- интерпелације;
- одборе и комисије за утврђивање чињеница или истраге;
- изгласавање неповерења, уколико горе наведени покушаји не успеју.

Праћење спровођења препорука и одлука

Посланици могу на ефикасан начин искористити препоруке надзорних тела и специјалних извештача Уједињених нација и других међународних или регионалних надзорних тела (видети Први део, Главе 5, 6 и 9) за контролу усклађености рада извршне власти са обавезама државе у области људских права.

Стога Интерпарламентарна конференција „позвала је парламенте да активно раде на томе да обезбеде ... да националне власти благовремено и ефективно испуне своје обавезе извештавања према уговорним телима у

области људских права и да надлежни државни органи у потпуности сарађују са специјалним известиоцима Уједињених нација да би ови добили потребну помоћ за делотворно извршење свог посла”.

Резолуција о „Снажном деловању парламената у години 50. годишњице Универзалне декларације о људским правима, како би обезбедили унапређење и заштиту свих људских права у 21. веку”, Москва, септембар 1998. г, тачка 4 (иц).

Оквир 38

Спровођење препорука регионалног уговорног тела: пример

Парламенти, нарочито њихови одбори за људска права, могу играти значајну улогу у спровођењу одлука или препорука међународних или регионалних тела у области људских права. На пример, Одбор за људска права Доњег дома Конгреса Бразила имао је одлучујућу улогу у спровођењу прве одлуке Међуамеричке комисије за људска права у једном случају против Бразила: случај Жоао Канута, председника Руралног синдиката Рио Марије, државе Пара, који је убијен у атентату 1985. г. Комисија је 1998. г. закључила да је држава Бразил извршила повреду Америчке конвенције о људским правима зато што г. Кануту није пружио одговарајућу заштиту када је пријавио да је примио претње смрћу и што није спровела ефективну истрагу нити покренула судски поступак у вези са његовим убиством. Она је препоручила да Бразил треба да модернизује кривичне поступке и плати накнаду породици жртве за претрпљени физички и морални губитак. Одбор за људска права Доњег дома Конгреса је 1999. г. организовао националну кампању да би власти упознао са одлуком и важношћу њеног спровођења. Врло брзо након тога одлука је спроведена.

Формирање парламентарних тела за људска права

Људска права треба да потпуно прожимају парламентарну активност. У оквиру свог поља надлежности, сваки парламентарни одбор треба да доследно узима у обзир људска права и оцењује утицај предлога закона и осталих предложених правних норми на уживање људских права од стране грађана. Да би се људска права у раду парламента на одговарајући начин узела у обзир, све више парламената формира специјализована тела за људска права или постојећим одборима поверава разматрање питања везаних за људска права. Многи парламенти су такође формирали одборе за конкретна питања људских права, као што је родна равноправност или права мањина. Исто тако, неформалне групе посланика су активне у области људских права.

Парламентарна тела за људска права имају разне задатке, укључујући – готово увек – оцену усклађености предлога закона или законских прописа са обавезама у области људских права. У одређеним случајевима ова тела су надлежна да примају појединачне представке.

Доношење законодавних аката

Уколико се међународне правне обавезе не спроводе на нивоу земаља, такви појединачни уговори постају мртво слово на папиру. Парламенти и посланици имају кључну

Шта можете учинити као посланик

Парламенти треба да редовно прате и доприносе раду тела за праћење спровођења уговора. Сходно томе, можете:

- ❑ да проверите статус сарадње између ваше земље, уговорног тела Уједињених нација и осталих међународних или регионалних механизма за праћење (видети Први део, Главе 5, 6 и 9) захтевајући информације од своје владе. Можда желите да поставите питање влади на ову тему;
- ❑ да се постарате да парламент држи корак са радом уговорних тела и повезаних механизма и да му стручне службе парламента редовно стављају на располагање релевантне информације;
- ❑ да пратите спровођење препорука, закључака и осталих примедба уговорних тела који се односе на вашу земљу;
- ❑ да проучите препоруке специјалних извештача Уједињених нација, нарочито оних који се баве ситуацијом у вашој земљи, ако је релевантно;
- ❑ да проверите да ли су предузете икакве мере да се те препоруке спроведу и, ако нису, искористите парламентарну процедуру да утврдите разлоге и иницирате контролне мере;
- ❑ да настојите да специјални извештачи који спроводе мисије на терену посете ваш парламент или надлежне парламентарне одборе и да парламент добије примерак њихових извештаја;
- ❑ да настојите да се упуту отворени позив специјалним извештачима да посете вашу земљу;
- ❑ да искористите своја овлашћења да посетите школе, болнице, затворе и притворске јединице, полицијске станице и приватне компаније да се лично уверите да ли се људска права поштују.

Ради праћења испуњености обавеза ваше земље из уговора о људским правима, можете се постарати:

- ❑ да се потребни национални извештаји редовно достављају распитујући се о временском распореду извештавања ваше земље и старајући се да га власти поштују. Уколико извештаји касне, можете затражити објашњење и, ако је потребно, искористити парламентарну процедуру захтевајући од владе да се придржава својих обавеза;
- ❑ да се достављају комплетни извештаји

У том циљу, настојте:

- ❑ да се парламент (преко надлежних комитета) укључи у израду извештаја, да доставља улазне податке, стара се да се његова активност на одговарајући начин унесе у извештај и да се у сваком случају информише о његовом садржају;
- ❑ да извештај буде у складу са смерницама о процедурама извештавања (видети Први део, Глава 5) и да уважава опште препоруке и закључке уговорног тела из претходних извештаја, са освртом на све повезане извучене поуке;
- ❑ да посланик из вашег парламента буде присутан приликом представљања извештаја релевантном уговорном телу. Уколико то није могуће, предложите да стална мисија ваше земље при Уједињеним нацијама (било у Њујорку или Женеви, зависно од места састанка уговорног тела) прати рад уговорног тела и да обезбеди да се његов извештај достави вашем парламенту.

Идеална надлежност парламентарног Одбора за људска права

Да би у потпуности било делотворно, парламентарно тело за људска права треба да:

- има свеобухватан мандат у области људских права који укључује законодавне и надзорне функције;
- буде компетентно за бављење свим питањима људских права које сматра значајним, покретање законодавних и других иницијатива у области људских права и бављење проблемима и појавама које изазивају забринутост у области људских права које му доставе трећа лица;
- буде компетентно да саветује остала парламентарна тела о питањима људских права;
- има овлашћења да тражи да разговара са особама и има увид у документа и да спроводи задатке на терену.

улогу у доношењу неопходних законских прописа за њихово спровођење у било којој области (грађанско, кривично, управно или радно право, или право у области образовања, здравства или социјалне заштите).

Поступак транспонованња међународних уговора у националне законе је генерално утврђен уставом једне државе, који одређује степен до којег се лица могу директно позивати на одредбе уговора пред домаћим судовима.

Шта можете учинити као посланик

Можете:

- да се постарате да се међународне одредбе о људским правима уграде у национално право и да, ако је могуће, добију уставни статус да би на такав начин уживале максималну заштиту по националним законима;
- да се постарате да су предлози закона, достављени парламенту и одборима парламента у чијем раду учествујете, у складу са обавезама ваше земље у области људских права и да прегледате постојеће законске прописе да бисте утврдили да ли су у складу са овим обавезама;
- да се, у том циљу, упознате са радом уговорних тела, њиховим препорукама и осталим међународним или регионалним механизмима за надзор (видети Први део, Главе 5, 6 и 9), са радом домаћих или међународних НВО за људска права и националних институција за људска права. Уколико наиђете на неусклађеност, можете предузети мере да се ситуација поправи израдом нацрта амандмана или предлога закона или упућивањем захтева уставном суду или сличном судском органу у вашој земљи;
- да се постарате да се владине уредбе донете по важећим законима не косе са духом закона и гаранција за људска права које треба да пруже;
- да се постарате да јавни званичници, нарочито органи реда, постану свесни своје дужности према праву људских права и да прођу одговарајућу обуку;
- да се постарате да се због значаја свести јавности о људским правима образовање о људским правима укључи у наставни план и програм школа у вашој земљи;
- постарати се да се обавезе из области људских права према уставном и међународном праву извршавају јавно, конструктивно, иновативно и активно.

У основи постоје две врсте приступа:

- (а) систем аутоматског инкорпорирања по којем уговори након ратификације или приступања постају део домаћих закона и на њих се, према томе, лица могу позивати. У неким је случајевима потребно да се уговори објаве у службеном гласнику или да се донесу национални законски прописи пре него што уговор добије снагу националног закона и лица могу да се позивају на његове одредбе пред домаћим судовима;
- (б) двојни систем по којем уговори постају део националног правног система једино путем доношења одговарајућег закона. По овом систему лице не може да се позива на одредбе уговора које нису део националних закона. Они немају примат над супротним домаћим законима.

У земљама континенталног права битно је да људска права буду уграђена у устав пошто се тим инструментом утврђују норме и он служи као оквир за све остало национално законодавство које мора бити у складу са његовим духом и начелима.

Оквир 40

Парламентарне мере за унапређење решавања питања економских, социјалних и културних права судским путем

У многим државама лица не могу пред судом захтевати признање својих економских, социјалних и културних права. Парламенти могу то да исправе доношењем домаћих закона којима се судовима омогућава да решавају појединачне жалбе у вези са таквим правима. У пракси, то не мора захтевати веће реформе. На пример, у већини земаља постоје судови за радне спорове који су надлежни за случајеве самовољног отпуштања, дискриминационе праксе у запошљавању радника или опасне радне услове. У том смислу, главна разлика је у томе што се веома мало закона експлицитно позива на право на рад и правичне и повољне радне услове како је то предвиђено члановима 6 и 7 CESCR и мало судија схвата да они у ствари примењују и спроводе та основна економска права. Слично томе, пошто већина земаља примењује законе којим се обезбеђује слободно и обавезно основно образовање, родитељи чијој је деци забрањен приступ школама по арбитарном и дискриминационом основу требало би да могу да потраже правну заштиту пред домаћим управним и правосудним органима. Не би требало да је тешко повезати такве захтеве и правне лекове са људским правом на образовање, чиме се обезбеђује судско решавање тог права.

Интерпарламентарни савет „позива све парламенте и посланике да предузму мере на националном нивоу да се донесу законодавни прописи за спровођење и да се одредбе националних закона и прописа ускладе са нормама и стандардима садржаним у тим (међународним) документима у циљу њихове пуне примене”.

Резолуција усвојена приликом 50. годишњице Универзалне декларације о људским правима, Каиро, септембар 1997.г, став 3 (иш).

Оквир 41

Законодавни процес и међународни стандарди људских права: пример

Законодавни процес у Финској – нарочито рад парламентарног Одбора за уставно право – је пример честе примене међународних стандарда (укључујући резултате уговорних тела) у изради нацрта и темељном проучавању законских предлога. Оквир за такву примену је дат у члану 22 Устава (из 2000) којим се предвиђа да „државни органи гарантују поштовање основних права и слобода и (међународних) људских права” и у члану 74 којим се предвиђа да “Одбор за уставно право се изјашњава о уставности законодавних предлога и осталих питања који су му достављени на разматрање, као и о њиховом односу са међународним уговорима о људским правима”. Задатак Одбора за уставно право јесте да испита усклађеност предложених закона са уставом и стандардима људских права и да достави релевантна мишљења парламенту и осталим институцијама. Одбор се у великој мери ослања на стручњаке из академске заједнице. Врсте резултата рада уговорних тела – нарочито Комитета за људска права – који се у великој мери користе у законодавном процесу у Финској, у првом реду укључују одлуке о појединачним случајевима и опште примедбе, али и закључке, смернице о извештавању и остали материјал. Материјал за одређену земљу садржи референце не само за Финску већ и за остале земље. У неким случајевима упућивање на изворне резултате уговорних тела проистиче директно из међународне или уставне законске обавезе која се мора поштовати. То се може урадити као одговор на посебне налазе уговорних тела да је дошло до повреде или може проистећи из општег уставног захтева да се обезбеди усклађеност са одредбама о људским правима.¹⁹

Оквир 42

Париски принципи

Генерална скупштина Уједињених нација 1993. године донела је скуп принципа меродавних за оснивање националних институција за људска права (видети наредну страну). Познати као „Париски принципи”, они су постали међународно прихваћени репер којим се одређују минимални кључни стандарди за улогу и функционисање тих институција. Према тим принципима, националне институције за људска права морају:

- да буду независне и њихову независност морају гарантовати или уставни закон или уставне одредбе;
- да буду плуралистичке у смислу улоге и чланства:
- да имају што шири овлашћења;
- да имају одговарајућа истражна овлашћења;
- да функционишу регуларно и делотворно;
- да се на одговарајући начин финансирају;
- да буду доступне широј јавности.

¹⁹ Удружење за међународно право (ILA), Финални извештај Одбора за међународно право људских права и Пракса Удружења за међународно право о утицају налаза уговорних тела UN о људским правима на рад националних судова, 71. двогодишња конференција ILA, Берлин, август 2004, стр. 36-38

СТВАРАЊЕ И ПОДРШКА ИНСТИТУЦИОНАЛНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ

Националне институције за људска права (NHRI)

Током протеклих 20 година расла је свест о потреби јачања, на националном нивоу, усаглашене акције на примени стандарда људских права и обезбеђењу усклађености са њима. Једно од средстава у том циљу је било оснивање националних институција за људска права (NHRI). Иако овај појам обухвата низ тела чији се правни статус, састав, структура, функције и мандати разликују, сва та тела формирају државни органи да делују независно – налик правосуђу – у циљу унапређења и заштите људских права.

NHRI, које се често називају комисије за људска права, треба да имају капацитет и ауторитет:

- да достављају препоруке, предлоге и извештаје влади или парламенту о свим стварима која се тичу људских права;
- да унапређују усклађеност националних закона и праксе са међународним стандардима;
- да примају и поступају по појединачним или групним жалбама о кршењу људских права;
- да подстичу ратификацију и спровођење међународних стандарда за људска права и дају допринос процедурама извештавања по међународним уговорима о људским правима;

Оквир 43

Земље које су основале националне институције за људска права

Земље са националним институцијама акредитоване од стране Међународног координационог комитета националних институција за унапређење и заштиту људских права:

Азија и Пацифик: Аустралија, Фици, Индија, Индонезија, Малезија, Монголија, Непал, Нови Зеланд, Филипини, Република Кореја, Шри Ланка, Тајланд

Африка: Алжир, Камерун, Малави, Маурицијус, Мароко, Нигер, Нигерија, Руанда, Сенегал, Јужна Африка, Того, Уганда

Америка: Аргентина, Боливија, Канада, Колумбија, Костарика, Еквадор, Гватемала, Хондурас, Мексико, Панама, Парагвај, Перу, Венецуела

Европа: Албанија, Босна и Херцеговина, Данска, Француска, Немачка, Грчка, Ирска, Луксембург, Пољска, Португал, Шпанија, Шведска

Остали:

Азија и Пацифик: Посебни административни регион Кине Хонг Конг, Исламска Република Иран

Африка: Бенин, Буркина Фасо, Чад, Мадагаскар, Намибија, Уједињена Република Танзанија, Замбија

Америка: Антигва и Барбуда, Барбадос

Европа: Аустрија, Белгија, Холандија, Руска Федерација, Словачка, Словенија и Велика Британија

- да подигну ниво свести о људским правима помоћу информисања и едукације и спроводе истраживања у области људских права;
- да сарађују са Уједињеним нацијама, регионалним институцијама осталих земаља и НВО.

Односи између NHRI и парламената имају велики потенцијал за заштиту и унапређење људских права на националном нивоу. О њима се разговарало на међународној радионици под називом *Националне институције и законодавна тела за људска права: Изградња ефективног односа*, која је одржана у Абуџи, Нигерија, од 22. до 25. марта 2004. г.²⁰

Током горе наведене радионице израђен је скуп смерница за јачање сарадње између NHRI и парламената, познат као Смернице из Абуџе.

Оквир 44

Препоруке Смерница из Абуџе за посланике

- Парламенти треба да створе одговарајући законодавни оквир за успостављање NHRI у складу са Париским принципима.
- Парламенти и NHRI треба да развију ефективан радни однос ради бољег унапређења и заштите људских права.
- Парламенти треба да се обезбеде да се одговарајући ресурси и услови обезбеде NHRI да би могле да делотворно обављају своје функције. Парламенти такође треба да се постарају да се ресурси заиста и ставе на располагање NHRI.
- О годишњим и другим извештајима NHRI треба одмах расправљати – и представити одговор владе – у парламенту.
- Парламентарни одбор који обухвата све странке треба да има посебну одговорност за надзор и подршку рада NHRI. У мањим земљама, ову функцију може преузети неки постојећи стални парламентарни одбор.
- Чланове NHRI треба позивати да редовно присуствују седницама одговарајућих парламентарних одбора ради расправе о годишњим и другим извештајима тела.
- Посланици треба да упуте позив члановима NHRI да се са њима редовно састају ради расправе о стварима од заједничког интереса.
- Посланици треба да воде рачуна да се одвоји довољно времена за разматрање рада NHRI.
- Посланици треба да се побрину да њихови бирачи постану свесни рада NHRI.
- Посланици треба да помно испитају сваки предлог владе који би могао негативно утицати на рад NHRI и затраже мишљење чланова NHRI о тим предлозима.
- Посланици треба да обезбеде да се препоруке NHRI за акцију накнадно прате и спроведу.

²⁰ Радионицу је организовала Национална комисија Нигерије за људска права, Одбор Доњег дома Нигерије за људска права, Конзорцијум Нигерије за правне ресурсе и Британски савет, а подржала ју је канцеларија Министарства иностраних послова и Комонвелта Уједињеног Краљевства.

Канцеларија заштитника грађана (омбудсмана)

Заштитник грађана (омбудсман) је национална институција која је формирана у многим земљама. Постоје извесна преклапања између активности заштитника грађана и националне комисије за људска права, али је улога заштитника грађана обично донекле ограниченија и циљ му је, опште узев, да осигура правичност и законитост у државној управи. Заштитник грађана генерално за свој рад одговара парламенту. Само заштитник грађана са посебним мандатом за људска права може се правилно назвати националном институцијом за људска права.

Национални акциони планови за људска права

Ниједна земља нема савршене резултате у области људских права. Штавише, пошто свака земља мора развити своју политику људских права у светлу својих посебних политичких, културних, историјских и правних прилика, не постоји само један приступ којим би земље решавале проблеме везане за људска права. Сходно томе, Бечка светска конференција о људским правима, одржана 1993. г, подстакла је земље да дефинишу националне акционе планове за људска права за формулисање стратегије људских права која одговара њиховој ситуацији. Доношење националних акционих планова треба да буде истински национални подухват, ослобођен уско страначких интереса. Национални акциони план мора подржати влада и укључити све секторе друштва, јер његов успех зависи у великој мери од степена у којем га грађани осећају као свој.

Главни циљ таквог плана јесте побољшање унапређења и заштите људских права. У том смислу се побољшања људских права приказују као опипљиви циљеви јавне политике које треба постићи кроз спровођење посебних програма, учешће свих релевантних сектора државе и друштва и издвајањем довољних средстава. План треба да се заснива на доброј процени потреба једне земље у области људских права. Треба да пружи смернице државним званичницима, NVO, стручним групама, едукаторима и заступницима и осталим члановима грађанског друштва о задацима унапређења и заштите људских права. Исто тако треба да унапреди ратификацију инструмената у области људских права и свест о стандардима за људска права, с посебним освртом на стање људских права угрожених група. Детаљне информације о националним акционим плановима за људска права и начину њихове израде могу се наћи у Приручнику о националним акционим плановима за људска права (Handbook on National Human Rights Plans of Action, OHCHR, Серија стручне обуке бр. 10, који се може пронаћи на следећој адреси: <http://www.ohchr.org/english/about/publications/training.htm>.

Национални акциони план захтева знатне организационе напоре. Неки од фактора који имају директан позитиван утицај на његову делотворност су:

- стабилна политичка подршка;
- транспарентно и партиципативно планирање;
- свеобухватна процена стања људских права;
- реално одређивање приоритетних проблема које треба решити и приступ усмерен ка деловању;

- јасни критеријуми рада и јаки партиципативни механизми за праћење и процену;
- издвајање одговарајућих средстава.

Оквир 45

Израда националног акционог плана за људска права: пример

У Литванији су парламент, парламентарни Одбор за људска права и UNDP заједно израдили национални акциони план за људска права. Израда је текла у три фазе. Прво су заједно утврђени приоритети и стручњаци су припремили основну студију о људским правима у Литванији. У другој фази је ваљаност студије провераван на националној конференцији и регионалним радионицама. И на крају, план је израђен на бази основне студије и опсежних консултација. О плану се расправљало на парламентарним одборима и план је парламент усвојио 7. новембра 2002. Накнадна анализа процеса је показала да је водећа улога парламентарног Одбора за људска права била од кључне важности јер је обезбедио широко учешће грађана.

Шта можете учинити као посланик

Што се тиче значаја парламентарних и непарламентарних механизма за унапређење и заштиту људских права и подизања јавне свести, можете:

- у свом парламенту подстаћи оснивање парламентарног Одбора за људска права;
- у својој земљи подстаћи оснивање националне институције за људска права у складу са Париским принципима и предузети мере за примену Смерница из Абуце (видети Оквире 42 и 44);
- предложити израду националног акционог плана за људска права и, уколико се таква одлука донесе, обезбедити да парламент учествује у свим фазама припреме, израде текста и спровођења.

МОБИЛИЗАЦИЈА ЈАВНОГ МЊЕЊА

Парламенти и парламентарци могу у огромној мери допринети подизању нивоа свести јавности о људским правима и мобилисању јавног мњења по питањима с тим у вези – утолико пре што се политичке дебате често усмеравају на питања као што су дискриминација разних група, родна равноправност, права мањина или социјална питања. Посланици треба све време да буду свесни утицаја који њихове јавне изјаве о питањима људских права могу имати на гледишта јавности о тим питањима.

Да би у својој земљи подигли општу свест о људским правима, посланици треба да раде са осталим субјектима у земљи који суделују у активностима у области људских права, укључујући НВО.

“Невладине организације, као што су синдикати, приватна удружења и организације за људска права представљају непроцењив извор информација и стручног знања за посланике којима, у многим земљама, недостају потребна средства и помоћ да би ефективно вршили надзор над политиком и праксом државних органа у области људских права”.

*Симпозијум IPU „Парламент: Чувар људских права”,
Будимпешта, мај 1993, Дискусије.*

Шта можете учинити као посланик

Можете:

- ❑ подстицати скупштинску расправу о питањима људских права, нарочито о онима на која је усредсређена јавна дебата;
- ❑ подстицати расправу унутар своје политичке странке о питањима људских права и међународним обавезама своје земље у тој области;
- ❑ организовати локалне, регионалне или националне кампање за подизање свести о питањима људских права;
- ❑ учествовати у расправама на телевизији или радију или на састанцима или дати интервјуе о питањима људских права;
- ❑ писати чланке за новине и часописе о питањима људских права ;
- ❑ повезати се са NVO и осталим националним актерима у области људских права и политичким странкама за мобилисање јавног мњења и, ако је примерено, формулисати стратегије информисања о питањима људских права;
- ❑ организовати и давати допринос на радионицама, семинарима, састанцима и другим догађајима у својој изборној јединици по питањима људских права;
- ❑ подржати локалне кампање за људска права;
- ❑ користити Међународни дан људских права, 10. децембар, да скренете пажњу јавности на људска права.

УЧЕШЋЕ У МЕЂУНАРОДНИМ АКТИВНОСТИМА

Парламенти и парламентарци могу у знатној мери допринети међународним напорима за заштиту и унапређење људских права. Као што је већ претходно речено, поштовање људских права је законска обавеза међународне заједнице и, према међународном праву, земље потписнице уговора о људским правима имају правни интерес у извршавању обавеза осталих земаља уговорница. У складу са међудржавним жалбеним поступком утврђеним неким од кључних уговора о људским правима (видети Главу 5), нека земља може указати на поступке друге земље који представљају кршење уговора. Парламенти, преко својих тела за људска права, могу покренути питања људских права на основу таквих евентуалних повреда и тиме подстицати поштовање норми људских права у читавом свету.

Парламенти и парламентарци могу подржавати међународне организације за људска права обезбеђењем потребних финансијских средстава. Они треба активно да учест-

вују у раду Комисије Уједињених нација за људска права и изради нових међународних докумената о људским правима који ће им на крају бити достављени на ратификацију.

У данашњем свету све веће глобализације, одлуке донесене на међународном нивоу имају све већи утицај на националне политике и сужавају простор одлучивања на националном нивоу. Све чешће, важне економске одлуке које утичу на живот грађана доносе изван граница њихових земаља међународна тела која им не полагају рачуне, али која утичу на могућност земље да обезбеди остварење људских права, нарочито економских, социјалних и културних.

Сходно томе, постоји потреба да се те институције „демократизују” уколико поједине земље желе да одрже своју способност обезбеђења људских права, нарочито економских, социјалних и културних права. Према томе, парламенти и посланици морају активније учествовати у расправама о одлукама тих институција да би се чуло њихово мишљење.

Оквир 46

Међународни уговори о трговини, људским правима и обавезе земаља

На захтев Комисије Уједињених нација за људска права, ОНСНР је објавио неколико извештаја о људским правима и трговини, нарочито о импликацијама за људских права WTO споразума о трговинским аспектима права интелектуалне својине, познатог као TRIPS споразум,²¹ WTO споразума о пољопривреди²² и Општег споразум WTO о трговини услугама или GATS.²³ У извештајима се истиче да су све чланице WTO ратификовале најмање један документ о људским правима, већина је ратификовала CESR и сви, осим једне су ратификовале CRC. У њима се такође наводи да сходно томе чланице WTO треба да обезбеде да међународна правила либерализације трговине нису у супротности са њиховим обавезама по питању људских права према тим уговорима. Према томе, трговинско право и политика треба да се „усредсреде не само на привредни раст, тржишта или економски развој већ и на системе здравства, образовање, водоснабдевање, обезбеђење хране, радне односе, политичке процесе итд”.

Земље су одговорне да осигурају да се губитак аутономије који претрпе при склапању трговинских уговора „несразмерно не умањи њихову способност дефинисања и спровођења националне политике развоја”. Све то захтева „стално испитивање трговинског права и политике јер утиче на уживање људских права. Оцена могућег и стварног утицаја трговинске политике и права на уживање људских права јесте можда главно средство избегавања примене било које ретроградне мере која умањује уживање људских права”.²⁴

У истом духу, општа примедба бр. 14 CESCR о праву на здравље наводи да земље уговорнице треба да осигурају да се праву на здравље посвети дужна пажња у међународним споразумима и да предузму мере „да ти инструменти не утичу негативно на право на здравље. Исто тако, земље уговорнице су обавезне да осигурају да се у њиховим активностима као члановима међународних организација води рачуна о праву на здравље...” (став 39).

²¹ E/CN.4/Sub.2/2001/13.

²² E/CN.4/2002/54.

²³ E/CN.4/Sub.2/2002/9.

²⁴ E/CN.4/Sub.2/2002/9, став 7, 9 и 12.

У том контексту, IPU је покренуо процес приближавања парламената институцијама као што је Светска трговинска организација (WTO).

107. Интерпарламентарна конференција „позива парламенте да играју активну улогу у надзору над донетим одлукама и спроведеним активностима мултилатералних институција, нарочито оних које утичу на развој земаља; у приближавању мултилатералних институција повезаних са трговином и финансијама грађанима којима служе и у настојању да мултилатералне институције учине да буду што више демократске, транспарентне и праведне”.

Резолуција о „Улози парламената у развоју јавне политике у ери глобализације, мултилатералних институција и међународних трговинских уговора”, Маракеш, март 2002. г, тачка 9.

Шта можете учинити као посланик

Парламенти и посланици треба да допринесу унапређењу и заштити људских права на међународном нивоу и учине да се чује њихово мишљење.

У том смислу, ви можете:

- ❑ да успоставите контакт са посланицима у другим земљама да би (а) разменили искуства, упознали постигнуте успехе и сазнања и (б) разговарали о могућности билатералне или мултилатералне сарадње, нарочито у вези са повредама људских права које захтева прекограничну сарадњу (као што је илегална трговина, миграција и здравство);
- ❑ да се постарате да ваш парламент учествује (преко надлежних комитета) у раду Комисије Уједињених нација за људска права или барем да је обавештен о позицији ваше владе по разним питањима о којима се расправља у Комисији. Ако је потребно, можете својој влади упутити питања о разлозима за њено становиште;
- ❑ да се постарате да ваш парламент буде информисан о свим текућим преговорима о новим уговорима о људским правима и да има прилику да допринесе таквим преговорима;
- ❑ да се постарате да ваш парламент (преко надлежних комитета) скрене пажњу на повреде уговора о људским правима у другим земљама и, ако је потребно, да позовете своју владу да уложи међудржавну жалбу (видети Први део, Глава 5);
- ❑ да учествујете у посматрачким мисијама током избора и другим међународним мисијама за људска права;
- ❑ да се постарате да ваш парламент буде информисан о свим међународним преговорима чији исход може негативно утицати на могућност Ваше земље да испуни своје обавезе о људским правима и, ако је потребно, да питате владу на који начин намерава да обезбеди такво испуњење.

ГЛАВА 12: ШТА БИ ПАРЛАМЕНТАРЦИ ТРЕБАЛО ДА ЗНАЈУ О ГРАЂАНСКИМ И ПОЛИТИЧКИМ ПРАВИМА САДРЖАНИМ У УНИВЕРЗАЛНОЈ ДЕКЛАРАЦИЈИ О ЉУДСКИМ ПРАВИМА

Право на живот

Члан 3 Универзалне декларације о људским правима
“Свако има право на живот, слободу и безбедност личности”

Члан 6 (1) Међународног пакта о грађанским и политичким правима
“Свако људско биће има неотуђиво право на живот. Ово право мора бити заштићено законом. Нико не може бити произвољно лишен живота”.

Право на живот је најфундаменталније људско право од кога се не може одступити ни у рату или за време ванредног стања. Међутим, за разлику од забране мучења или ропства, право на живот није апсолутно. Смрт борца као резултат „легалног акта у рату“ према дефиницији међународног хуманитарног права не представља повреду права на живот. Слично, уколико службено лице одузме живот, тај акт такође не мора представљати повреду права на живот, уколико је смрт наступила употребом силе која је била крајње нужна у легитимне сврхе као што су самоодбрана или одбрана трећег лица, за време законитог хапшења, или због поступака начињених да би се спречило бекство особе законски притворене или да би се угушила побуна. Таква апсолутна неопходност се може утврдити једино од стране компетентног судског тела од случаја до случаја, узевши у обзир принцип пропорционалности, и у крајњој инстанци од стране Комитета за контролу спровођења главних међународних споразума о људским правима. Поред тога, право на живот се не може сматрати апсолутним у правним системима који дозвољавају смртну казну (види доле).

Оквир 47

Право на живот и наднационална јуриспруденција

Током судске расправе о предмету *МекКен и други против Уједињеног Краљевства* из 1995. године Европски суд за људска права је донео одлуку да је војна операција у којој су тројица осумњичених за тероризам, за које су британски војници тврдили да су хтели да их ухапсе, убијена, била недовољно добро испланирана и да представља кршење права на живот.

У многим предметима, европски и интер-амерички судови за људска права су пресудили да су произвољна погубљења и погубљења по кратком поступку по дефиницији повреде права на живот.

После значајне пресуде Интер-Америчког Суда за људска права у предмету *Веласкез Родригез против Хондураса*, установљено је да пракса присилних нестанака представља повреду или бар озбиљну претњу, праву на живот.

ПРАВО НА ЖИВОТ И ОБАВЕЗЕ ДРЖАВЕ

Као и сва људска права, право на живот не штити само појединце од произвољног мешања представника државних него и обавезује државе на примену **позитивних мера** да би се обезбедила заштита од произвољних убистава, изнуђених нестанака и сличних насилних поступака од стране паравојних снага, организованог криминала или било ког приватног лица. Државе су дужне да дефинишу таква дела као незаконита, односно као злочине и морају спроводити адекватне законске прописе.

Оквир 48

Предмет Осман против Уједињеног Краљевства (1998)

Европски суд за људска права је разматрао тужбу коју су поднели рођаци Ахмеда Османа – кога је убио учитељ његовог сина – и одлучивао о томе да ли се ту ради о повреди права на живот. Суд је нагласио да је неопходно да буду испуњена два услова да би се доказали наводи да су власти, не спроводећи мере да заштите особу којој је живот угрожен криминалним поступањем другог лица, прекршиле своју позитивну обавезу да заштите жртвино право на живот.

- (а) Власти су знале или је требало да знају да постоји реалан и непосредан ризик по живот жртве због криминалног понашања треће стране; и
- (б) власти нису спровеле мере у оквиру својих надлежности и од којих се реално могло очекивати да ће избећи ризик.

Суд је пресудио да у овом конкретном случају није дошло до повреде права на живот, пошто подносиоци представке нису доказали да је полиција знала или да је требало да зна да су животи породице Осман непосредно и реално угрожени од стране учитеља, ни да би мере које је полиција могла да спроведе обезбедиле икакве опиљиве резултате.

Сходно томе, држава има дужност да пропише и обезбеди:

- да је убилачки напад на лице од стране другог лица злочин који повлачи одговарајућу казну по домаћем кривичном праву;
- да се свако дело насиља детаљно истражи да би се идентификовали починиоци и привели правди;
- да се спроводе мере за спречавање и кажњавање произвољних убистава од стране службених лица;
- делотворне законом предвиђене поступке за истрагу случајева особа које су принудно нестале.

Комитет за људска права сматра да државе често тумаче право на живот сувише уско, и да је њихова обавеза да штите шира од пуког инкриминисања убистава, атентата и убилачких напада. У генералном коментару бр. 6, потврђује се да државе треба да „спроведу све могуће мере да би смањиле смртност новорођенчади и продужио животни век, и то, посебно, усвајајући мере за елиминацију неухрањености и епидемија“ – из чега следи да државе имају дужност да предузму све могуће мере да обезбеде адекватан животни стандард – као и да имају „најважнију дужност да спрече ратове, геноцид и акте масовног насиља који за последицу имају произвољни губитак живота“.

У складу с тим, парламентарци могу допринети остваривању права на живот осигуравши да:

- се спроводе мере да се побољша ситуација када су у питању право на храну, здравље, безбедност, мир и адекватни животни стандард, које доприносе заштити права на живот;
- влада усваја и примењује мере да обезбеди обуку за службена лица какви су полицајци и затворски чувари како би се вероватноћа повреда права на живот svela на најмању могућу меру;
- се предузимају мере да се смањи смртност на порођају и продужи животни век, посебно елиминацијом неухрањености и епидемија.

КОНТРОВЕРЗНА ПИТАЊА ВЕЗАНА ЗА ПРАВО НА ЖИВОТ

Смртна казна

Питање смртне казне је есенцијално везано за право на живот. Правна историја тог питања и дебате везане за исто имају пуно сличности са историјом и дискусијама везаним за два друга питања: ропство и мучење. Ропство које је широко практиковано кроз људску историју, законски је укинута тек у деветнаестом веку, а мучење је рутински прихватано као део кривичног поступка све до просветитељства. Док су ове две праксе апсолутно забрањене обичајним и споразумним међународним правом, врло је спор напредак у укидању смртне казне.

Аргументи за и против смртне казне

За:	Против:
Одвраћање	Одвраћајући ефекат није доказан
Кажњавање и правда за жртве	Модерни стандарди правде дају предност рехабилитацији и реинтеграцији преступника
Ограничавање жалби и реформа Хабеас Корпуса	Повећање ризика од судске грешке и погубљења невиних особа
Експлицитан изузетак од права на живот по међународном праву	Подржавање форме окупне, нечовечне и понижавајуће казне

Економско-социјални савет UN је 1984. године усвојио²⁵, а Генерална скупштина прихватила, мере заштите које гарантују права оних којима прети смртна казна (познате и као ECOSOC заштитне мере). Иако заштитне мере – углавном сагласне са мерама Међународног пакта о људским и политичким правима – представљају минимуме стандарда, наставља се са њиховим кршењем. Навешћемо неколико прикладних мишљења.

Посебне категорије преступника су или би требало да буду изузети од смртне казне. Те категорије укључују:

- *Малолетна лица*: Међународни пакт о грађанским и политичким правима и Конвенција о правима детета јасно наглашавају да особу млађу од 18 година у тренутку чињења злочина не треба подвргавати смртној казни. То правило је постало део обичајног међународног права.
- *Старије особе*: Ни Међународни пакт о грађанским и политичким правима ни мере заштите не наводе такав изузетак, иако је у 1988. Комитет Уједињених нација за контролу и превенцију злочина препоручио Економско-социјалном савету да би државе чланице требало саветовати да одреде максималну границу старости за осуду на смртну казну или њено извршење; члан 4 (5) Америчког пакта о људским правима прописује да се смртна казна не изриче људима који су били старији од 70 година у тренутку извршења злочина.
- *Труднице*: Мере заштите онемогућују егзекуцију трудница, штитећи на тај начин нерођено дете (у складу са чланом 6 Међународног пакта у грађанским и политичким правима).
- *Особе смањеног менталног капацитета*: принцип да се душевно оболеле особе не осуђују на смрт се не спомиње у Међународном пакту о грађанским и политичким правима нити у регионалним пактовима о људским правима, али је укључен у мере заштите које гарантују заштиту права оних који се суочавају са смртном казном.

²⁵ Резолуција 39/118 Генералне скупштине UN, 14. децембар 1984.

Штавише, међународно право предвиђа процедуралне услове који се односе на све случајеве смртних казни: гаранција правичног суђења, могућност жалбе вишој судској инстанци, и помиловање. По члану 6 (4) Међународног пакта о грађанским и политичким правима, амнестија, опрост или замена смртне казне могу се доделити било кад. Помиловање може одложити или изменити смртну казну – на пример, заменивши је доживотном робијом – и може се искористити да би се надоместиле грешке, умањила престрога казна или се компензовале одредбе кривичног права које могу онемогућити узимање у обзир релевантних чинилаца. Право било ког осуђеника на смрт да тражи помиловање је јасно потврђено у међународним законима о људским правима.

Тамо где није потпуно укинута, смртна казна би требало да представља изузетну казну, увек пресуђену у складу са принципом пропорционалности. Члан 6 Међународног пакта о грађанским и политичким правима се односи на „најтежа кривична дела“, а Гаранцијама, дефиниција „најтежег кривичног дела“, кажњивог смрћу, не би требало да иде изнад „међународних злочина, са смртоносним или другим озбиљним последицама“. Ово ограничење је у складу са циљем потпуног укидања смртне казне. Као што је Генерална скупштина UN утврдила 1971, право на живот се може у потпуности гарантовати само уколико се број кривичних дела за које се може досудити смртна казна прогресивно смањи, „са идејом пожељности укидања у свим државама“.²⁶

Покрет за укидање смртне казне

На крају Другог светског рата, када су се формирали међународни стандарди на пољу људских права, смртна казна је била примењивана у већини држава. Консеквентно, члан 2 Европске конвенције за заштиту људских права, члан 6 Међународног пакта о грађанским и политичким правима и члан 4 Америчке повеље о људским правима, обезбеђују изузетак од принципа права на живот када је смртна казна у питању. Од онда је ипак јасан тренд укидања и забране смртне казне, углавном потекао из Европе и Латинске Америке.

Укидање смртне казне у Европи

Шести додатни протокол Европске конвенције за заштиту људских права усвојен 1983. године и ратификован од стране свих држава чланица Савета Европе, осим Монака и Руске Федерације, забрањује смртну казну у миру, а тринаести додатни протокол усвојен 2002. године апсолутно забрањује смртну казну у Европи (чак и за време ратног стања). Пошто је укидање смртне казне усвојено као интегрални део политике Европске уније и Савета Европе (представља и услов за нове чланице), Европа се данас може сматрати зоном без смртне казне.

Напори да се смртна казна укине на америчком континету и у остатку света

Сличан напредак може се видети у Америци, као и на глобалном нивоу. Организација америчких држава је 1990. усвојила протокол на Америчку конвенцију о људским правима који укида смртну казну, али га је само осам држава (Бразил, Костарика, Еквадор,

²⁶ Резолуција Генералне скупштине 2857 (XXVI), 20. децембар 1971.

Никарагва, Панама, Парагвај, Уругвај и Венецуела) досад ратификовало. Слично томе, Други опциони протокол Међународног пакта о грађанским и политичким правима, који тежи општем укидању смртне казне је ратификован од стране само педесет четири – доминантно европске и латиноамеричке – државе. Ипак, моћне земље попут САД, Кине и многих исламских држава не само што и даље примењују смртну казну већ се и јако противе њеном укидању у међународном праву.

Оквир 50

Трендови у јуриспруденцији који подржавају забрану екстрадиције и укидање смртне казне

- У предмету *Серинг против Уједињеног Краљевства* из 1989. године, Европски суд за људска права је донео одлуку да би изручење немачког држављанина у САД где би чекао на смртну казну много година представљало нечовечно поступање према члану 3 Европске конвенција за заштиту људских права.
- У предмету *НГ против Канаде* из 1993. године, још једном везаном за изручење у САД, Комитет за људска права је донео одлуку да егзекуција гасом, каква се практикује у Калифорнији, представља нечовечно поступање према члану 7 МРГПП.
- У значајној пресуди из 1995. године, јужноафрички Уставни суд је закључио да је смртна казна као таква, невезано за начин извршења и остале околности, нечовечна и да представља повреду забране нечовечног кажњавања у Јужној Африци.
- У поступку *Судија против Канаде* из 2003, Комитет за људска права UN је донео одлуку да је „Канада, као држава која је укинула смртну казну, невезано за то да ли је ратификовала Други опциони протокол Повеље која стреми укидању смртне казне, повредила ауторово право на живот по члану 6 став 1, депортујући га у САД где је под претњом смртне казне, а да претходно није обезбедила да се иста не изврши“.
- У предмету *Озалан против Турске* (2003), Европски суд за људска права је стао на становиште да наметање смртне казне после неправичног суђења представља нечовечно поступање и повреду члана 3 Европске конвенције за заштиту људских права.
- Првог марта 2005, Врховни суд САД је пресудио да је смртна казна за особе које су биле малолетне у тренутку почињења злочина неуставна. Суд је навео да „надмоћна тежина међународног јавног мњења против смртне казне за малолетнике“ представља „значајну потврду“ његове одлуке, наводећи да „не смањује верност Уставу и понос на његово порекло да се нагласи да потврда извесних фундаменталних права од стране других народа и нација потцртава значај тих истих права у нашем наслеђу слободе.“

Абортус

Док члана 4 Америчке повеље о људским правима штити право на живот од тренутка зачећа, члан 6 Међународног пакта о грађанским и политичким правима и члан 2 Европске конвенције о заштити људских права не одређују експлицитно моменат у коме почиње заштита живота.

Ситуација у свету по питању смртне казне

По сазнању Амнести Интернешнела, у 2004. години је најмање 3.797 људи погубљено у 25 земаља и најмање 7.395 људи осуђено на смрт у 64 земље. Ове цифре се односе само на случајеве познате Амнести Интернешнеиу; тачне цифре су вероватно веће.²⁷

Земље које су укинуле и које су задржале смртну казну

Укинуле за све злочине: 85

Укинуле за све осим изузетних злочина као што су ратни: 11

Укинуле у пракси: 24

Укупан број земаља које су укинуле законски или у пракси: 120

Задржале (државе и територије): 76

1. Укинуле за све злочине

Земље и територије где закон не прописује смртну казну ни за један злочин:

Андора, Ангола, Јерменија, Аустралија, Аустрија, Азербејџан, Белгија, Бутан, Босна и Херцеговина, Бугарска, Камбоџа, Канада, Кејп Верде, Колумбија, Костарика, Обала Слоноваче, Хрватска, Кипар, Чешка, Данска, Џибути, Доминиканска Република, Еквадор, Естонија, Финска, Француска, Грузија, Немачка, Грчка, Гвинеја Бисао, Хаити, Света Столица, Хондурас, Мађарска, Исланд, Ирска, Италија, Кирибати, Лихтенштајн, Литванија, Луксембург, Малта, Маршалска острва, Маурицијус, Мексико, Микронезија, Монако, Мозамбик, Намибија, Холандија, Непал, Нови Зеланд, Никарагва, Ниуе, Норвешка, Палау, Панама, Парагвај, Пољска, Португал, Република Молдавија, Румунија, Самоа, Сан Марино, Сао Томе и Принципе, Сенегал, Србија, Црна Гора, Сејшели, Словачка, Словенија, Соломонска Острва, Јужна Африка, Шпанија, Шведска, Швајцарска, Бивша Југословенска Република Македонија, Источни Тимор, Турска, Туркменистан, Тувалу, Украјина, Уједињено Краљевство, Уругвај, Вануату, Венецуела

2. Укинуле само за уобичајене злочине

Земље где закон прописује смртну казну само за злочине почињене по војном закону или у другим изузетним околностима:

Албанија, Аргентина, Чиле, Боливија, Бразил, Јерменија, Кук Острва, Ел Салвадор, Фиџи, Грчка, Израел, Летонија, Мексико, Перу и Турска.

²⁷ Детаљни подаци могу се наћи на сајту Amnesti Internešnel, адреса <http://web.amnesty.org/pages/deathpenalty-facts-eng>.

3. Укинуле у пракси

Земље које су задржале смртну казну за уобичајене злочине попут убиства, али се могу сматрати аболционистичким у пракси, с обзиром да нису вршиле погубљења у протеклих 10 година и да се сматра да имају успостављену праксу неизвршавања погубљења, као и земље које су се међународно обавезале да не примењују смртну казну:

Алжир, Бенин, Брунеј Дарусалам, Буркина Фасо, Централноафричка Република, Конго, Гамбија, Гренада, Кенија, Мадагаскар, Малдиви, Мали, Мауританија, Науру, Нигер, Папуа Нова Гвинеја, Руска Федерација, Шри Ланка, Суринам, Того, Тонга и Тунис.

4. Задржале

Земље и територије које су задржале смртну казну за уобичајене злочине:

Авганистан, Антигва и Барбуда, Бахами, Бахреин, Бангладеш, Барбадос, Белорусија, Белизе, Боцвана, Бурунди, Камерун, Чад, Кина, Коморос, Куба, ДНР Кореја, Демократска Република Конго, Доминика, Египат, Екваторијална Гвинеја, Еритреја, Етиопија, Габон, Гана, Гватемала, Гвинеја, Гвајана, Индија, Индонезија, Исламска Република Иран, Ирак, Јапан, Јамајка, Јордан, Казахстан, Кувајт, Киргистан, Лао Народна Демократска Република, Либан, Лесото, Либерија, Либијска Цамахирија, Малави, Малезија, Монголија, Мароко, Мијанмар, Нигерија, Оман, Пакистан, Палестина, Филипини, Катар, Република Кореја, Руанда, Ст. Китс и Невис, Ст. Лусија, Ст. Винсент и Гренадини, Саудијска Арабија, Сијера Леоне, Сингапур, Сомалија, Судан, Свазиленд, Сиријска Арапска Република, Таџикистан, Тајланд, Тринидад и Тобаго, Уганда, Уједињени Арапски Емирати, Уједињена Република Танзанија, САД, Узбекистан, Вијетнам, Јемен, Замбија и Зимбабве.

Позивајући се на пресуду Врховног суда САД из 1973. у предмету Рое против Вејда, домаћи судови у другим земљама и поједини правни научници тврде да законска заштита права на живот почиње у моменту када је фетус способан да самостално преживи. По овој интерпретацији, особе које изврше абортус пре краја првог тромесечја трудноће могу се изузети из кривичне одговорности. Закон који их изузима би био конзистентан са позитивном обавезом државе да штити право фетуса на живот од утицаја родитеља или лекара, пошто се право на живот фетуса успоставља тек пошто је исти у стању да преживи без мајке. Ипак, после првог тромесечја позитивна обавеза државе настаје, и право на живот нерођеног детета мора бити у складу са другим људским правима, посебно са правом мајке на живот и могућно њеним правом на здравље и приватност.

Генетски инжењеринг

Савет Европе има пионирску улогу на овом контроверзном пољу, које је на граници између етике, људских права и модерних достигнућа у биотехнологији. Комитет министара је 1997. усвојио Конвенцију за заштиту људских права и достојанства људског бића с обзиром на примену биологије и медицине (Конвенција о људским правима у биомедицини). Конвенција потврђује принцип слободне и обавештене сагласности за сваку интервенцију на пољу здравља (члан 5); прописује да се свака интервенција која за циљ има модификацију људског генома сме извршити само у превентивне, дијаг-

ностичке или терапеутске сврхе, и само ако циљ није да се изврши модификација генома код потомака (члан 13); такође прописује да људско тело и његови делови неће као такви довести до финансијског добитка (члан 21). Први додатни протокол Конвенције, усвојен годину дана касније, циља на забрану клонирања људских бића, а други додатни протокол, усвојен 2002, тиче се трансплантације органа и ткива људског порекла.

Еутаназија

Без сумње, обавеза држава да штите живот односи се посебно на неизлечиво болесне, особе са инвалидитетом или друге особе посебно рањиве наметнутим мерама еутаназије. У случају неизлечиво болесне особе која експлицитно и озбољно жели да умре, обавеза заштите живота мора се одмерити у односу на друга људска права које та особа живи, пре свега право на приватност и достојанство. Домаћи закони о активној и пасивној еутаназији (нпр. закон у Холандији) који ограничавају кривичну одговорност омугућивши прецизно одмеравање свих релевантних права и прописују превентивне мере против потенцијалних злоупотреба нису у нескладу са позитивном обавезом државе да штити право на живот. Ипак, суочене са тешким питањима која се граниче са етиком и медицином, државе могу одлучити да забране еутаназију, нпр. Пресуда Европског суда за људска права у случају Прити против Уједињеног Краљевства (2002, види оквир 52).

Оквир 52

Предмет Прити против Уједињеног Краљевства (2002)

Дајана Прити је била неизлечиво болесна и паралисана од врата наниже моторно-неуронском болешћу. Њене интелектуалне способности су биле нетакнуте као и способност доношења одлука, и желела је да почини самоубиство, с тим што је њено стање спречавало да тај чин изврши самостално. Зато је затражила гаранцију од јавног тужиоца да њен муж неће бити гоњен уколико јој помогне да оконча живот. Захтев јој је одбијен зато што се косо са релевантним енглеским прописима који бране било какву помоћ у извршавању самоубиства, и одлука је потврђена на највишој судској инстанци на националном нивоу. У својој одлуци на њену жалбу у којој је тврдила да дотична пресуда повређује њено право на живот Европски суд за људска права је донео одлуку да право на живот, гарантовано чланом 2 Европске конвенције за заштиту људских права, се не може тумачити тако да омогућава дијаметрално супротно право, право на смрт, било од стране другог лица или уз помоћ јавне власти. Као последица те пресуде законски предлог је поднесен у Британском парламенту са циљем да учини легалним за доктора да помогне пацијенту да умре у складу са веома стриктно прописаним условима и околностима (*Patient Assisted Dying Bill*). Аутори предлога о коме се и даље расправља сматрају да право да се помогне особи да умре следује из члана 8 (1) Европске конвенције за заштиту људских права који између осталог прописује да свако има право на поштовање свог приватног и породичног живота. Њихов став је да предлог није некомпатибилан са позитивном обавезом државе да штити право на живот.

Забрана мучења, суровог, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања: право на лични интегритет и достојанство

Члан 5 Универзалне декларације о људским правима:

„Нико се не сме подвргнути мучењу или свирепом, нечовечном или понижавајућем поступку или казни“.

Члан 7 Међународног пакта о грађанским и политичким правима:

„Нико не може бити подвргнут мучењу нити свирепом, нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању. Посебно је забрањено подвргавање неког лица медицинским или научним опитима без његовог слободног пристанка“.

Мучење је једно од најозбиљнијих кршења људских права, пошто представља директан напад на личност и достојанство људског бића. Забрана мучења и других врста физичког и менталног малтретирања, тј. право на лични интегритет и достојанство је апсолутно људско право и од њега се не може одступати ни под којим околностима. То значи да се наређење од претпостављеног не може користити као оправдање мучења.

Оквир 53

Кодификација забране мучења

Забрана мучења је кодификована у Универзалној декларацији о људским правима (члан 5), Међународном пакту о грађанским и политичким правима и у регионалним споразумима као што су Европска конвенција за заштиту људских права (члан 3), Европска конвенција о забрани мучења, свирепог, нечовечног и понижавајућег поступања и кажњавања, Америчка повеља за заштиту људских права (члан 5) и у неким правно необавезујућим али морално ауторитативним инструментима, укључујући стандардна минимална правила за поступање према затвореницима, Основне принципе за поступање са затворенике, Скуп принципа за заштиту свих особа под било којом врстом притвора или затвора, Правила UN за заштиту малолетника лишених слободе и Принципа за делетворну истрагу и документовање мучења и других свирепих, нечовечних и понижавајућих поступака и казни. Мучење је апсолутно забрањено различитим одредбама Женевске конвенције из 1949, посебно чланом 3. Даље, Римски Статут Међународног кривичног суда дефинише мучење као „злочин против човечности“ када се почини са знањем као део широког или систематског напада на цивилно становништво.

ШТА ЈЕ МУЧЕЊЕ?

Члан 1 UN Конвенције против тортуре дефинише мучење као било који чин – почињен од стране службеног лица или друге особе која делује у званичном својству или са дозволом и на иницијативу те особе – којим се намерно наноси јак ментални или физички бол особи има специфичну сврху, као што је изнуда информација, признање, казна, застрашивање или дискриминација.

Дела којима недостаје један од есенцијалних елемената мучења – чињење од стране или уз подршку службеног лица, намеру, специфичну сврху и оштрину патње – се сматрају, у односу на форму, циљ и интензитет патње, свирепим, нечовечним или деградирајућим поступањем или кажњавањем. С обзиром да свака казна наноси патњу и садржи елемент понижења, додатни елемент је нужно потребан да би се могла квалификовати као свирепа, нечовечна или понижавајућа.

„Циљ мучења је да понизи, увреди и деградира људско биће и претвори њу/ њега у „ствар“,“

Антонио Касезе, бивши председник Комитета СЕ за спречавање мучења, у делу „Нехумане државе“:Затварање, притвор и мучење Европи данас, Цамбриџе Политу Пресс, 1996, стр.47.

„Законита и морална основа за забрану мучења и других свирепих, нечовечних и понижавајућих поступања и кажњавања је апсолутна и императивна и не сме се ни у којим околностима подредити другим интересима, праксама и смерницама“.

Тео Ван Бовен, специјални Известилац Комисије за људска права на тему мучења и других свирепих, нечовечних, и понижавајућих поступака и казни.

КОЈЕ ДРЖАВНЕ ОБАВЕЗЕ ПРОИСТИЧУ ИЗ ЗАБРАНЕ МУЧЕЊА?

Владе не смеју ограничавати или дозволити угрожавање права на лични интегритет и достојанство, чак и за време ратног или ванредног стања. Комитет Конвенције против тортуре је пресудио да чак и кад осумњичени располаже информацијама о предстојећим нападима који могу угрозити животе цивила, држава не сме примењивати

Оквир 54

Процедуралне мере заштите током полицијског притвора

Опште је познато је да се мучење и злостављање углавном дешавају током полицијског притвора. Следеће процедуралне мере заштите умногоме ограничавају изложеност ухапшеника том ризику:

- обавештавање о притвору: Право ухапшеника да обавести трећу страну по свом избору (члана породице, пријатеља, конзулат) о чињеници да је приведен;
- право притвореника на адвоката;
- право притвореника на захтев да га прегледа лекар по сопственом избору (уз преглед који је већ обавио лекар позван од стране полиције);
- доступност централизованих регистара свих притвореника и места притвора;
- изузеће доказа добијених употребом мучења и других облика принуде;
- аудио или видео снимање свих полицијских саслушања.

такве мере. Методи ислеђивања којима се крши забрана мучења и злостављања као што су везивање у болном положају, покривање капуљачом, дуго излагање гласној музици или лишавање сна, претње, насилно дрмусање или употреба хладног ваздуха су забрањени. Апсолутна забрана мучења и злостављања је заснована на премиси да када би се прихватили неки изузеци на забрану, прибегавање мучењу би се ширило као рак.

Апсолутни карактер забране мучења мора бити гарантован. Државама је забрањено да одступају од права која би, уколико се суспендују, резултирала ризиком мучења, као на пример право да се лица не држе у притвору на дуже периоде без спољног контакта (инцомуницадо) и право ухапшених лица на приступ суду. Државе имају обавезу да спрече, испитају, процесуирају и казне сваки акт мучења. Морају обезбедити накнаде жртвама, укључујући медицинску и психолошку рехабилитацију и надокнадити им материјалну и моралну штету (види оквир 55).

Оквир 55

Обавезе државе по Конвенцији против тортуре

Државе потписнице конвенције имају обавезу да:

- Донесу законе који кажњавају мучење, омогуће властима да процесуирају и казне кривично дело мучења где год да је почињено и које год националности да је починилац или жртва и да спрече такву праксу (принцип универзалне јурисдикције);
- Осигурају да се едукација и информације везане за забрану мучења укључе у образовање цивилних или војних безбедносних органа, медицинског особља, државних службеника и других особа које могу бити укључене у притварање, ислеђивање или поступак према ухапшеним, притвореним или затвореним лицима;
- Осигурају да се правила, инструкције, методе и пракса који се примењују током саслушавања лица, као и услови у притвору и поступање са лицима која су ухапшена, притворена или су у затвору систематски разматрају од стране независних тела;
- Осигурају да се жалбе на мучење и злостављање испитају детаљно од стране компетентних служби, да се мучитељи приведу правди, да се делотворна обештећења обезбеде жртвама, и да се донесу закони који примењују мере које спречавају мучење и злостављање током притвора;
- Да се уздржавају од враћања или изручења особа другој држави где је вероватно да ће особа бити изложена мучењу (принцип „нерепатријације“);
- Да подносе периодичне извештаје Комитету СРТ о мерама предузетим да би се конвенција спровела или друге извештаје које комитет може захтевати;
- Да успоставе независне националне комисије (у чијем саставу су људи из правосуђа, служби безбедности, адвокати, лекари, независни експерти и представници цивилног друштва) које ће превентивно посећивати сва места затварања и притварања (Опциони протокол Конвенције, усвојен 2002).

Минимални стандарди UN везани за притвор и поступање полиције, тужилаштва и правосуђа

- Мере које гарантују заштиту права лица којима прети смртна казна, (1948).
- Стандардна минимална правила за поступање према затвореницима, (1955).
- Правила понашања (етички кодекс) за припаднике служби безбедности, (1979).
- Принципи медицинске етике релевантни за улогу медицинског особља, посебно лекара, у заштити притвореника и затвореника од мучења и других свирепих, нечовечних и понижавајућих поступања или кажњавања, (1982).
- Мере које гарантују заштиту права лица којима прети смртна казна, (1984).
- Стандардна минимална права UN за спровођење малолетничке правде („Пекиншка правила“), (1985).
- Скуп принципа за заштиту свих лица подвргнутих било којој форми притвора и затвора, (1988).
- Основни принципи употребе силе и ватреног оружја од стране припадника служби безбедности, (1990).
- Основни принципи поступања са затвореницима, (1990).
- Смернице UN за превенцију малолетничке делинквенције („Риајдске смернице“), (1990).
- Минимални стандарди UN за непритворне мере („Токијска правила“), (1990).
- Правила UN за заштиту малолетника лишених слободе, (1990).

ЗАБРАНА СВИРЕПОГ, НЕЧОВЕЧНОГ И ПОНИЖАВАЈУЋЕГ КАЖЊАВАЊА

Пошто кажњавање као такво имплицира патњу и понижење, додатни елемент мора бити присутан да би се квалификовало као свирепо, нечовечно или понижавајуће кажњавање. Минимални стандарди на овом пољу варирају од земље до земље. У Европи, смртна казна и све врсте телесног кажњавања се сматрају нечовечним и понижавајућим и забрањене су, а у многим земљама и доживотна робија се слично третира. Комитет за заштиту људских права сматра телесно кажњавање – као нпр. дисциплинско кажњавање затвореника на Јамајци и у Тринидаду и Тобагу – понижавајућим по члану 7 Међународног пакта. Даље, Комитет сматра да извесни методи егзекуције као што су гушење гасом представљају нечовечно кажњавање и у супротности су са међународним правом.

ПРАВА ПРИТВОРЕНИКА И ЗАТВОРЕНИКА НА ХУМАНО ПОСТУПАЊЕ

Члан 10 Међународног пакта о грађанским и политичким правима гарантује право свим лицима лишеним слободе на хумано поступање са поштовањем за њихово инхерентно достојанство. По Комитету за заштиту људских права, лица лишена слободе се не смеју „подвргнути тешкоћама или ограничењима осим оних које резултују из лишавања слободе“.

Известан број „меких“ законских инструмената специфицирају минималне стандарде везане за притварање.

Људска права и приватизација затвора

Учешће приватног сектора у управљању затворима – градња, транспорт затвореника, набавка залиха, чак и потпуно управљање затворима – стално расте од осамдесетих година када је поново уведено у САД (где је напуштено пола века пре тога). Приватизација затвора смањује могућност државе да осигура поштовање права затвореника. У студији изведеној од стране Поткомитета за унапређење и заштиту људских права²⁸, гђа Клер Пејли, експерт, изнела је следећих пет принципијелних аргумената против приватизације затвора:

- а. Само држава треба да има право да спроводи правду и силом је намеће, пошто легитимитет таквих управљачких права које у демократији народ поверава држави зависи од спровођења тих права од стране државе;
- б. Дисциплинске надлежности и функције треба да се спроводе само од стране државе пошто из тих функција може произаћи смањивање преостале слободе или продужење притвора;
- ц. Силу приликом обуздавања затвореника треба да спроводи искључиво држава, једини ентитет који може легитимно спроводити правду и наметати је;
- д. Одговорност за кршење људских права је на држави;
- е. Држава мора обезбедити одговорност и јавну видљивост кривично-правног система и као и приступ информацијама.

Студија се такође осврће и на проблем креирања великих затворских картела који се формирају од стране индустријских предузећа и безбедносних компанија и интереса који би такви картели могли имати да утичу на казнену политику. Појединци се питају да ли се приватизација затвора може поистоветити са приватизацијом затвореника.²⁹

Право на личну слободу

Члан 3 Универзалне декларације о људским правима
“Свако има право на живот, слободу и безбедност личности”.

Члан 9 Универзалне декларације о људским правима
“Нико не сме бити произвољно ухапшен, притворен нити протеран”.

Члан 9 Међународног пакта о грађанским и политичким правима
“Свако има право на слободу и личну безбедност. Нико не може бити самовољно ухапшен или притворен. Нико се не може лишити слободе сем из разлога и у складу са поступком у закону предвиђеним”.

²⁸ E/CN.4/Sub.2/1993/21.

²⁹ Види, нпр., *Corprwatch*, “Приватизација затвора: сажетак”, 21. август 1999.

Право на личну слободу има за циљ да обезбеди заштиту против произвољног и незаконитог затварања и притварања. Ова основна гаранција се односи на сваког, укључујући и људе задржане због кривичног гоњења или због менталних болести, контроле имиграције или скитања. Друга ограничења слободе кретања као што су изгнанство на острво или у одређени део земље, полицијски часови, истеривање из округа или забрана напуштања земље, не представљају сметње личној слободи мада могу представљати кршење других људских права као што су слобода кретања или становања (члан 14, UDHR).

Оквир 58

Члан 5 Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода: дозвољене основе за хапшење и притвор

- Лишење слободе на основу пресуде надлежног суда.
- Притвор осумњиченог да би се спречило бекство, утицај на сведоке или понављање дела.
- Притварање у грађанском контексту да би се обезбедило да се сведок појави на суду или да се подвргне тесту очинства.
- Притварање странаца у вези са имиграцијом, азилом, протеривањем и екстрадицијом.
- Притварање малолетника са циљем васпитног надзора.
- Задржавање особа са душевним поремећајима у психијатријским установама.
- Карантин болесних особа да би се спречило ширење заразних болести.
- Притварање алкохоличара, наркомана и скитница.

КАДА ЈЕ ХАПШЕЊЕ ИЛИ ПРИТВАРАЊЕ ЗАКОНИТО?

Лице се може лишити слободе само у складу са законом и прописаним поступком. Поступак мора бити у складу не само са домаћим законодавством већ и са међународним стандардима. Релевантни домаћи закон не сме бити произвољан, тј. не сме бити

Оквир 59

Јуриспруденција Комитета за заштиту људских права о притвору пре суђења

По мишљењу Комитета за заштиту људских права, притвор пре суђења не сме бити само законит већ и потребан и разуман у датим околностима. Комитет је препознао да Међународни пакт дозвољава властима да држе лице у притвору као изузетну меру, уколико је исти неопходан да би се осигурало присуство тог лица пред судом, али је уско протумачио захтев „неопходности”: сумња да је лице починило кривично дело само по себи не оправдава притвор пре истраге и подизања оптужнице. Комитет такође сматра да притвор може бити нужан да би се спречило бекство, избегао утицај на сведоке и доказе или се спречило почињавање даљих кривичних дела.

обојен неправдом, непредвидивошћу и неприкладношћу. Даље, спровођење закона у свим случајевима не сме бити произвољно и дискриминаторно, него треба да буде сразмерно свим околностима у том случају.

Типичан пример *прихватљивих основа за хапшење и притвор* се може наћи у члану 5 Европске конвенције за заштиту људских права, за коју се сматра да обезбеђује исцрпну листу случајева за законито лишавање слободе у Европи (види оквир 58) и може послужити као основа за тумачење термина „произвољно лишавање слободе” у члану 9 Међународног пакта о политичким и грађанским правима. Свако затварање по основи немогућности испуњавања уговорне обавезе, као што је нпр. враћање дуга, је експлицитно забрањено чланом 11 Међународног пакта о политичким и грађанским правима и чланом 7 Америчке повеље о људским правима и чланом 1 четвртог додатног протокола Европске конвенције за заштиту људских права.

КОЈА ПРАВА ИМА ЛИЦЕ ДОК ЈЕ У ПРИТВОРУ?

- Ухапшеници имају *право да буду обавештени* благовремено о разлозима њиховог хапшења и притварања, и свом праву на адвоката. Морају се благовремено известити о евентуалним оптужницама поднетим против њих да би били у могућности да поднесу приговор на законитост хапшења и притварања и да би могли да припреме одбрану.
- Особе којима прети кривично гоњење имају *право на помоћ* адвоката по сопственом избору. Уколико га не могу приуштити обезбедиће им се квалификовани адвокат по службеној дужности. Потребно је обезбедити им адекватно време и простор за комуницирање са адвокатом. Приступ адвокату мора бити обезбеђен без одлагања.
- Особе у притвору имају *право на комуникацију са спољним светом*, поготово са породицом, адвокатом, лекаром, представником суда и уколико је лице странац са конзуларним особљем или компетентном међународном организацијом. Приступ спољном свету је неопходна заштитна мера против „нестанака”, мучења и малтретирања и од виталног је значаја за обезбеђивање правичног суђења.
- Особе ухапшене под сумњом да су починиле кривично дело имају *право на брз приступ судији* или другом надлежном лицу у суду који мора да (а) процени да ли постоје довољне законске основе за хапшење, (б) процени да ли је притвор пред суђење неопходан, (ц) заштити добробит притвореника и (д) спречи кршење притвореникових основних права.
- Особе у притвору пред суђење имају *право на суђење у разумном року* или на пуштање из притвора. У складу са претпоставком невиности, лица које очекује суђење по кривичним пријавама по правилу не би требало задржавати у притвору.
- Особе лишене слободе по било којој основи имају право на хабеас корпус, тј. могу да поднесу приговор на законитост притвора пред судом и право на периодичну проверу притвора. Суд мора без одлагања, углавном у року од пар дана до недеља, да донесе одлуку о законитости притвора и да нареди ослобађање одмах уколико је притвор нелегалан. Уколико се донесе одлука о притвору неодређеног временског рока (нпр. у психијатријској установи) притвореник има право на периодичну проверу, углавном на пар месеци. На крају, свака жртва незаконитог хапшења или притварања има спроводиво *право на накнаду*.

Спровођење правде: право на правично суђење

Члан 6 Универзалне декларације о људским правима (UDHR)
„Свако има право да свуда буде признат као правни субјект“.

Члан 7 UDHR

“Сви су пред законом једнаки и имају право без икакве разлике на подједнаку заштиту закона”.

Члан 8 UDHR

“Свако има право да га надлежни национални судови ефикасно штите од дела кршења основних права која су му призната уставом или законима”.

Члан 10 UDHR

“Свако има потпуно једнако право на правично јавно суђење пред независним и непристрасним судом који ће одлучити о његовим правима и обавезама и о основаности сваке кривичне оптужбе против њега”.

Члан 11 UDHR

“(1) Свако ко је оптужен за кривично дело има право да се сматра невиним док се на основу закона кривица не докаже на јавном претресу на којем су му обезбеђена сва јамства потребна за његову одбрану.

(2) Нико се не сме осудити за дела која нису представљала кривично дело по унутрашњем или међународном праву у време када су извршена. Исто тако не сме се изрицати тежа казна од оне која се могла применити у време када је кривично дело извршено”.

Чланови 14, 15 и 16 Међународног пакта о грађанским и политичким правима такође баштине право на правично суђење.

Чланови 6 до 11 UDHR се могу подвести под заједнички наслов: спровођење правде. Право на правично суђење, гарантовано Међународним пактом о грађанским и политичким правима и регионалним повељама за заштиту људских права је основно људско право и захтева процедуралне гаранције.

ЈЕДНАКОСТ ПРЕД ЗАКОНОМ И СУДОВИМА

Гаранције права на правично суђење претпостављају једнакост пред законом и судовима. Право на једнакост пред законом подразумева да закони не смеју бити дискриминаторни и да судије и чиновници не смеју спроводити закон дискриминаторно. Право на једнакост пред судом значи да сва лица имају исти приступ суду и имају право на једнак третман пред тим судом

КЉУЧНИ ЕЛЕМЕНТИ ПРАВА НА ПРАВИЧНО СУЂЕЊЕ

У кривичним, грађанским и другим поступцима основни елементи права на правично суђење су принцип „једнакости оружја” међу странкама, као и захтев за правичним и јавним поступком пред независним и непристрасним судом.

- „Једнакост оружја” подразумева да обе стране – тужилац и оптужени у кривичном поступку, као и подносилац представке и брањеник у грађанском поступку – имају иста права и прилике да присуствују различитим деловима поступка, да буду обавештени о чињеницама као и о аргументима друге стране и да суд саслуша њихове аргументе (*аудиатур ет алтера парс*). У принципу, дакле, „једнакост оружја” захтева акузаторни поступак, односно поступак у којем учествују обе стране.
- У принципу, расправе и пресуде морају бити јавни: право на присутност мора имати и јавност, а не само странке у спору. Идеја иза принципа јавне судске расправе је транспарентност и јавна контрола, основни предуслов за спровођење правде у демократском друштву: „Правда се мора не само спровести; мора бити јасно да је спроведена”. Из тога следи као основни принцип, да се суђење не сме водити само у писменој форми пред камерама, већ на усменим расправама којима јавност треба да има приступ. Не захтевају сви делови поступка, поготово на жалбеном нивоу, јавну расправу; јавност, укључујући и медије, може бити изузета из моралних разлога, јавног реда, националне безбедности, приватног интереса, и у изузетним случајевима, због интереса правде. Ипак, свака пресуда се мора јавно објавити, било усмено било писменим путем.

Оквир 60

Независни и непристрасни судови: независност правосуђа

Судови се морају формирати на начин који осигурава њихову независност и непристрасност. Независност подразумева мере заштите које се односе на начин на који се судије именују, трајање њиховог мандата и обезбеђивање гаранција против спољног притиска. Непристрасност подразумева да судије, за време судске расправе не смеју бити пристрасне или вођене личним интересима или политичким мотивима. Основни принципи UN о независности судства дају јасне смернице у тој области.

Захтеви за законским одредбама које обезбеђују независност и непристрасност суда су следеће:

- Прво и најбитније, независност судства мора бити уткана у устав или у национално право;
- Метод избора судија мора се одликовати балансом између извршног и независног тела чије би чланове требало да постављају професионалне организације, као што су удружења правника;
- Мандат судија би требао бити сталан, до стицања услова за пензију по сили закона или до истека трајања њиховог избора;
- Све одлуке о дисциплиновању, суспензији или разрешењу судија подлежу провери од стране независног тела.

ПРАВА ОПТУЖЕНИХ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Уз право на „једнакост оружја” и права на јавну судску расправу, међународни акти за заштиту људских права предвиђају и низ специфичних права које имају особе оптужене за извршење кривичног дела:

- Право на претпоставку невиности. Тужилаштво мора доказати кривицу оптуженог, а у случају сумње, оптужени се мора ослободити а не прогласити кривим.
- Право да се не присиле на сведочење или признање кривице. Ова забрана је у складу са претпоставком невиности, која ставља терет доказивања на тужиоца и са забраном мучења и злостављања. Докази прибављени мучењем или злостављањем се не могу користити на суду.
- Право на одбрану, било лично или уз помоћ адвоката по сопственом избору, као и право на бесплатну правну помоћ по службеној дужности.
- Право на одговарајуће време и услове за одбрану и право на комуницирање са адвокатом.
- Право на суђење без непотребног одлагања, зато што је „право одложено, право негирано”. У принципу, кривични поступци се морају спроводити брже него други поступци, поготово ако је оптужени у притвору.
- Право на присутност на свом суђењу.
- Право на позивање и испитивање сведока.
- Право на бесплатни превод уколико оптужени не разуме или не говори језик који се на суду користи.
- Право на жалбу вишој инстанци.
- Право да му се не суди и да се не кажњава двапут за исти прекршај (забрана двоструког угрожавања или принцип *ne bis in idem*).
- Право на компензацију у случају неуспелог суђења.
- Принципи *nullum crimen sine lege* и *nulla poena sine lege* забрањују ретроактивно увођење кривичних закона и осигуравају да ће се осуђеници окористити лакшим казнама уколико се исте уведу након извршења кривичног дела.

ПОСЕБНИ СУДОВИ И ВОЈНИ СУДОВИ

Посебни, ванредни и војни судови су формиран у многим земљама да би процесуирали посебне типове прекршаја или лица са специфичним правним статусом. Такви судови често нуде мање гаранција за правично суђење него обични судови и као што је примећено од стране Комитета за заштиту људских права, „често је разлог за успостављање таквих судова омогућавање примене изузетних процедура које нису у складу са нормалним стандардима правде”.³⁰

Већина међународних стандарда не забрањује формирање посебних судова, али захтева да исти буду компетентни, независни, непристрасни и да омогуће правне гаранције које би осигурале правичност поступка.

³⁰ HRC, генерални коментар бр.12, пасус 4.

Суђења војним лицима у војним судовима за уобичајене злочине

Суђења војним лицима на војним судовима за уобичајене злочине и кршења људских права често резултују некажњивошћу. Специјални извештач UN је, у вези са вансудским, производним и ликвидацијама по кратком поступку изразио забринутост због извештаја о „суђењима лицима запосленим у службама безбедности пред војним судовима, где се наводно, који избегавају казну због тога што лоше тумаче есприт де цорпс, што углавном за резултат има некажњивост”³¹. Интер-Америчка комисија за заштиту људских права је мишљења да проширивање војне јурисдикције на уобичајене злочине само на основу тога што су почињени од стране војних лица не даје адекватну гаранцију независног и непристрасног суда наведену у члану 8 (1) Америчке повеље о људским правима.³²

ПРАВО НА ПРАВИЧНО СУЂЕЊЕ ЗА ВРЕМЕ ВАНРЕДНОГ СТАЊА И ОРУЖАНОГ СУКОБА

Као што је наведено у првом делу, поједина људска права се не смеју суспендовати ни под којим околностима. Нека од тих права, као што је заштита од мучења и ретро-активна примена кривичних закона представљају део гаранција правичног суђења. Постоји растући међународни консензус да одступања од хабеас корпус не смеју бити могућа. Комисија за заштиту људских права UN је позвала све државе „да успоставе процедуре као што је хабеас корпус као лично право од кога се не сме одступати ни у време ванредног стања”.³³

За време трајања ванредног стања управо су и највероватнија могућа кршења људских права од стране државе. Парламенти би требало да осигурају да гаранције правичног суђења и независност судства, који су витални за заштиту људских права, важе и за време ванредног стања.

Међународно хуманитарно право одређује понашање за време оружаног сукоба. Женевска конвенција из 1949. је успоставила гаранције правичног суђења за људе оптужене за кривична дела.

Право на приватност и заштиту породичног живота**Члан 12 UDHR**

„Нико се не сме изложити произвољном мешању у приватни живот, породицу, дом или преписку, нити нападима на част и углед. Свако има право на законску заштиту против оваквог мешања или напада”.

Члан 16 UDHR

„1. Пунолетни мушкарци и жене, без икаквих ограничења у погледу расе, држављанства и вероисповести, имају право да склопе брак и да оснују породицу.

³¹ UN Doc.A/51/457, пасус 125, октобар 1996.

³² IACHR, Годишњи извештај, 1993.

³³ Резолуција комисије 1994/32.

Они су равноправни приликом склапања брака, за време његовог трајања и приликом његовог развода.

2. Брак се може склопити само уз слободан и потпун пристанак лица која ступају у брак.
3. Породица је природна и основна ћелија друштва и има право на заштиту државе и друштва”.

Члан 17 Међународног пакта о грађанским и политичким правима (CCRP)

„1. Нико не може бити изложен произвољном или незаконитом мешању у приватни живот, породицу, стан или преписку, нити противзаконитим нападима на част и углед.

2. Свако има право на законску заштиту од таквог мешања или напада”.

Члан 23 CCRP

„1. Породица је природна и основна ћелија друштва и има право на заштиту друштва и државе.

2. Признаје се право на ступање у брак и заснивање породице мушкарцима и женама зрелим за брак.

3. Никакав брак се не може закључити без слободног и пуног пристанка будућих супружника.

4. Државе уговорнице овог Пакта предузеће одговарајуће мере ради обезбеђења једнакости у правима и дужностима супружника у односу на брак, за време брака и приликом његовог раскида. Ако дође до раскида брака донеће се одлуке како би се деци обезбедила заштита”.

Право на приватност је централно за појам слободе и индивидуалне аутономије. Многа контроверзна питања која су се појавила у контексту спора око приватности као што су мешање држава кад су у питању хомосексуалност, транссексуалност, проституцију, абортус, (асистирано) самоубиство, кодекс облачења и сличне кодексе понашања, приватне контакте, брак и развод, репродуктивна права, генетски инжењеринг, клонирање и принудно одвајање деце од родитеља, везана су за фундаменталне моралне вредности и етичка питања која се различито тумаче у разним друштвима. Даље, либерални концепт приватности је базиран на дихотомији између јавног и приватног и на филозофији да владе не би требало да се мешају у приватна и породична питања. Ипак, понајвише модерна феминистичка теорија управо оспорава такву дихотомија и окривљује је за главне повреде људских права жена и деце, укључујући насиље у породици и генитално сакаћење жена (FGM).

ПРАВО НА ПРИВАТНОСТ: КОМПЛЕКСНО И ВИШЕСЛОЈНО ЉУДСКО ПРАВО

Ово право гарантује:

- Поштовање индивидуалне егзистенције људских бића, тј. његове или њене природе, изгледа, части, репутације и индивидуалне особености.
- Штити индивидуалну аутономију и омогућава појединцима да се изолују од других и повуку из јавног живота у своје приватне сфере како би себи изградили живот у складу са личним жељама и очекивањима. Поједине институционалне гаранције,

као што су заштита дома, породице, брака и тајност преписке подржавају тај аспект права на приватност.

- Следећи право на различитост и на понашање у јавности које је противно прихваћеном моралу у датом друштву и околини. Државне власти и међународна тела за заштиту људских права имају деликатан и тежак задатак балансирања између права на приватност и легитимног јавног интереса као што је заштита јавног реда и мира, здравља, морала и права и слобода других лица.

Наступајући пасуси се дотичу само неких од истакнутих аспеката права на приватност. С обзиром на контроверзну природу већине укључених тема, углавном је неизводљиво дати коначне одговоре пошто они зависе од пажљивог разматрања супротних интереса од случаја до случаја, узимајући у обзир посебне околности које преовлађују у датом друштву.

ГЛАВНИ АСПЕКТИ ПРАВА НА ПРИВАТНОСТ

Очување индивидуалног идентитета и интимности

Приватност почиње од поштовања специфичног идентитета лица, које укључује име, изглед, одевање, фризуру, род, мишљење, верска и друга убеђења. Прописано обавезно одевање или фризура, присилна промена или забрана промене имена, религије или пола (нпр. одбијање државе да промени извод из матичне књиге рођених код транс-сексуалаца) или било каква форма индоктринације („испирања мозга“) или присилне промене личности крше право на приватност. Интимност лица мора се заштитити поштовањем уобичајених обавеза поверљивости (доктори и свештеници) и гарантовања тајности (на пример гласања), и увођењем прикладних закона о заштити података са спроводивим правима на информације, корекцију и брисање личних података.

Заштита индивидуалне аутономије

Обим у коме се сфера аутономије штити правом на приватност је јако контроверзна тема. Индивидуална аутономија – део приватног живота у коме људска бића стреме ка самоостваривању кроз дела којима се не подривају туђа права – је централан за либералан концепт приватности. У принципу, аутономија омогућава право на сопствено тело, што такође укључује право да се делује на начин који угрожава здравље тог појединца, укључујући и чињење самоубиства. Ипак, друштва су доследно сматрала такво понашање штетним за општи морал и опште добро и често су забрањивале и кажњавале манифестације тог права (на пример, самоубиство, пасивна еутаназија, конзумација дрога, никотина и алкохола). Да ли из права жене на своје сопствено тело произлази и право на абортус је спорно питање на које су разни врховни и уставни судови давали различите одговоре. Право на приватност подразумева и право лица на комуникацију са другима, укључујући и право развијања емотивних односа. Право на сексуалну аутономију и сексуалне односе је посебно важно и владе морају бити додатно пажљиве када се мешају у сексуална питања.

Шта значи породица према међународном законодавству људских права

Уз подршку коју пружа Универзална декларација о људским правима, институција породице као “природне и основне групне јединице друштва”, ужива посебну заштиту по члану 23 Међународног пакта о грађанским и политичким правима, члану 10 Конвенције о економским, социјалним и културним правима, члану 16 Европске социјалне повеље, члану 8 Европске конвенције о заштити људских права, члану 17 Америчке конвенције о заштити људских права и члану 18 Афричке повеље о људским и политичким правима. Овако широк спектар указује да значење термина ”породица” надилази концепт породице као језгра који преовлађује у високоиндустријализованим земљама и обухвата много веће јединице као што су проширене породице у афричким друштвима. Додатно уз крвно сродство и законите везе (брак, усвајање, хомосексуално партнерство, итд.), заједнички живот, економски односи и специфичне друштвене и културне вредности у датом друштву су кључни критеријум који се користи да би се утврдило да ли група са одређеним типом међусобног односа између људских бића представља породицу.

Заштита породице

Заштита породице је неопходна за право на приватност. Институционалне гаранције пружене породици (њено законско признање и специфичне повластице које следе из тог статуса, регулисање правног односа међу супружницима, партнерима, родитељима и децом) служе да заштите друштвени ред од трендова растурања породице и да сачувају специфичне породичне функције (као што су репродукција, подизање деце) – сматране незаменљивим за опстанак друштва – радије него да дозволе преношење тих функција на друге друштвене установе или државу. Људско право на брак и заснивање породице, укључујући права на размножавање, једнакост супружника, заштиту мајчинства и посебна права деце успостављена у Конвенцији о правима детета су директно везани за институционалну заштиту породице. Право деце да не буду одвојена од родитеља, одговорност оба родитеља за подизање и развој детета, право на уједињавање породице, усвајање и негу су посебно важни.

Право на приватност укључује заштиту породичног живота од самовољног или незаконитог мешања, поготово од стране државних уснова. Типичан пример мешања јесте обавезно одвајање деце од родитеља по основу грубог занемаривања родитељских дужности и стављање деце под старатељство државе. По процесуирању извесног броја случајева, Европски суд за људска права је развио извесне минималне гаранције за родитеље и децу, као што су учешће у таквом управном поступку, судску контролу и регуларан контакт између родитеља и деце за време њиховог смештаја у хранитељске породице да би се омогућило уједињавање породице. У складу с тим, по разводу оба супружника задржавају право приступа деци.

Заштита дома

Заштита дома је још један значајан аспект права на приватност, пошто дом пружа осећај фамилијарности, склоништа и сигурности, и тако симболизује место уточишта од ја-

Ограничења мешања државе у породични живот везана за законе и политику у вези са имиграцијама, протеривањима, депортацијом и екстрадицијом

Иако не постоји опште право странаца да уђу у државу живе у њој, произвољне и дискриминаторне имиграционе мере крше право на заштиту и уједињење породице. Што је дуже странац у земљи, поготово по успостављању брака и породице, аргументи државе морају бити јачи да би оправдали протеривање и депортацију. На пример, у случају *Берехаб против Холандије* (1988), Европски суд за људска права је пресудио да сама чињеница да се подносилац представке развео од жене Холанђанке, не може оправдати протеривање Мароканца који је имао блиске везе са ћерком у Холандији. С друге стране, уколико се странчево право на породични живот разматра у контексту таквих легитимних државних интереса као што је спречавање злочина, у том случају би озбиљније криминално понашање лица углавном оправдало растурање породице, чак и после дугог боравка у датој земљи. Само у изузетним случајевима имиграната друге генерације који немају никакву реалну везу са земљом порекла или у случају особа са озбиљним инвалидитетом Европски суд за људска права је донео одлуку да постоји повреда права на породични живот. Другачије речено, државе уживају висок степен дискреције код примене мера везаних за странце, али се морају потрудити да избалансирају легитимни јавни интерес и обавезу заштите породичног живота и других приватних околности као што су редован посао, имовина или власништво куће у земљи боравка.

вног живота где лице може најбоље обликовати свој живот у складу са сопственим жељама без страха од узнемиравања. У пракси, „дом” се не односи само на актуелно пребивалиште, већ на различите куће/станове невезано од имовинског права (власништва, изнајмљивања, пребивања или чак илегалног коришћења). Свако улажење у ту сферу – описану именом „дом” – која се догађа без дозволе дотичних лица представља мешање. Типичан вид мешања су полицијске акције у тражењу или лоцирању и хапшењу или изнајмажењу доказа за неки кривични поступак. Али, ово не чини једини начин мешања у ово право. Насилно уништавање од стране снага безбедности, присилна исељавања, употреба скривених телевизијских камера или прислушних апарата, електронско праћење и надзор или екстремни облици загађивања животне средине (велика бука или испуштање неподношљивих гасова и дима), могу чинити мешање у право на заштиту дома. Таква мешања су дозвољена само ако су у складу са унутрашњим правом и нису произвољна, тј. ако се примењују у специфичне сврхе и у складу са принципом пропорционалности. Полицијски претреси, конфискација и надзор су обично дозвољени само уз судски налог у писменој форми, који се не сме злоупотребити нити његово дејство проширити за друге сврхе, као на пример за прибављање доказа.

Заштита приватне преписке

Иако се израз „преписка“ у почетку користио само за писма, данас он представља све облике комуникације на даљину: телефоном, телексом, факсимилом, телеграмом, електронском поштом или другим механичким и електронским средствима. Заштита преписке подразумева чување тајне о садржају преписке. Свако задржавање, цензура, читање, пресретање или објављивање представља ометање права на приватну преписку.

Уобичајени облици ометања су мере надзора тајно примењене од стране државних органа (отварања писама, прислушкивање телефонских разговора и пресретање факсова и имејлова, итд.) у сврху спровођења правде, превенције криминала (кроз цензуру преписке притвореника) или борбу против тероризма. Као што је случај и са претресима кућа, ометање преписке мора бити у складу са домаћим законима (по правилу захтева судски налог) и са принципом пропорционалности.

Оквир 64

Право на приватност и борба против тероризма

На право на приватност посебно утичу закони скоро донети у једном броју земаља ради проширења овлашћења полиције и обавештајних служби у борби против тероризма. Уз проширивање традиционалних полицијских функција као што су претреси, надзор, одузимање (често без судског налога), типични примери представљају електронски надзор „спавача“ и осталих потенцијалних терориста скенирањем, обрадом, комбиновањем, повезивањем, складиштењем и праћењем огромне количине приватних података и методима попут аутоматског узимања отисака прстију, крви и DNK узорака циљних група које се често одређују расним профилисањем.

На овом пољу (као и у вези са другим људским правима као што су право на личну слободу и правично суђење), *чланови парламента имају кључну одговорност*: морају осигурати да се свако проширење полицијских и обавештајних овлашћења, уколико је уопште неопходно, изврши:

1. транспарентно и демократски;
2. уз поштовање међународних стандарда за заштиту људских права;
3. без подривања драгоцених вредности слободног и демократског друштва: индивидуалне слободе, приватности и владавине права.

Слобода кретања

Члан 13 UDHR

- „1. Свако има право на слободу кретања и избора становања у границама поједине државе.
2. Свако има право да напусти сваку земљу, укључујући и своју властиту и да се врати у своју земљу“.

Члан 12 CCRP

- „1. Свако ко се законито налази на територији једне државе има право да се у њој слободно креће и слободно изабере своје место боравка.
2. Свако лице слободно је да напусти било коју земљу укључујући ту и своју властиту.
3. Напред наведена права могу бити предмет само законом предвиђених ограничења која су нужна за заштиту националне безбедности, јавног поретка, јавног здравља и јавног морала или права и слобода других лица, и у складу су с другим правима признатим овим Пактом.
4. Нико се не може самовољно лишити права да уђе у своју властиту земљу“.

Члан 13 CCRP

„Странац који се законито налази на територији једне државе уговорнице овог Пакта може оданде бити протеран само у следству извршења одлуке донете саобразно закону и , ако се виши разлози националне безбедности томе неprotиве, он мора имати могућности да истакне разлоге против његовог протеривања и да се од стране надлежне власти или једног или више лица нарочито означених за то његов случај преиспита, у коју сврху ће имати заступника“.

Универзална декларација о људским правима и Међународни пакт о грађанским и политичким правима штите право сваког лица које борави законито у земљи да се по истој слободно креће и бира место боравка било где на њеној територији. Ово право се мора штитити и од јавног и приватног ометања.

СЛОБОДА КРЕТАЊА СТРАНАЦА УНУТАР ЈЕДНЕ ДРЖАВЕ

Пошто се ово право односи само на особе које су легално на територији државе, владе могу увести ограничења на улазак странаца, проверавајући оне који желе да уђу. Да ли је странац „легално“ на територији државе треба одредити у складу са домаћим законима, који могу одредити ограничења уколико су у складу са међународним обавезама државе.

Странци који уђу у земљу илегално али чији се статус накнадно легализује морају се третирати као да су у земљи легално. Уколико је особа легално у земљи, свако ограничење које се на њу односи или било какво поступање према тој особи које је другачије од предвиђеног за њене држављане мора бити оправдан по члану 12 (3) Међународног пакта о грађанским и политичким правима.

Добар пример ограничења које важе за странце и који предвиђа овај члан може наћи у случају Целепли против Шведске пред Комитетом за заштиту људских права (1994). Господину Целеплију, турском држављанину курдског порекла који живи у Шведској је наређено да напусти земљу на основу сумње о умешаности у терористичке активности. Та наредба није спроведена и дозвољено му је да остане у округу у коме је морао да се редовно јавља полицији. Комитет за заштиту људских права донео је одлуку да је такво ограничење у складу са чланом 12(3) Међународног пакта.

СЛОБОДА НАПУШТАЊА ЗЕМЉЕ

Члан 12 (2) Међународног пакта о грађанским и политичким правима наводи да сва лица (држављани и странци, чак и особе које илегално бораве у земљи) имају слободу да напусте територију државе. Ово право се односи на кратке и дуге одласке у иностранство и на (трајну или полутрајну) емиграцију. Коришћење овог права не би требало да зависи од сврхе и дужине путовања у иностранство.

Ово право намеће обавезе држави боравка и држави порекла, односно држави чије је лице држављанин. На пример, држава порекла мора издати путне исправе свим држављанима који бораве унутар или ван територије те земље. Одбијање од стране државе да изда пасош или захтевање од грађана да набаве излазне визе да би напустили земљу представља мешање у право појединца које је тешко оправдати. Даље, Комитет

за заштиту људских права је осудио закон државе на основу кога се ограничава право жена да напусте земљу без сагласности њихових мужева.

Оквир 65

Ограничења слободе кретања: примери

Слобода кретања се често непотребно ограничава, као у примерима доле наведеним, што отежава или онемогућава путовање унутар једне земље или између земаља. Чланови парламента се могу успротивити таквим мерама.

Кретање унутар земље

- Обавеза набављања дозволе за унутрашње кретање
- Обавеза подношења захтева за добијање дозволе за промену пребивалишта
- Обавеза да се тражи одобрење локалних власти дестинације путовања
- Административна одлагања у решавању писмених поднесака

Путовање у другу земљу

- Немогућност приступа властима или информацијама о условима који се морају испунити
- Обавеза да се поднесе захтев за добијање посебних формулара да би добили формулар који се попуњава ради издавања пасоша
- Захтев за изјавама о издржавању од стране послодавца или рођака
- Захтев за подношење тачног описа руте путовања
- Високе накнаде за издавање пасоша
- Неоснована кашњења у издавању путних исправа
- Ограничења на заједничко путовање чланова породице
- Захтев за остављањем депозита или поседовањем повратне карте
- Захтев за подношењем позивног писма од стране државе у коју се путује
- Узнемиравање и малтретирање подносилаца

ОГРАНИЧЕЊА

Слобода кретања се не сме ограничавати осим када су таква ограничења законски основана и где су неопходна због националне безбедности, јавног реда и мира, јавног здравља или морала и права и слобода других лица (члан 12 (3) Међународног пакта о грађанским и политичким правима).

По мишљењу Комитета за заштиту људских права, ови захтеви нису испуњени уколико нпр., „се лице спречи да напусти земљу само на основу тога да је у поседу државних тајни или ако се лице спречи да путује унутар земље без посебне дозволе“. Спречавање жена да се слободно крећу или путују у иностранство без сагласности или пратње мушких особа представља кршење члана 12 Међународног пакта. С друге стране, ограничења у насељавању војних зона због заштите националне безбедности или ограничење права насељавања у зонама настањеним домородачким или мањинским групама могу представљати дозвољене рестрикције.

Увођење ограничења и надзор над њиховим спровођењем**Писање закона**

Код усвајања закона који предвиђају ограничења у складу са чланом 12 (3) ССРП, парламенти би увек требало да буду вођени принципом да ограничења не смеју нарушити сврху права. Закони морају предвидети прецизне критеријуме за ограничења – која се објективно морају спроводити – и поштовати принцип пропорционалности; ограничења би требало да буду одговарајућа, интрузивна у најмањој могућој мери и пропорционална интересима који се штите.

Примена

Уколико држава реши да наметне ограничења, она се морају предвидети у закону. Ограничења која нису законом јасно одређена и нису у складу са чланом 12 (3) ССРП директно крше право слободе кретања. Примена било каквих ограничења мора испуњавати горе наведене услове неопходности и пропорционалности. Даље, ограничења морају бити у складу са другим правима гарантованим у Међународном пакту и са принципима једнакости и недискриминације.

ПРАВО НА УЛАЗАК У СВОЈУ ЗЕМЉУ

Члан 12 (4) Међународног пакта о грађанским и политичким правима наводи да лице има право да остане у својој земљи и да се у исту врати пошто ју је напустило и даје право особи да први пут уђе у земљу (уколико је држављанин те земље а рођена у иностранству). Право на повратак је нарочито значајно за избеглице које желе да се добровољно врате одакле су избегли.

Израз „своја властита земља“ се односи примарно на држављане. У изузетним случајевима особе које су боравиле врло дуг период у земљи као странци или су се родили у њој као имигранти друге генерације могу сматрати земљу боравка „својом“.

Слобода мишљења, савести и вероисповести**Члан 18 UDHR**

„Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вероисповести или убеђења и слободу да човек сам или у заједници са другима, јавно или приватно, манифестује своју веру или убеђење путем наставе, исповедањем вере и обављањем обреда“.

Члан 18 ССРП

„1. Свако има право на слободу мишљења, савести и вероисповести; то право подразумева слободу остајања при својој или усвајања вероисповести или убеђења по своме избору, као и слободу да појединачно или у заједници са другима, јавно или приватно, испољава своје веровање или убеђење вероисповедањем, обављањем обреда, похађањем службе и наставом.“

2. Нико се неће подвргнути принуди која би могла нанети повреду његовој слободи остајања при својој или усвајања вероисповести или убеђења по свом избору.
3. Слобода испољавања свога веровања или свога убеђења може се подвргнути једино ограничењима која су предвиђена у закону и која су неопходна за заштиту јавне безбедности, поретка, морала и здравља или основних слобода и права других лица.
4. Државе уговорнице овог Пакта се обавезују на поштовање слободе родитеља, односно законских старатеља да обезбеде верско и морално васпитање своје деце у складу са својим убеђењима“.

Право на слободу мишљења, савести и вероисповести је толико значајно да се од истог не сме одступати чак ни за време ванредног стања. Оно што је познато као форум интернум, то јест право на формирање својих сопствених мисли, мишљења, савести, вере и убеђења, јесте апсолутно право заштићено од свих облика мешања државе, као што је индоктринација („испирање мозга“). Ипак, јавно испољавање вероисповести или убеђења може бити ограничено на легитимним основама.

Термини „вероисповест“ и „убеђење“ би се требало широко тумачити ради укључивања традиционалних, као и нетрадиционалних убеђења и вероисповести, било теистичких, нетеистичких или атеистичких. Слобода на имање или усвајање вероисповести или убеђења укључује право на избор, које може подразумевати замену претходне вероисповести или убеђења неким другим, замену атеистичким погледом, или задржавања своје вероисповести или убеђења.

ЗАБРАНА ПРИНУДЕ

Ни под којим околностима се лице не сме принудити претњом физичком силом или казнама да усвоји, да се придржава, или да се одрекне специфичног убеђења или вероисповести. Забрана се односи и на политику или мере које имају такво дејство. На пример, члановима одређене верске групе се не може по том основу забранити да обављају јавне функције.

ИЗРАЖАВАЊЕ ВЕРОИСПОВЕСТИ ИЛИ УБЕЂЕЊА

Значење „изражавања“ је јако широко. Оно укључује:

- Богослужење: извођење ритуалних и церемонијалних аката, изградња места за богослужење, употреба ритуалних формула и објеката, приказивање симбола и поштовање празника и дана одмора;
- Обреде: извођење церемонијалних аката, примена правила исхране, ношење одговарајуће одеће или капе, и коришћење специфичног језика;
- Примена и учење: избор верских вођа, свештеника и учитеља, успостављање богословија и верских школа и штампање и дистрибуција верских текстова или публикација.

Пошто се вера и убеђења испољавају на активан начин, оно може утицати на уживање извесних права од стране других лица, а у екстремним случајевима чак и угрозити друштво. Стога, по члану 18 (3) CCRP оно може бити предмет специфичних ограничења.

ОГРАНИЧЕЊА ИСПОЉАВАЊА СВОЈЕ ВЕРОИСПОВЕСТИ И УБЕЂЕЊА

Ограничења на слободу испољавања убеђења и вероисповести могу се спроводити у стриктно наведеним условима и дозвољена су само уколико су:

- законски прописана
- неопходна за заштиту јавне безбедности, реда, здравља или морала или базичних права и слобода других лица

Један пример дозвољене основе за ограничење права испољавања убеђења или вероисповести јесте када такво испољавање представља ратну пропаганду или се залаже за националну, расну или верску мржњу која представља позив на дискриминацију, насиље или сукоб. Верска нетолеранција је често извор насилних сукоба између етничких и верских група.

Оквир 67

Забрана ношења верских симбола у француским школама

Контрверза око француског закона донетог 2004. године показује колико је осетљиво питање ограничавања испољавања вероисповести. Донет је закон огромном већином у парламенту који забрањује отворено ношење религијских симбола у француским државним школама. Већина сматра да је „циљ“ закона била исламска марама, с тим што закон забрањује и јеврејску капу и велике хришћанске крстове.

Док Француски парламент и влада оправдавају закон принципом секуларности (строга раздвајање државе и религије) и потребом да се заштите муслиманске девојке од родне дискриминације, многе групе за заштиту људских права сматрају да забрана крши право на слободу вероисповести и убеђења и да представља принуду, изричито забрањену по члану 18 (2) ССРП.

ВЕРСКО И МОРАЛНО ОБРАЗОВАЊЕ

Члан 18 (4) ССРП захтева од држава да поштују слободу родитеља и старатеља да подижу децу у складу са својим религиозним и моралним начелима.

Обавезно верско или морално образовање у државним школама није некомпатибилно са том одредбом, уколико се о вери учи на објективан и плуралистички начин (на пример, као део курса о општој историји религије и етике). Уколико се само једна вероисповест изучава у државној школи, морају се применити одредбе за недискриминаторне изузетке или алтернативе, узимајући у обзир жеље родитеља или старатеља.

Слобода мишљења и изражавања

Члан 19 УДХР

„Свако има право на слободу мишљења и изражавања, што обухвата и право да не буде узнемиран због свог мишљења, као и право да тражи, прима и шири информације и идеје било којим средствима и без обзира на границе“.

Члан 19 CCPR

- „1. Нико не може бити узнемираван због свога мишљења.*
- 2. Свако има право на слободу изражавања; то право подразумева слободу тражења, примања и ширења обавештења и идеја сваке врсте, без обзира на границе, било усмено, писмено, путем штампе или у уметничком облику или ма којим другим средством по свом избору.*
- 3. Коришћење слобода предвиђених у ставу 2 овог члана повлачи посебне дужности и одговорности. Оно се, према томе, може подвргнути извесним ограничењима која ипак морају бити изричито утврђена законом и која су неопходна:*
  - (а) за поштовање права и угледа других лица;*
  - (б) за заштиту националне безбедности или јавног поретка или јавног здравља или морала“.*

Два главна елемента се могу разлучити у горе наведеним одредбама:

- слобода мишљења и
- слобода изражавања.

СЛОБОДА МИШЉЕЊА

Право на мишљење је по својој природи пасивно и представља апсолутну слободу. CCPR не дозвољава никакве изузетке или ограничења у уживању те слободе – чија апсолутна природа ипак нестаје чим ималац мишљења то мишљење и испољи, пошто је тај аспект везан за слободу говора. Као што ћемо видети, потоња се може и мора ограничити у неким околностима.

СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА

Слобода говора, уз слободу окупљања и удруживања, представља камен темељац демократског друштва. Демократија се не може остварити без слободног протока идеја и информација и могућности људи да се окупљају, дискутују и износе идеје, критикују, износе захтеве, бране своје интересе и права и да се организују у ту сврху, као у случају синдиката и политичких странака. Специјални извештац UN за слободу говора је описао то право као „својеврсно лакмус право, чије уживање илуструје степен уживања свих осталих људских права садржаних у међународним актима о људским правима, и да поштовање тог права показује стандарде земље на пољу правде, интегритета, и фер плеја.“³⁴

Сва регионална и међународна контролна тела су подвукла изванредан значај овог права за демократију. Афричка комисија људских и народних права је то учинила усвојивши Декларацију принципа слободе говора у Африци у октобру 2002.

Слобода говора садржи не само право лица да изразе своје мишљење већ и право на тражење, примање и ширење информација и идеја свих врста. Као таква она има

³⁴ Комисија за заштиту људских права UN, Извештај специјалног извештаца за промовисање и заштиту права на слободу мишљења и говора (E/CN.4/2002/75), јануар 2002.

индивидуалну и друштвену димензију: то је право које припада појединцима, а уједно је и колективно право на примање било каквих информација и на приступ мислима израженим од стране других.

Оквир 68

Слобода говора – широко право

У предмету *Хендисајд против Уједињеног Краљевства* (1976), издавачка кућа издала је „Малу црвену књигу“, намењену – и доступну – деци од дванаест година навише. Књига је садржала поглавља о сексу и адресе за помоћ и савете о сексуалним питањима. Као резултат извесног броја жалби које су стигле на адресу власти, просторије подносиоца су претресене, заплењени су примерци књига и подносилац је проглашен кривим за посед опсцених књига са циљем стицања профита. Кажњен је новчано и наређено му је да плати судске трошкове. Пресуда је потврђена на жалбеној инстанци и заплењене књиге су уништене. Касније је издата измењена верзија. Европски суд за људска права је пресудио да није било кршења права на слободу говора, зато што су се власти ограничиле на оно што је заиста неопходно у демократском друштву. Ипак, суд је нагласио да се мора обратити крајња пажња на принципе који карактеришу демократско друштво. Суд је стао на становиште да слобода говора представља један од незаменљивих темеља демократског друштва и да је основни услов за напредак и развој сваког појединца. Подложна легитимним ограничењима, примењива је „не само на информације и идеје које су добро прихваћене или сматране неувредљивим или које нас просто остављају равнодушним већ и на оне које вређају, шокирају или узнемирују државу или било који део становништва. Такви су захтеви плурализма, толеранције и слободоумности без којих нема демократског друштва“.

У случају *Фелдек против Словачке* (2001), у коме је подносилац проглашен кривим за клевету зато што је оптужио новоименованог министра за фашистичку прошлост, Европски суд је потврдио да је слобода говора од највишег значаја у контексту политичке дебате и да су неопходни врло јаки разлози да би се оправдала ограничења у политичком говору. Одлучио је да је изјава подносиоца вредносни суд, чија истинитост није подложна доказивању и нагласио да је „услов за доказивањем вредносног суда немогућ и подрива саму слободу говора“. Образлажући до које мере вредносни суд мора бити повезан са чињеницама, Суд је закључио да је прекршена слобода говора подносиоца, зато што домаћи судови нису успоставили никакву неопходну друштвену потребу за заштитом личних права министра која би била јача од права на слободу говора подносиоца и општег интереса у промовисању слобода у питањима од јавног значаја.

У случају *Јерсилд* (1994), новинар је осуђен за позив на дискриминацију након што је интервјуисао скинхедсе који су изразили радикалне расистичке и ксенофобичне изјаве. Европски суд је пресудио да казна крши слободу говора, поготово зато што је емисија у којој су пуштени интервјуи у целини била критично настројена према скинхедсима и њиховој идеологији и да због тога није било позива на дискриминацију.

„Слобода говора је камен темељац на коме је заснована само постојање демократског друштва. Незаменљива је за формирање јавног мњења. Такође је услов сине qua non за развој политичких странака, синдиката, научних и културних удружења и, генерално, свих оних који желе да учествују на јавност. Укратко, представља средство које омогућава заједници, када доноси одлуке, да буде довољно обавештена. Следствено, може се рећи да недовољно информисано друштво није заиста слободно друштво“.

*Интер-Амерички суд за људска права
Саветодавно мишљење ОС-5/85, параграф 70.*

Слобода ширења информација и идеја

Овај аспект слободе говора је од посебног значаја за парламентарце, пошто укључује слободу политичког изражавања појединца. У случају *Кивенма против Финске* (1994) који се тичао демонстрација против шефа државе због његовог деловања на пољу људских права, а који је био у званичној посети Финској, Комитет за заштиту људских права је нашао да „право појединца да изрази своје политичко мишљење, очигледно укључујући мишљење о људским правима, представља део слободе говора гарантоване чланом 19 повеље“. Оно је, како је суд за људска права конзистентно наводио, „применљиво не само на информације или идеје које су добро прихваћене, сматране неувредљивим или равнодушно примљене него и на оне увредљиве, шокантне или узнемирујуће“ (види оквир 68).

Слобода тражње и пријема информација

„Јавна тела држе информације не за себе, него као чувари јавног добра и свако има право на приступ тим информацијама, под јасно законски дефинисаним условима“.

Декларација о принципима слободе говора у Африци, члан 4.

Без слободе тражње и прибављања информација чланови парламента и други не би били у могућности да открију случајеве могуће корупције, неефикасности или лошег управљања и да омогуће транспарентно и одговорно деловање владе. У свом извештају из 1995. Комисији UN за заштиту људских права, специјални извештач за слободу мишљења и изражавања је нагласио да ће „слобода бити лишена ефикасности уколико људи немају приступ информацијама. Приступ информацијама је основа демократског начина живота. Тенденцију прикривања информација од људи треба оштро зауставити.“³⁵

³⁵ E/CN.4/1995/35, пасус 35.

Закони о приступу информацијама

Многе земље су усвојиле законе о приступу информацијама. Ти закони су се показали као незаменљиво оружје у откривању кршења људских права и борби против некажњивости. У својој студији о некажњивости припремљеној за Комисију УН за заштиту људских права 2004. године независна експерткиња (да би се унапредили сетови принципа за заштиту и промовисање људских права кроз борбу против некажњивости) је навела извештај број примера у којима су ти закони омогућили жртвама кршења људских права да сазнају истину. На пример, „Јужноафричка историјска архива универзитета у Витвотерсенду је искористила акт о Јужноафричком промовисању приступа информацијама усвојеном 2000. године да затражи „нестале“ податке и открије степен до ког су се поједини документи скривали од Комисије за истину“. Експерткиња је препоручила да, „узевши у обзир потенцијал тих закона кад је у питању проширење приступа грађана истини о кршењима људских права, државе које још нису усвојиле законе који омогућавају грађанима приступ владиним докуменатима, укључујући и оним који се односе на кршење људских права.“ Као пример је навела мексички федерални закон о приступу информацијама (*Lez Federal de Acceso a la Informacion*), усвојен 2002. године, „који брани задржавање докумената који описују озбиљна кршења људских права“.³⁶

Слобода медија

Кључни аспект слободе изражавања јесте слобода штампе и других медија. Комитет за заштиту људских права наводи у свом генералном коментару 10 да „...због развоја модерних масовних медија, делотворне мере су неопходне да спрече контролу медија на непредвиђен начин која би ометала право свих на слободу изражавања...“.

Ограничења

Члан 19 (3) ССРП потцртава да уживање права на слободу говора са собом носи посебне дужности и одговорности и да то оправдава одређена ограничења тог права.

Свако ограничење права слободе говора мора испуњавати следеће стриктне услове:

- Ограничење мора бити у складу са законом (донетим од стране парламента, општим правом успостављеним од стране суда или професионалним правилима). Ограничење мора бити прецизно и испуњавати услове правне извесности и предвидљивости: мора бити доступно лицу на које се односи и последице на њега/њу морају бити предвидљиве. Закони који су сувише општи или омогућавају претерану дискрецију у својој примени не штите лица против произвољног мешања и не успостављају довољне мере заштите од злоупотребе;
- Ограничење мора бити *неопходно* ради:
  - поштовања права и угледа других лица, као и
  - заштите националне безбедности, јавног реда и мира, јавног здравља или морала.

³⁶ E/CN.4/2004/88, пасус 20.

Заштита слободе медија

Парламент може учинити низ корака који могу допринети осигуравању постојања слободних и независних медија, укључујући следеће мере:

- Измене и допуне медијских закона, уколико су неопходне да би се ускладили са чланом 19 ССРР, посебно онако како је препоручено од стране специјалног известиоца УН за слободу мишљења и изражавања, укидање закона који кажњавају медијске прекршаје затворским казнама, осим у случају расистичких или дискриминаторских коментара или позива на насиље, и обезбеђивање да казне за прекршаје као што су клевете, увреде, итд., нису и сувише строге у односу на штету претрпљену од стране жртви;
- Охрабривање плуралитета и независности новина;
- Обавеза да се емитери заштите од политичког и комерцијалног утицаја, укључујући постављањем независног регулаторног тела и поштовања уређивачке независности;
- Обавеза да се постави независно тело за издавање емитерских дозвола;
- Успостављање јасних критеријума за давање и повлачење државних субвенција штампи, да би се избегло њихово коришћење зарад гушења критике власти;
- Избегавање велике концентрације медијске контроле; примена мера за непристрасну доделу ресурса и праведан приступ медијима; и усвајање антимонополских закона везаних за медије;
- Промовисање универзалног приступа интернету.

Потоњи критеријум сматраће се испуњеним само уколико се ограничењем решава нека хитна друштвена потреба и ако је сразмерно легитимном циљу, тако да је штета од повреде права на изражавање мања од користи.

Ограничења на основу заштите националне безбедности и јавног реда и мира

У случају *Муконг против Камеруна* (1994), новинар је тврдио да му је прекршено право на слободу изражавања и мишљења и да је више пута хапшен, а да су поједине књиге чији је аутор забрањене од стране државе због његовог заговарања вишепартијске демократије. Држава се позвала на државну безбедност и јавни ред и мир по члану 19 (3) ССРР. Комитет за заштиту људских права је закључио да мере које је држава предузела нису биле неопходне и да сматра да „се легитимни циљ чувања и ојачања националног јединства под тешким политичким околностима не сме остваривати покушајима да се спречи залагање за вишепартијску демократију, демократске постулате и људска права“.

Ограничења на заштите на основу јавног морала

У предмету *Центра за отворено саветовање и Центра за добробит даблинских жена и других против Ирске* (1992), подносиоци представке су се ангажовали у индиректном

саветовању трудница у Ирској, везано за могућност обављања абортуса у Великој Британији. Изречена им је трајна судска забрана на основу које нису могли да обављају ову активност јер је према ирском уставу прекид трудноће незаконит. Европски суд за људска права, наводећи да дискреционо право државе на пољу заштите морала није неограничено и да је подложно провери, нагласио је да националне власти имају широку маргину процене на пољу морала и поновио свој став да је међу правним и друштвеним порецима у Европи немогуће пронаћи једнообразни европски концепт морала. Ипак, пресудио је да је наметнута забрана сувише широка и несразмерна и да представља повреду права подносиоца на ширење и пријем информација.

Ограничења на основу поштовања права и угледа других лица

У предмету *Крон Верлаг ДОО против Аустрије* (2002) везаним за спречавање новина да објаве слику политичара у вези са оптужбама око његове финансијске ситуације, Европски суд за људска права је пресудио да је мешање власти законски прописано и примењено са легитимним циљем заштите приватности лица, али није испуњавало тест неопходности у демократском друштву. Суд је је стао на становиште да је ово питање од јавног интереса, да се односи на јавну личност и да објављивање слике није открило никакве детаље из политичаревог приватног живота. У складу са тим, мешање

Оквир 71

Слобода говора и парламентарци: већи надзор над ометањем њихове слободе говора, али и већа толеранција за критике

Слобода говора представља главни „алат“ парламентарца. Комитет Интерпарламентарне уније о људским правима парламентарца је доследно наводио да, у складу са њиховим представничким мандатима, парламентарци морају бити у могућности да се слободно изражавају као браниоци права грађана који их бирају

У значајном предмету *Кастелс против Шпаније* (1992), у који је био умешан члан парламента који је осуђен за објаву чланка који је оптужио владу за умешаност у неколико напада и убистава, Европски суд за људска права је нагласио да „је слобода говора важна за свакога, а поготово за изабраног представника народа. Он представља своје бирачко тело, скреће пажњу на њихове проблеме и брани њихове интересе. У складу са тим, ометање слободе говора опозиционог парламентарца „...захтева најдетаљније испитивање од стране Суда...“. Такође је потврдио да „су границе дозвољене критике шире када су у питању влада него оне које важе за приватна лица, или чак и политичаре. У демократском систему чињење или нечињење владе мора бити предмет детаљне провере не само законодавних и судских власти него и штампе и јавног мњења. Даље, доминантна позиција коју влада има ставља је у обавезу да покаже одмереност када прибегава кривичном гоњењу, посебно када постоје друге мере као одговор на неосноване нападе и критике противника или медија...“. У многим предметима, Европски суд је одлучио да ради заштите слободе говора, људима мора бити омогућено да строже критикују политичаре него друге који нису одлучили да буду јавне личности (види, нпр., случајеве *Лингенс против Аустрије* (1986) и *Диканд и други против Аустрије* (2002).

није имало за циљ решавање неодложне друштвену потребу и представљало је кршење права слободе говора.

Обавезна ограничења слободе говора

Члан 20 ССРП наводи обавезна ограничења на члан 19 у вези са ратном пропагандом и заговарањем националне, верске или расне мржње која представља позив на дискриминацију, насиље или сукоб. Комитет за људска права је нагласио „да би члан 20 постао потпуно делотворан, требало би да постоји закон који јасно прописује да су пропаганда и заговарање у њему описани у супротности са политиком и да би требало да предвиди адекватне казне у случају кршења“ (генерални коментар 11).

Комитет за људска права је охрабрио владе да примене правне мере да ограниче објављивање и умножавање опсценог и порнографског материјала који жене и девојке приказује као објекте насиља или деградирајућег и нехуманог поступања (генерални коментар 28).

Оквир 72

Предмет Форисон против Француске (Комитет за заштиту људских права, 1996)

Господин Форисон је био професор књижевности на Универзитету Сорбони у Паризу до 1973. и на Универзитету у Лиону до 1991, када је разрешен због довођења у питање постојања гасних комора за убијање у нацистичким концентрационим логорима. Француска је 1990. године донела Гејсоов закон, који је допунио закон из 1881. о слободи штампе и који је прописо кривично дело довођења у питање категорије злочина против човечности дефинисаних у Лондонској повељи 8. августа 1945. године, на основу које је нацистичким вођама суђено и на основу које су осуђени од стране Нирнбершког суда 1945. – 1946. године. Аутор је 1991. године осуђен за поновно изношење истих погледа у објављеном интервјуу.

Аутор је поднео поднесак Комитету за заштиту људских права, наводећи да је Гејсоов закон прекршио његову слободу говора и академску слободу. Комитет за заштиту људских права је донео одлуку да је ограничење Форисонове слободе говора дозвољено по члану 19 (3) ССРП, пошто то ограничење служи у сврху потреба јеврејске заједнице да живи слободно и без страха од стварања антисемитске атмосфере. Комитет за заштиту људских права је такође одлучио да је ограничење неопходно у сврху борбе против расизма и антисемитизма.

Слобода мирног окупљања и удруживања

Члан 20 UDHR

1. Свако има право на слободу мирног окупљања и удруживања.
2. Нико се не може приморати да припада неком удружењу“.

Члан 21 ССРП

„Признаје се право мирног окупљања.

Коришћење тога права може бити предмет само ограничења наметнутих у складу са законом и која су нужна у демократском друштву у интересу националне безбедности

или јавне сигурности, јавног поретка, заштите јавног здравља или морала или права и слобода других лица“.

Члан 22 (1) и (2) ЦЦПР

„1. Свако ће имати право слободног удруживања с другим лицима, укључујући ту и право да образује синдикате и да им слободно приступа ради заштите својих интереса.

2. Коришћење тога права може бити једино предмет ограничења предвиђених законом и која су неопходна у демократском друштву у интересу националне безбедности или јавне сигурности, јавног поретка или заштите јавног здравља или морала или права и слобода других лица. Овај члан неће спречавати да се коришћење овог права од стране припадника оружаних снага и полиције подвргне законским ограничењима“.

Слобода мирног окупљања и удруживања је, заједно са слободом говора, кључно право у демократском друштву, пошто омогућава људима да учествују у демократском процесу. Као што је случај са слободом говора и оне су подложне извесним ограничењима.

СЛОБОДА ОКУПЉАЊА

Опсег

Заштита слободе окупљања гарантује право на одржавање скупова са циљем организовања јавних дебата о информацијама или идејама, њиховом ширењу. Ипак, окупљања су под заштитом само уколико су „мирна“ – термин који се мора широко тумачити. На пример, државне службе морају спречити да мирно окупљање прерасте у nerede као резултат провокација или употребе силе од стране снага безбедности или приватних група, као што су агенти провокатори и контрамитингаши.

Државе су у обавези да примене позитивне мере како би гарантовале ово право и заштитиле га од ометања како од стране државних служби, тако и од приватних група. У ту сврху, власти морају предузети мере које ће обезбедити неометано функционисање окупљања и демонстрација. У складу са тим, морају се обавестити о месту и времену планираног окупљања у прописаном року и мора им се омогућити приступ окупљању.

Ограничења

Право на мирно окупљање је подложно ограничењима, која морају бити:

- у складу са законом: ометање слободе окупљања може се предузети од стране управних надлежних органа, посебно полиције, на основу законски прописаним овлашћењима;
- неопходна у демократском друштву: на пример, морају бити пропорционална и компатибилна са основним демократским вредностима плурализма, толеранције, суверенитета народа и без предрасуда; у складу с тим, растурање скупа силом је дозвољено само уколико су исцрпљене све блаже методе;

- са легитимним циљем, као што је национална безбедност, јавна безбедност (скуп се сме растуриати уколико представља специфичну претњу људима или пролазницима, јавном реду и миру, јавном здрављу или јавном моралу као и правима и слободама других лица.

СЛОБОДА УДРУЖИВАЊА

Onceg

Заштита слободе удруживања гарантује право сваком да оснује удружење са истомишљеницима или да се придружи већ постојећем удружењу. Једнопартијски систем који онемогућава формирање и активности других политичких странака крши право на удруживање. Оснивање удружења и чланство у удружењу морају бити добровољни; нико се не сме – директно или индиректно – присилити од државе или приватне групе да постане члан политичке странке, верске групе, комерцијалног предузећа или спортског клуба. Државе су у обавези да обезбеде правни оквир за оснивање удружења и да заштите ово право од ометања од стране приватних лица.

Слобода удруживања укључује право на оснивање и чланство у синдикатима ради заштите сопствених интереса. Синдикална права су прецизније дефинисана у члану 8 CESCR.

Оквир 73

Предмет Социјалистичка партија Турске (SPT) и други против Турске (Европски суд за људска права, 2003)

Предмет Социјалистичка партија Турске (SPT) и други против Турске (Европски суд за људска права, 2003) SPT је основана 6. новембра 1992. године, али је 30. новембра 1993. године Уставни суд Турске наредио њено распуштање по основу тога што би њен програм могао подрити територијални интегритет Турске и јединство нације. Уставни суд је закиључио да је SPT позивала на право на самоопредељење за Курде и да је подржавала њихово право да „воде рат за независност“, и повезао ставове SPT са ставовима терористичких група. Подносиоци су, између осталог, навели да је распуштање партије повредило њихова права гарантована чланом 11 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода о слободи удруживања.

Европски суд за људска права је одлучио да распуштање SPT представља ометање права подносилаца предствке на њихову слободу окупљања. Не може бити оправдања за ометање политичке групе само зато што је желела да јавно дебатује о стању у делу становништва државе и да учествује у политичком животу државе како би демократским средствима пронашла решење за све укључене стране. Даље, пошто је Уставни суд одлуку донео пре него што је SPT отпочела са својим активностима, Европски суд је нашао да нема доказа који би подупрли оптужбу да SPT сноси било какву одговорност за проблеме са тероризмом у Турској. По мишљењу Европског суда, распуштање је несразмерно и непотребно у демократском друштву.

Ограничења

Слобода удруживања је подложна истим ограничењима као и слобода окупљања: било каква ограничења морају се законски регулисати, морају бити неопходна у демократском друштву и морају служити једној од сврха које оправдавају ометање, заштити националне безбедности, јавне безбедности, јавног реда и мира, јавног здравља или морала и интереса и слобода других лица. Удружења која промовишу националну, расну или верску мржњу треба забранити у интересу других, у складу са чланом 20 (2) ССРП који забрањује промовисање националне, расне и верске мржње.

Право на учествовање у јавним пословима управљања

Члан 21 UDHR

- „1. Свако има право да учествује у управљању јавним пословима своје земље, непосредно или преко слободно изабраних представника.
2. Свако има право да на равноправној основи ступа у јавну службу у својој земљи.
3. Воља народа је основа државне власти; ова воља треба да се изражава на повременим и слободним изборима, који ће се спроводити општим и једнаким правом гласа, тајним гласањем или одговарајућим поступком којим се обезбеђује слобода гласања“.

Члан 25 ССРП

„Сваки грађанин има право и могућности да:

- (а) учествује у вођењу јавних послова, било непосредно било преко слободно изабраних представника.
- (б) гласа и да буде биран на повременим исправно одржаним изборима, уз једнако и опште бирачко право, спроведеним тајним гласањем, којим се обезбеђује слободно изражавање воље бирача;
- (ц) му под општим условима једнакости, буде доступна јавна служба у његовој земљи.

Право на учешће у јавним пословима управљања има три компоненте, које су доле објашњене:

- опште право на јавно учествовање;
- право да се бира и да се буде биран;
- једнак приступ јавној служби.

ОПШТЕ ПРАВО НА ЈАВНО УЧЕСТВОВАЊЕ

Право на јавно учествовање се састоји од (а) индиректног учешћа у јавним пословима кроз изабране представнике и (б) директног учешћа у јавним пословима.

Индиректно учешће

Углавном се кроз избор и формирање представничких тела – посебно националног парламента – људи укључују у јавне послове, изражавају своју вољу и чине владу одговорном. Комитет за заштиту људских права је нагласио да власти представничких тела морају бити законски спроводиве и да се она не смеју свести на саветодавну функцију, као и да представници треба да користе само овлашћења која су им дата у складу са одредбама устава (генерални коментар 25).

Да би парламенти стварно представљали вољу народа, избори морају бити истински слободни и поштени и морају се расписивати у интервалима који нису неоправдано дугачки. IPU је 1994. године усвојила Декларацију о критеријуму за слободне и поштене изборе, који прописују критеријуме за бирачка и изборна права; права и обавезе кандидата, странака и кампања; и права и обавезе држава. UN – као део помоћи које пружа у изборним активностима и активностима у посматрању избора – су успоставиле јасне критеријуме за основе изборних закона и процедура.

Директно учешће

Директно учешће значи да не само изабрани представници него и грађани могу да учествују директно у јавним пословима или путем јавне дебате и дијалога са изабраним представницима, путем референдума и грађанских иницијатива или путем самоорганизације, гарантованом слободом говора, окупљања и удруживања. У случају *Маршал против Канаде*, Комитет за заштиту људских права је препознао широку маргину дискреције држава када је реч о додели права на директну политичку партиципацију:

„Мора бити неспорно да је управљање јавним пословима у демократској држави задатак представника народа, изабраних у ту сврху и јавних службеника постављених у складу са законом. Неминовно, управљање јавним пословима утиче на интересе великих делова становништва или чак целог становништва, док у другим случајевима директније утиче

Оквир 74

Декларација IPU о критеријумима слободних и фер избора (1994)

Парламент умногоме црпи свој ауторитет из своје надлежности да верно представља разноврсност свих слојева друштва, што зависи од начина организовања избора. IPU је учинио велики напор ради формулисања критеријума за изборе. Важан резултат тог рада је Декларација о критеријумима слободних и фер избора, која је усвојена 1994. Она је углавном заснована на студији садржаја и правила међународног права и државне праксе везане за изборе и покрива цео изборни процес, од изборног права до гласања, мониторинга гласања, бројања листића, проглашења резултата, испитивања жалби и разрешавања спорова. Декларација се такође односи на гласање и бирачко право; као и на кандидатуру, права и одговорности партија и кампање; и права и одговорности државе. Први такав документ који је изразио светски политички консензус на ту тему, декларација се користила као смерница за изборе у многим земљама.

на интересе специфичних друштвених група. Иако претходне консултације, као што су јавне расправе или консултације са најзаинтересованијим групама могу бити предвиђене законом или настати као јавне мере у вођењу јавних послова, члан 25 (а) Повеље се не сме схватати да значи да било која директно погођена група има безусловно право да бира модалитет партиципације у вођењу јавних послова. То би, заправо, представљало екстраполацију права директног учешћа грађана, далеко изван домашаја члана 25 (а).”

ПРАВО ГЛАСА И ПРАВО ДА СЕ БУДЕ БИРАН

Право гласа и право да се буде биран је кључно за парламент као демократску институцију, за чланове парламента и за демократију као такву. Правилна примена и испуњење тог права има директан утицај на начин на који гласачи перципирају своје изабране представнике, на легитимитет закона које парламент доноси и на одлуке које доноси. Зато је то право директно везано за саму суштину парламента и идеје народне власти кроз представнике. Свако кршење овог права има директне последице на легитимитет парламента а може утицати – у најекстремнијим случајевима – на ред и закон као и на стабилност у земљи. Даље, парламенарци су чувари правичне употребе права гласа и права да се буде биран.

Да би избори били слободни и поштени, морају се спровести у атмосфери у којој нема застрашивања и уз пуно поштовање основних људских права, посебно када је реч о слободи изражавања, окупљања и удруживања, уз независне судске процедуре и уз заштиту од дискриминације. Избори се морају организовати на начин који обезбеђује слободно и ефективно испољавање народне воље и пружање стварног избора бирачима.

Право гласа и право да се буде биран мора бити законски успостављено на основу недискриминације и једнаког приступа свих лица изборном процесу. Иако се учешће у изборима може ограничити на држављане, није дозвољена никаква дискриминација на основу инвалидитета, неписмености, степена образовања, чланства у странци или имовине.

Право гласа

Лица која имају право гласа би требало да могу да се упишу у бирачки списак и свака манипулација уписа или самог гласања, као што је застрашивање или принуда мора бити законом забрањена. Избори се морају одржавати по принципу „један човек, један глас“. Успостављање изборних округа (јединица) и методи доделе гласова не смеју пореметити расподелу гласова нити дискриминисати друштвене групе.

Позитивне мере се морају применити ради разрешења потешкоћа као што су неписменост, језичке баријере (информације се морају пружити и на језицима мањина), сиромаштво или препреке слободи кретања.

Грађани морају бити заштићени од принуде или од покушаја да се натерају да открију своје гласачке намере или наклоности и мора се поштовати принцип тајног гласања.

Право да се буде биран

Право кандидатуре на изборима је подложно ограничењима (нпр. минималне године старости) али она морају бити оправдана и разумна. Као што је споменуто, инвалидност, неписменост, степен образовања, чланство у странци или имовина се никад не смеју сматрати ограничавајућим факторима.

Даље, услови који се односе на рокове, таксе или депозите морају бити разумни и не смеју бити дискриминаторни. Комитет за заштиту људских права је изразио забринутост за финансијске трошкове који прате кандидатуру за јавну функцију у Сједињеним Америчким Државама и сматра да то стање негативно утиче на право да се буде биран.

Процедуре гласања

Избори треба да буду слободни и поштени, као и периодични. Бирачи морају имати слободу да подрже владу или да јој се успротиве и да независно формирају своја мишљења. Избори се морају спровести тајним гласањем што осигурава слободно исказивање воље бирача.

Треба да се примене мере које гарантују истинске, слободне, поштене и периодичне изборе и закони и процедуре се морају донети како би се осигурало да сви грађани заиста имају право гласа.

Једна кључна мера јесте успостављање независног тела које ће надгледати изборни процес. Мора се осигурати безбедност бирачких кутија за време гласања. После гласања листићи се морају пребројати у присуству (међународних) посматрача, кандидата или њихових представника.

ЈЕДНАК ПРИСТУП ЈАВНОЈ СЛУЖБИ

Када је реч о положајима у јавној служби, основни принцип једнакости се мора применити на критеријуме избора на јавну функцију, поступке, унапређења, разрешења, отказе. Критеријум мора бити објективан и разуман.

У својој надзорној улози, парламентарци би требало да посебно обрате пажњу на услове за приступ, постојећа ограничења, процесе постављања, унапређивања, суспензије и разрешења, као и на судске или друге механизме за проверу тих процеса.

МЕДИЈИ И ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ

На крају, од основног је значаја да грађани, кандидати и изабрани представници буду у могућности да слободно дискутују и преносе информације и идеје о политичким дешавањима, одржавају мирне демонстрације и скупове, објављују политички материјал и спроводе кампању за изборе. Независна штампа и слободни медији – кључни елементи таквог окружења – и поштовање слободе удруживања што осигурава могућност формирања или учлањења у политичку странку, кључни су за функционалну демократију.

ГЛАВА 13: ШТА БИ ПАРЛАМЕНТАРЦИ ТРЕБАЛО ДА ЗНАЈУ О ЕКОНОМСКИМ, ДРУШТВЕНИМ И КУЛТУРНИМ ПРАВИМА САДРЖАНИМ У ДЕКЛАРАЦИЈИ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА О ЉУДСКИМ ПРАВИМА

Најозбиљнија кршења економских, друштвених и културних права данас се могу приписати сиромаштву. У складу с тим, решавање проблема сиромаштва је кључ за спречавање кршења људских права и за промовисање заштите тих права. Дискусији о главним економским, социјалним и културним правима треба да претходи испитивање друштвених и економских трендова који тренутно утичу на уживање тих права.

Друштвена и економска кретања

Убрзана глобализација утиче значајно на уживање људских права. Позитивни, као и негативни ефекти на том пољу су врло добро познати. На светском самиту друштвеног развоја одржаном у Копенхагену 1995. године наглашено је да повећана покретљивост, комуникације, повећана трговина и проток капитала као и технолошки напредак генерисан глобализацијом отвара нове могућности за одрживи економски развој и напредак широм света и за креативну размену искустава, идеала, вредности и аспирација. Међутим, глобализацију „прате и појачано сиромаштво, незапосленост и урушавање друштва“.³⁷

У многим земљама, дерегулација, либерализација, приватизација и слични трендови смањивања улоге државе и преноса традиционалних владиних функција на тржиште су негативно утицали на уживање права на образовање, здравствену заштиту, право на воду и радничка права – посебно у случају рањивих група. Наредни одељци, који описују међународне стандарде на пољу економских и друштвених права пока-

---

³⁶ Светски самит за друштвени развој. Копенхагенска декларација о друштвеном развоју, пасус 14

зују да постоји значајан и ширећи јаз између државних обавеза и могућности или воље државе да их испуни. Даље, глобализација је довела до „приватизације злоупотребе људских права“. У многим земљама (не само оним такозваним „неуспелим државама“), недржавни делатници као међувладине организације, транснационалне корпорације, приватне безбедносне компаније, паравојне и герилске снаге, огранизовани криминал и терористичке групе су одговорне за озбиљније и раширеније злоупотребе људских права него владе (види оквир 57 о приватизацији затвора).

Оквир 75

Глобализација и људска права

Комисија за заштиту људских права UN је 2000. године овластила два специјална извештоца да проуче глобализацију и њен утицај на пуно уживање људских права. Њихов извештај из 2001. године садржи следећа мишљења:

„У процени глобалних комуникација и технолошког напретка најављеног од оних који виде само светлу страну глобализације, неопходно је препознати чињеницу да се те промене дешавају у нечему што се може описати као море огољеног диспаритета. Упорност (и раст) проблема фаталних болести, глади, неадекватног одевања, непостојање смештаја, дислоцирања радне снаге и недостатка хране у многим деловима света представља растући извор бриге. Пораст конкуренције за експлоатацију минералних и других природних ресурса појачава тензију и конфликте.

Посебну забринутост изазива чињеница да се процес глобализације одвија у контексту појачаних друштвених тензија и политичког раздора... Из перспективе људских права, организација и деловање ових (антиглобализацијских) покрета и репресалије које се против њих спроводе постављају бројна питања о праву на слободу говора, окупљања и удруживања. На крају крајева постављају и питања везана за учешће, изопштење и дискриминацију – одлике режима људских права које су у сржи многих инструмената који чине корпус људских права.... Глобализација није једноставно економско питање; она је политички феномен... Хватање у коштац са политиком глобализације је неопходан предуслов за креирање алтернативних структура међународне економије и управљања“.

По мишљењу специјалних извештача, „глобализација није предодређена од бога“, већ је „продукт људског друштва“. „Као таква, мотивисана је специфичним идеологијама, интересима и институцијама. Морамо се запитати које су могућности и ограничења које глобализација доноси и како их можемо стратешки и креативно ангажовати. Најбитније, како да обезбедимо да се у дискусији око глобализације и њеног утицаја на људска права придржавамо принципа смисленог учествовања и укључивања у процес доношења одлука“?

Разлике између богатих и сиромашних земаља, као и између богатих и сиромашних у оквиру једног друштва, су све веће. Око милијарду људи живи у условима екстремног сиромаштва широм света, без адекватног смештаја, хране, образовања и здрав-

³⁸ Ј. Олака-Оњаго и Депика Удагама, специјални извештачи UN поткомитета за промовисање и заштиту људских права, Извештај о напретку глобализације и њеном утицају на пуно уживање људских права, E/CN.4/Суб.2/2001/10, пасусу 7, 10, 11, и 12.

твене заштите. У исто време, глобализација помаже у пружању прецизних података о условима живота у сваком делу света, да учини сиромашне и богате земље још више узајамно зависним и да развије напредне научне методе и технологију за борбу против сиромаштва. У нашем „глобалном селу“, недопустиво је да је тако значајан део људског рода сиромашан.

ИСКОРЕЊИВАЊЕ СИРОМАШТВА

„Искорењивање сиромаштва мора бити наш примарни циљ у новом миленијуму. Владе су се обавезале на деловање путем стратегија и програма који за циљ имају смањивање сиромаштва и елиминацију екстремног сиромаштва. Ускраћивање људских права је инхерентно у сиромаштву“.

Мери Робинсон, бивши високи комесар UN за људска права, предговор у смерницама нацрта: Приступ из визуре људских права стратегијама за смањивање сиромаштва, ОНСНР, Женева, септембар 2002.

У светлу претходних разматрања, искорењивање сиромаштва се у прошлој деценији наметнуло као свеобухватни циљ развоја. У исто време, дефиниција сиромаштва је постепено проширена. Док су се дуго времена сиромашнима сматрали само они који су сиромашни у материјалном смислу (нпр. они „који живе са мање од једног долара дневно“), чињеница је да су нематеријалне димензије сиромаштва шокантне. Те карактеристике се све више користе у статистикама да би се објаснио феномен сиромаштва. Широм планете, оквирно милијарду људи нема адекватан смештај, довољно хране, неписмени су и немају приступ пијаћој води и основној здравственој заштити. Сваког дана 34.000 деце млађе од пет година умире од глади и болести које се могу спречити. Ови подаци нису новост, али као што је горенаведено јаз између богатих и сиромашних се повећава па је неуспех у борби против сиромаштва у време убрзане глобализације немогуће оправдати. У том контексту, у септембру 2000. Генерална скупштина UN је усвојила неколико Миленијумских циљева развоја, укључујући и циљ да се преполови број људи који живе у екстремном сиромаштву до 2015. и да се до те године постигне низ амбициозних циљева као што су основно образовање за сву децу, смањење стопе морталитета деце млађе од пет година за две трећине и смртност породиља за трећину и смањивање на пола групе људи који пате од глади и немају приступ безбедној пијућој води.

Пошто сиромаштво представља ускраћивање неколико људских права, приступ из визуре људских права је неопходан да би се ојачале стратегије смањења сиромаштва. Као одговор на захтев CESCR комитета у јулу 2001. године, Мери Робинсон, генерални комесар UN за заштиту људских права у том тренутку израдила је уз помоћ три експерта нацрт смерница: Приступ из визуре људских права стратегијама за смањивање сиромаштва (објављен у септембру 2002). Дефинишући сиромаштво, они су усвојили широко прихваћен поглед, предложен од стране Амартје Сен, да је сиромашна особа лице лишено основних могућности, као што су могућност да не буде гладан, да буде здрав, да буде писмен. Примери људских права са суштинским значајем за сиромаштво су право на храну, смештај, здравље и образовање. Друга људска права имају инструменталну везу са сиромаштвом; њихово уживање помаже уживању суштинских права. На пример, уживање права на рад је корисно за уживање других људских права као што су право на храну, здравље и стамбени смештај. Таква грађанска и политичка права као што су право

Миленијумски циљеви развоја UN

1. Искоренити екстремно сиромаштво и глад

Циљ за 2015: Преполовити проценат људи који живе са мање од долара дневно и оних који пате од глади.

2. Постићи универзалност основног образовања

Циљ за 2015: Осигурати да сви дечаци и девојчице заврше основну школу.

3. Промовисати једнакост међу половима и дати већа права женама

Циљеви за 2005 и 2015: Елиминисати разлике међу половима у основном и средњем образовању по могућству до 2005, а на свим нивоима образовања 2015.

4. Смањити смртност деце

Циљ за 2015: Смањити смртност деце млађе од пет година за две трећине.

5. Побољшати здравље мајки

Циљ за 2015: Смањити смртност мајки/породиља за три четвртине.

6. Изборити се са HIV-ом/AIDS-ом, маларијом и другим болестима

Циљ за 2015: Зауставити ширење и започети искорењивање HIV-а/AIDS-а, маларије и других озбиљних болести.

7. Осигурати одрживост животне средине

Интегрисати принципе одрживог развоја у политику и програме државе и окренути процес пропадања природних ресурса у супротном смеру.

До 2015: Преполовити проценат људи без сталног приступа исправној пијаћој води.

До 2020: Постићи значајно побољшање животних услова за барем 100 милиона становника сиротињских насеља.

8. Развити глобално партнерство за развој, са циљем помоћи, трговине и помоћи задуженима

Даље развијати отворену, регулисану, предвидиву и недискриминативну трговину и финансијске системе који укључује посвећеност добром управљању, развоју и смањењу сиромаштва како на националном тако и на међународном нивоу.

Посветити се решавању потреба најмање развијених земаља, као и земаља без излаза на море и малих острвских земаља у развоју.

Посветити се решавању дужничких проблема земаља у развоју.

Обезбедити пристојне и продуктивне послове за младе.

У сарадњи са фармацеутским компанијама, учинити доступним приступачне неопходне лекове земљама у развоју.

У сарадњи са приватним сектором, омогућити приступ новим технологијама – посебно информатичким и комуникационим.

на личну безбедност, једнак приступ правосуђу и политичка права и слободе су изузетно релевантни за борбу против сиромаштва.

МЕЂУНАРОДНЕ ФИНАНСИЈСКЕ УСТАНОВЕ И БОРБА ПРОТИВ СИРОМАШТВА

Од 1996. међународне финансијске институције су почеле препознавати значај смањења сиромаштва. У свом Свеобухватном развојном програму, Група Светске банке и Међународни монетарни фонд (познати и као Бретон Вуд институције) означили су смањење сиромаштва основом нове стратегије смањења дугова и развојне сарадње. Високо задужене и друге сиромашне земље се охрабрују да израде, у процесу у коме учествују, документа о стратегији смањења сиромаштва специфицирајући циљеве смањења и искорењивања и мерила на ражличитим пољима као што су производња хране, здравство, образовање, радна места, правда, добро управљање и демократизација. Ипак, такви програми су критиковани од стране многих, укључујући и UN специјалне известиоце за глобализацију и људска права (види оквир 75), због инсистирања на макроекономској дисциплини и негирању захтева и учешћа локалних власника.³⁹ Анкета спроведена од стране UNFPA (UN фонда за становништво) испитала је домет покривености у PSRP у седам тематских спорова везаних за становништво и развој укључујући људска права у 44 земље у развоју до 2001. године. Анкета је открила да су спорови на тему људских права експлицитно повезаних са међународним повећама најмање покривени и да већина земаља људска права уопште и не спомиње.⁴⁰

Оквир 77

Додатна вредност приступа базираног на људским правима

Одговарајући на питање о додатној вредности приступа смањењу сиромаштва базираног на људским правима, смернице нацрта дају убедљив одговор, а он гласи оснаживање сиромашних.

Приступ базиран на људским правима омогућава експлицитан и убедљив нормативни оквир за формулисање стратегија за смањивање сиромаштва зато што ефикасно смањивање сиромаштва није могуће без оснаживања сиромашних. Норме и вредности међународног законодавства на пољу људских права имају могућност да постигну такво оснажење. Када се такав приступ једном усвоји, смањивање сиромаштва не значи само испуњавање потреба сиромашних, већ значи и препознавање чињенице да и сиромашни имају права и да постоје пратеће законске обавезе других. Смањивање сиромаштва је више од милостиње и више од моралне одговорности; постаје законска одговорност, која имплицира да се ентитети који имају обавезу, укључујући државе, међувладине организације и глобалне делатнике, морају сматрати одговорним.

Уз додатак концептима легалности, одговорности и оснаживања, додатне карактеристике приступа базираног на људским правима укључују принципе универзалности, недискриминације и једнакости, партиципације и препознавања међузависности свих људских права.

Неколико организација и програма у оквиру UN, посебно UNDP и OHCHR, усвојиле су приступ људском развоју базираном на поштовању људских права, који дефинише циљеве развоја у форми законски спроводивих права. Приступ има за циљ да подигне ниво одговорности у процесу развоја идентификујући носиоце права (и њихова права) и одговарајуће носиоце дужности (и њихове обавезе) и превођењем универзалних стандарда у локално дефинисане циљеве за мерење напретка.

³⁹ Олока-Оњанго и Удагама, оп.цит, пасус 53.

⁴⁰ Покривеност тема популације и развоја у стратегијским документима смањења сиромаштва, изазови и прилике за UNFPA. 11. март 2002.

Иако људска права још нису одиграла значајну улогу у развоју и спровођењу PSRPa, генерална политика о интеграцији људских права UN довешће до приступа базираног на људским правима стратегијама за редукацију сиромаштва у активностима UNDP, Бретон Вудс институција и осталих мултилатералних и билатералних донаторских агенција.

Преостале секције овог поглавља – углавном базирани на генералним коментарима CESCR комитета – усмерене су на економска, друштвена и културна права гарантована UDHR и CESCR и истичу практична питања с тим у вези.

Право на социјалну заштиту

Члан 22 UDHR

„Свако, као члан друштва, има право на социјално осигурање и право да остварује привредна, друштвена и културна права неопходна за своје достојанство и за слободан развој своје личности, уз помоћ државе и путем међународне сарадње, а у складу са организацијом и средствима сваке државе“.

Члан 25 UDHR

„1. Свако има право на стандард живота који обезбеђује здравље и благостање, његово и његове породице, укључујући храну, одећу, стан и лекарску негу и потребне социјалне службе, као и право на осигурање у случају незапослености, болести, онеспособљења, удовиштва, старости или других случајева губљења средства за издржавање услед околности независних од његове воље.
2. Мајке и деца имају право на нарочито старање и помоћ. Сва деца, рођена у браку или ван њега, уживају једнаку социјалну заштиту“.

Члан 9 CESCR

„Државе потписнице повеље препознају право сваког на социјалну заштиту, укључујући социјално осигурање“.

ШТА ЈЕ СИСТЕМ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ?

Идеално, систем социјалне заштите има за циљ да пружи свеобухватно покриће свих ситуација које могу угрозити способност лица да оствари приход и да има адекватан животни стандард. Области социјалне заштите су наведене у Конвенцији о социјалној заштити (минимални стандарди), из 1952. (бр. 102). Оне су:

- здравствена заштита;
- бенефиције (права) у случају болести;
- бенефиције (права) за случај незапослености;
- бенефиције (права) за старе (пензионере);
- бенефиције (права) за случај повреде на раду;
- давања (права) за породице и породиљско одсуство;
- бенефиције за случај инвалидитета;
- бенефиције преживелих чланова породице.

У систему социјалног осигурања, прави се разлика између програма социјалног осигурања – који обезбеђују бенефиције везане за прекид прихода остварених радом – и програма социјалне помоћи – који обезбеђују бенефиције које допуњују недовољне приходе чланова угрожених група. Оба типа програма имају за циљ гаранцију материјалних услова неопходних за адекватан животни стандард и обезбеђивање заштите од последица сиромаштва и материјалне несигурности.

Што се тиче дела света који је у развоју, могу се дати следеће опсервације о социјалној заштити:

- Мало земаља има успостављене свеобухватне програме социјалне заштите које обезбеђују општу покривеност;
- Програми социјалне заштите циљају одређене групе (као што су деца или труднице);
- Програми социјалне заштите су често ванредни програми помоћи који дају подршку у случају несрећа.

Препреке на које земље у развоју често наилазе при покушају успостављања система социјалне заштите укључују сиромаштво, административну неспособност, дугове и структурно прилагођавање које намећу међународне финансијске институције.

КЉУЧНИ ФАКТОРИ КОЈИ СЕ МОРАЈУ УЗЕТИ У ОБЗИР ВЕЗАН ЗА ПРАВО НА СОЦИЈАЛНУ ЗАШТИТУ

У својим напорима да обезбеди остваривање права на социјалну заштиту, државе и посебно парламенти би требало да имају на уму следеће препоруке:

- Национални план акције – се мора израдити укључујући циљеве, мерљиве индикаторе напретка и јасне рокове; механизми се морају успоставити ради праћења напретка у остваривању права.
- Релевантне законске мере би требало да обезбеде прогресивно остваривање права које није дискриминаторно.
- За време прогресивног остваривања права, минимални ниво социјалне заштите се мора гарантовати најугроженијим друштвеним групама (старији, деца из сиромашних породица, болесни и инвалиди).

Оквир 78

Социјална заштита за старе особе: CESCR генерални коментар бр. 6

„Међународни пакт о економским, друштвеним и културним правима не садржи експлицитне одредбе које се односе на права старијих особа, иако члан 9, везан за право свакога на социјалну заштиту, укључујући социјално осигурање, имплицитно признаје право на пензију. Ипак, с обзиром на чињеницу да се одредбе повеће односе на све чланове друштва, јасно је да старије особе имају пун опсег права признатих пактом.“

- Усвајање мера социјалне заштите мора се пратити; регресивне мере (умањивање бенефиција или покривености социјалне заштите) треба избегавати.
- Административне и законске процедуре се морају успоставити да би се омогућило потенцијалним уживаоцима права да захтевају накнаду.
- Морају се успоставити одредбе ради примене мера за избегавање корупције и превара везаних за давања по основу социјалне заштите.

Право на рад и права на раду

Члан 23 (1) UDHR

„Свако има право на рад, на слободан избор запослења, на правичне и задовољавајуће услове рада и на заштиту од незапослености“.

Члан 6 CESC

- „1. Државе потписнице повеље препознају право на рад, које укључује право свакога на прилику да заради за живот радећи посао који слободно изабере и прихвата, и примениће адекватне мере да чувају то право.*
- 2. Мере које ће државе потписнице повеље применити да би постигле пуну примену овог права ће укључити техничку и вокацијску оријентацију и програме обуке, технике и политички курс ради постизања стабилног економског, друштвеног и културног развоја и пуне и продуктивне запослености под условима који чувају базичне политичке и економске слободе индивидуе“.*

Члан 7 CESC

„Државе потписнице повеље препознају право свакога на уживање правичних и повољних услова на рад који посебно осигуравају:

- (a) Накнаду која се обезбеђује свим радницима, као минимум:*
- (и) Правичну плату и једнаку награду за рад исте вредности без икаквих дистинкција, посебно гарантовање једнаких услова на послу и једнаке накнаде за исти посао за жене;*
- (ии) Пристојан живот за себе и своје породице у складу са одредбама повеље;*
- (б) Безбедне и здраве услове на раду;*
- (и) Једнаке могућности за све кад је напредовање на послу у питању, подвргнуте само услову компетентности и година службе;*
- (д) Одмор, забаву, и разумно ограничење броја радних сати и плаћени годишњи одмор, као и накнаду за државне празнике“.*

ПРАВО НА РАД

Право на рад примарно штити лица од искључења из привредних токова, као и незапослене од друштвене изолације.

Слободан избор, наведен у члану 6 (1) CESC, се мора нагласити: рад и приступ ресурсима треба дистрибуирати на начин који осигурава да свако ко жели да ради може то и да учини и да слободно одабере или прихвати посао, у сврху интер алиа, зараде за живот путем тог посла.

У контексту људских права, „посао“ значи више од „рада за плату“. Без обзира на то да ли је више интегрисан у остале активности и аспекте живота (нпр. међу домицилним становништвом) или мање интегрисан (нпр. у случају људи који раде за плату), посао увек означава извршавање активности које испуњавају потребе и пружају услуге групи или друштву и као такве су прихваћене и награђене.

Оквир 79

Дужности државе везане за рад по члану 1 Европске социјалне повеље

- Да прихвате као један од примарних циљева и одговорности постизање и одржавање што је могуће вишег и стабилнијег нивоа запослености, са циљем постизања пуне запослености.
- Да заштите ефективно право радника да заради за свој живот бавећи се слободно изабраним занимањем.
- Да успоставе и одрже бесплатне услуге запошљавања за све раднике.
- Да обезбеде или промовишу одговарајућа усмерање код избора занимања, обуку и рехабилитацију.

Када се доноси закон о праву на рад и његовој имплементацији кроз програме и политику, посебну пажњу треба обратити на забрану дискриминације када је реч о доступности рада. Закон треба и да омогући приступ специфичних група – жене, старији, инвалиди – тржишту рада и глобално да заштити и споведе право радника да заради за његов/њен живот запошљавајући се у слободно изабраном занимању.

Главни циљ политике запошљавања би требало да буде постизање пуног запослења што је пре могуће, у складу са ресурсима нације. Преко и изнад социјалних давања, та политика треба да се позабави бригом о дуготрајно незапосленима и радницима са ниском платом кроз развој програма јавних радова.

Држава треба да осигура да се успоставе широко доступни и бесплатни или разумно коштајући технички и програми за професионалну оријентацију и програми обуке и да се обезбеде бесплатне службе за запошљавање за све раднике.

ПРАВА НА РАДУ

Члан 7 CESCR гарантује право сваког лица на правичне и повољне услове на раду. Ови услови укључују:

- Накнаду која свим радницима обезбеђује, као минимум:
  - фер зараду и једнаку накнаду за посао исте вредности, без икакве дискриминације (посебно према женама);
  - пристојан живот за раднике и њихове породице;
- безбедне и здраве услове живота;

- једнаку могућност напредовања на основу година службе и способности;
- разумно радно време, одмор, време за забаву, плаћени годишњи одмор и накнаду за државне празнике.

Према томе, парламентарци треба да се постарају да се следећи кључни елементи наведу у закону и спроводе у пракси:

- минимална зарада, довољна за пристојне животне услове за раднике и њихове породице и забрана принудног рада;
- стандарди за безбедне, здраве и систематски праћене услове на раду;
- право на оснивање и чланство у синдикатима, који би требало да имају могућност независног функционисања на националним и међународним нивоима;
- недискриминација на радном месту (уперена интер алиа против жена, мањина, инвалида и верских група) везана за:
  - зараде: Плата мора бити иста за исти посао;
  - прилике за напредовање: оне морају бити исте и засноване на годинама службе и резултатима.

Право на адекватан животни стандард

Члан 25 UDHR

„1. Свако има право на стандард живота који обезбеђује здравље и благостање, његово и његове породице, укључујући храну, одећу, стан и лекарску негу и потребне социјалне службе, као и право на осигурање у случају незапослености, болести, онеспособљења, удовиштва, старости или других случајева губљења средстава за издржавање услед околности независних од његове воље.

2. Мајке и деца имају право на нарочито старање и помоћ. Сва деца, рођена у браку или ван њега уживају једнаку социјалну заштиту“.

Члан 11 CESCR

„1. Државе потписнице повеље препознају право сваког на адекватан животни стандард за себе и своју породицу укључујући одговарајућу исхрану, одевање и становање и на констатно унапређивање животних услова. Државе потписнице ће предузети адекватне мере да осигурају спровођење овог права, препознајући есенцијалан значај међународне сарадње базиране на слободном пристанку.

2. Државе потписнице повеље, препознајући базично право сваког на слободу од глади, предузеће, индивидуално и кроз међународну сарадњу, мере, укључујући специфичне програме, који су неопходни:

(а) да би се унапредили методи производње, чувања и дистрибуције хране користећи техничко и научно знање, ширећи знање о принципима исхране и развијајући аграрне системе на начин који постиже најефикаснији развој и употребу природних ресурса;

(б) узевши у обзир проблеме земаља увозница и извозница хране, да обезбеде једнаку дистрибуцију светских залиха хране у складу са потребама“.

Члан 12 CESCR

„1. Државе потписнице повеље препознају право сваког да ужива највиши постижан стандард физичког и менталног здравља.

2. Кораци које државе потписнице треба да предузму зарад постизања пуног остварења тог права укључују оне неопходне за:

(а) одредбе за смањење броја мртворођене деце и смртности новорођенчади и за здрав развој детета;

(б) побољшање свих аспеката хигијене околине и хигијене индустрије;

(ц) спречавање, лечење и контрола епидемских, ендемских, професионалних и других болести;

(д) стварање услова који би свима омогућили медицинске услуге и негу у случају болести“.

Члан 25 UDHR гарантује социјално право које – на извештан начин – представља „кровно“ право: право на адекватан животни стандард. Уз право на социјалну заштиту горе наведену, оно такође садржи следећа права:

- право на адекватну исхрану;
- право на одговарајуће одевање;
- право на смештај;
- право на здравље.

Члан 11 CESCR покрива срж права на одговарајући животни стандард (храна, одевање и смештај) и признаје право на стално побољшање услова живота. Државе потписнице повеље се обавезују да „предузму адекватне мере да обезбеде остварење овог права, препознајући у складу с тим суштински значај међународне сарадње базе-ране на слободној вољи“. По члану 11 CESCR, CESCR комитет је предвидео и право на воду.

Глад и сиромаштво у свету су препрека праву на одговарајући животни стандард. Ово право би требало да представља основу свих националних и међународних планова и стратегија за смањивање глади и сиромаштва.

ПРАВО НА ХРАНУ

Иако је међународна заједница често потврђивала значај потпуног поштовања права на адекватну храну и даље постоје значајне разлике између међународних правних стандарда и стварне ситуације у многим деловима света.

Више од 840 милиона људи широм света су хронично гладни, а милиони пате од глади изазване природним катастрофама, немирима, ратовима и коришћењем хране као политичког оружја. Даље, CESCR комитет је приметио да „неухрањеност, потхрањеност и други проблеми који се односе на право на адекватну исхрану и право на

слободу од глади постоје и у неким од економски најразвијенијих земаља⁴¹. Проблем је глобалан и неопходно је на њега усмерити пуну пажњу међународне заједнице.

У 1996. години, Светски самит о храни је поставио циљ смањења на пола броја потхрањених људи до 2015; и први Миленијумски развојни циљ се састоји од смањења на пола броја људи који живе са мање од долар дневно као и броја људи који гладују.

Док су неке земље у развоју успеле да постојано смањују глад, општа слика остаје тмурна. По проценама ФАО, иако је проценат људи који је хронично потхрањен наста-вио да лагано пада од 1995 до 1997 и 2000 до 2002, укупан број потхрањених људи је по-растао за 18 милиона. У периоду од 2000 до 2002, процењено је да је 852 милиона људи широм света потхрањено (9 милиона у индустријализованим земљама, 28 милиона у земљама у транзицији и 815 милиона у земљама у развоју).⁴²

У земљама које су успеле у смањивању глади, ВНД (брuto национални доходак) по глави становника се повећавао више од пет пута брже (2,6 процената на годишњем нивоу) у односу на земље где је потхрањеност порасла (0,5 на годишњем нивоу). Најус-пешније земље су приказале бржи пољопривредни раст, мање степене HIV/AIDS ин-фекције и спорији раст становништва.⁴³

Како се може остварити право на храну?

„Глад и неухрањеност нису настали деловањем судбине или природним проклетством; настали су човековим деловањем“.

*Жан Зиглер, специјални извештач за право на храну UN,
Извештај о праву на храну (E/CN.4/2001/53), 2001, пасус 6.*

Право на одговарајућу исхрану је неодојиво од инхерентног достојанства особе и не-опходно је за остваривање других људских права.

Право на храну је остварено када свака жена, човек и дете, самостално или у заједни-ци са другима, има физички и економски приступ у сваком тренутку одговарајућој храни или средствима за њено набављање. То не значи да влада треба свима да подели храну бесплатно, али укључује обавезе владе да поштује, испуњава и под одређеним околностима обезбеђује то право.

Специфични примери мера и активности које би требало спровести следе.

Оквирни закон би требало да се усвоји као кључни инструмент за формирање и спровођење националних стратегија о храни за све.

⁴¹ CESCR, генерални коментар бр. 12 (1999).

⁴¹ UN организација хране и пољопривреде, Стање несигурности хране у свету 2004, Рим, 2004.

⁴² Ibid.

Оквирни закон о храни

По мишљењу CESCR, државе имају обавезу да обезбеде испуњавање права на храну и морају донети адекватне прописе с тим циљем, гладни грађани могу тражити обештећење само уколико се могу директно позвати на повељу пред националним судовима – што је ретко случај – или ако је сама повеља инкорпорирана у националне законе. У складу с тим, комитет који прати спровођење повеље је инсистирао на захтеву да земље донесу законе који штите право на храну и посебно је саветовао да државе размотре усвајање оквирног закона који би осигурао, интер алиа, постојање обештећења због кршења права на храну.

CESCR генерални коментар бр.12 каже: „Оквирни закон треба да садржи одредбе о својој сврси; циљеве који би требало да се постигну и рокове за постизање тих циљева; начине на који се циљ може испунити уопштено описане, посебно сарадња са цивилним друштвом и приватним сектором као и са међународним организацијама; одговорност институција за процес; и националне механизме за праћење испуњавања, као и могуће рекурзивне процедуре. У развоју стандарда и оквирног закона, државе потписнице би требало активно да укључе организације цивилног друштва.“

У оцени устава и националних закона и у сравнавању истих са међународним законом о праву на храну, посебно треба обратити пажњу на потребу спречавања дискриминације везане за приступ храни и другим сродним ресурсима. Потребне су следеће мере:

1. Гарантовање приступа храни, у економском и физичком смислу, члановима свих група укључујући сиромашне и делове друштва који су рањиви или дискриминисани.

Не би требало радити ствари које ће угрозити приступ храни (нпр. произвољно исељавање људи са њихове земље, намерно уношење токсичних супстанци у ланац исхране или у ситуацијама оружаног сукоба, уништавање средстава за производњу и блокирање допремања залиха хране цивилном становништву).

Требало би спровести мере које спречавају фирме или појединце да ометају адекватан приступ храни. Обавеза заштите подразумева усвајање закона о заштити потрошача и предузимање мера уколико нпр. фирма загади изворе воде или монополи негативно утичу на тржиште хране или залихе семена.

2. Гаранција да сви, а посебно жене, имају једнак и потпун приступ економским ресурсима, укључујући право на наслеђивање и власништво над земљом и другом имовином и приступ кредитним, природним ресурсима и одговарајућој технологији.

Да би се гарантовао и оснажио приступ и употреба ресурса и средстава за живот, морају се спровести мере како би:

- људи остваривали адекватне зараде или приступ земљи, ради куповине или производње хране;

- рањиве групе се идентификовале и мере спроводиле да би им се обезбедио приступ адекватној исхрани тако што се повећава њихова способност да се прехране (нпр. кроз боље могућности запослења, програм аграрне реформе за групе без земље или додела бесплатног млека школама да би се поправила исхрана деце).
3. се спроводиле мере за заштиту samozапослених и радника који раде за накнаду са циљем да за њих и њихове породице обезбеде пристојне услове живота, као и спречавање ускраћивања приступа послу на основу пола, расе или неког другог дискриминативног критеријума, пошто би таква дискриминација утицала на способност радника да се прехране.
  4. Одржавање катастра.

Влада би требало да развије адекватне програме подршке пољопривредницима са акцентом на оне којима је помоћ најпотребнија, на пример дајући права домородачком становништву на њихову земљу, оснаживање положаја жена и подршка малим произвођачима и пољопривредницима на удаљеним локацијама (као нпр. планине или пустиње).

Храну треба обезбедити кад год појединци или групе нису способне да се саме прехране због разлога који су ван њихове контроле, укључујући природне и друге катастрофе (облици подршке могу укључити директну дистрибуцију хране, новчану помоћ или програме рада за храну).

Мора ли се одмах деловати?

Као и сва друга економска, друштвена и културна права, обавеза држава да испуне и заштите право на храну се прогресивно остварује, што значи да се од држава не захтева да одмах испуне у потпуности обавезе, али морају предузети мере да се постепено циљеви остваре користећи сва средства која су на располагању. Ипак, следеће наведене обавезе не потпадају под прогресивно остваривање и државе имају обавезу да одмах реагују:

- Недискриминисање везано за приступ храни и средствима и могућностима за њено набављање.
- Обезбеђивање основне минималне егзистенције (обезбеђивање слободе од глади).
- Избегавање регресивних мера.

ПРАВО НА ОДЕЋУ

Право на адекватно одевање је трећа експлицитно наведена компонента права на адекватан животни стандард. Владе морају поштовати начин на који се лица, посебно припадници мањина или домородачко становништво одевају, и морају их заштитити од арбитрарних или дискриминативних кодова облачења, узнемиравања или сличних мешања од стране државе и недржавних чинилаца. Даље, владе морају обезбедити адекватну одећу онима којима је неопходна, укључујући сиромашне, притворенике, избеглице и интерно расељена лица. Тип одеће зависи од локалних – културних, друштвених

них и економских – услова. У најмању руку, сиромашни имају право на одећу која ће им омогућити појављивање у јавности без срамоте.

ПРАВО НА СМЕШТАЈ (СТАНОВАЊЕ)

Право на адекватан смештај се не треба уско схватати као право на кров над главом, него да треба посматрати као право на безбедан живот у миру и достојанству.

Бескућништво је екстреман облик негирања права на смештај и саставни је део сиромаштва. Посебно је тешка ситуација милиона људи који живе у сиротињским крајевима и оних који живе у забаченим руралним пределима, који се суочавају са проблемом пренасељености, недостатка канализације, загађења, сезонске изложености најгорим условима и недостатка приступа пијаћој води и другој инфраструктури што представља озбиљно ускраћивање права на адекватан смештај. Миленијумски развојни циљеви укључују специфичан циљ у овој области: „да се оствари значајан напредак у животима бар 100 милиона људи који живе у сиротињским крајевима до 2020.“

Право на смештај: остваривање елемената

CESCR генерални коментар бр. 4 о праву на адекватан смештај дефинише да то право чине следећи специфични делови.

а. Правна сигурност станара

Сва лица би требало да имају одређени степен сигурности становања који гарантује законску заштиту од присилног исељавања, узнемиравања и других претњи. У складу са тим владе треба да спроведу без одлагања мере које за циљ имају давање правне сигурности станарима у домаћинствима које ту сигурност немају. Такве кораке требало би спровести уз консултацију са особама и групама на које утичу.

б. Доступност услуга, материјала и инфраструктуре

Сви корисници права на адекватан смештај би требало да имају одржив приступ природним и заједничким ресурсима: чистој пијаћој води, струји за кување, грејање и осветљење, санитарима и објектима за одржавање хигијене, објектима за чување хране, канализацији, одлагању отпада и хитним службама.

ц. Приступачни смештај

Цене личног или смештаја за домаћинство треба да буду такве да не угрожавају задовољавање других основних потреба. Субвенције за смештај треба обезбедити онима који не могу себи да обезбеде смештај и станаре треба заштитити од неразумно високих цена станарине или њеног повећавања. План акције се мора формирати, укључујући програме јавних радова за смештај за људе са ниским примањима као и за субвенције за становање, а приоритет би требало да имају најугроженији, нпр. особе са инвалидитетом, старија лица, припадници мањина, домороци, избеглице и интерно расељена лица.

У друштвима где су главни грађевински материјали природни, власти би требало да спроведу мере и да се обезбеди доступност тих материјала.

д. Смештај погодан за становање

Да би био одговарајући, смештај мора станарима да осигура довољан простор и да их заштити од хладноће, влаге, топлоте, кише, ветра и других претњи здрављу, структуралних опасности и изазивача болести. Физичка безбедност станара мора бити гарантована.

е. Доступан смештај

Да би био одговарајући, смештај мора да буде доступан онима који на њега имају право. Групама у неповољном положају се мора обезбедити пун и одржив приступ одговарајућем смештају. У складу с тим, групе као што су смртно болесни, HIV-позитивни, особе са хроничним здравственим тегобама, ментално болесне особе, жртве природних катастрофа и људи који живе у областима склоним катастрофама морају имати приоритет кад је смештај у питању. Закони и политика који се односе на становање треба да узму у обзир посебне потребе за смештајем ових и других рањивих група.

ф. Одговарајућа локација

Да би био одговарајући, смештај мора бити лоциран тако да омогући приступ послу, здравственој заштити, школама, обдаништима и другим друштвеним установама; не сме се градити на загађеним локацијама или у непосредној близини извора загађења кршећи станарима право на здравље.

г. Културно одговарајући смештај

Изградња смештаја, грађевински материјали који се користе морају сачувати културни идентитет и различитост. Културолошке димензије смештаја се не смеју жртвовати зарад развоја или модернизације смештаја.

Листе ових екстензивних права потцртавају неке од комплексности везаних за право на адекватан смештај и откривају многе области које држава мора размотрити у испуњавању својих законских обавеза ради задовољавања потреба становништва за смештајем. Све особе, породице, домаћинства, групе или заједнице које живе у условима испод ових могу разумно да тврде да не уживају право на одговарајући смештај садржано у међународном законодавству у области људских права.

Даље, неопходно је:

- осигурати да се ово право заштити од:
  - самовољног рушења;
  - присилних или самовољних исељавања;
  - етничке и верске сегрегације и расељавања;
  - узнемиравања и сличних ометања;
- предузети позитивне мере ради смањења броја бескућника и обезбедити адекватан животни простор, заштићен од лошег времена и опасности по здравље;
- успоставити судске, квазисудске, административне или политичке механизме који омогућавају обештећење жртвама било каквог кршења права на адекватан смештај.

Предмет Вила Ла Дулче: укључење искључених у план социјалног смештаја судским путем⁴⁴

У октобру 2000, група породица која је становала у лошим условима се уселила у зграду у Буенос Аиресу, Вилу Ла Дулче, која је била напуштена више од десет година. У јулу 2001, судија је наредио да се одмах исели 180 људи који су у том моменту живели у кући. Они су се иселили, али с обзиром на то да нису имали где да оду, саградили су колибе на стазама и улицама око зграде. Уз подршку неколико званичника, почели су преговори са локалним властима и потписан је споразум у новембру 2001 по коме је влада била обавезна да обезбеди људима смештај у року од 60 дана. То се није догодило.

Уз помоћ локалне невладине организације, исељени људи су се обратили суду ради остваривање њиховог права на адекватан смештај гарантован аргентинским уставом. Пошто је посетио локацију, надлежни судија је издао привремени налог којим је одвојено петсто хиљада долара из општинског буџета ради изградње смештаја. Да би решио тренутни проблем недостатка смештаја, судија је постигао споразум са властима да се породице преселе у градске хотеле. Дошло је до проблема у изградњи кућа, па је влада поново преговарала са исељеним породицама, и коначни споразум у складу са међународним стандардима везаним за право на адекватан смештај је потписан у децембру 2003. Споразум је предвидео изградњу 91 куће. Предност је дата грађевинским фирмама које су запошљавале бар двадесет процената бескућника и укључио је лизинге са изводљивим правом куповине и посебним фондовима да би омогућио корисницима да постану власници станова.

Овај случај показује да коришћење правне стратегије и парничење да би се спровела уставом гарантована социјална права може да утиче на политику смештања.

ПРАВО НА ЗДРАВЉЕ

Члан 25 (1) UDHR, који предвиђа гаранције здравља и благостања, поставља основ за међународни правни оквир који осигурава право на здравље. Члан 12 CESCР даље елаборира то право и наглашава релевантне обавезе државе.

Према ставу светске здравствене организације (WHO), здравље је „стање комплетног физичког, менталног и социјалног благостања а не само недостатак болести или слабост“.⁴⁵ Право на здравље је инклузивно право које се односи не само на лично физичко здравље већ се преклапа са многим другим људским правима и разним темама. Државе, невладине организације и приватни актери су 1997. године, учествујући на четвртој међународној конференцији о промовисању здравља, усвојили Џакартску декларацију о унапређењу здравља у 21 веку. Декларација показује инклузивни карактер права на здравље и дефинише захтеве за мере које за циљ имају уживање тог права: „мир, смештај, образовање, социјална заштита, друштвени односи, приход, оснажење

⁴⁴ Види: Смештај и ЕСЦ права, правно тромесечно издање, бр.1, стране 1-4.

⁴⁵ Устав WHO, Принципи, 1946.

положаја жена, стабилни екосистем, одрживо коришћење ресурса, поштовање људских права и једнакост. Изнад свега, сиромаштво је највећа претња по здравље“.

Овај део приручника се не бави проширеним значењем права на здравље и односом између здравља и права на исхрану, смештај и живот о којима се дискутује на другим местима у овом приручнику.

Ужа дефиниција права на здравље

Уколико се примени фокусиранији приступ, право на здравље се може рашчланити на четири поља:

1. Право мајки и деце и репродуктивно здравље.
2. Здрава радна и природна средина.
3. Превенција, лечење и контрола болести, укључујући приступ основним лековима и основним медицинским услугама.
4. Доступност здраве пијаће воде.

Оквир 82

Здравље и сиромаштво

У земљама у развоју и на западу је изражена веза између здравствених проблема и сиромаштва. Сиромашни људи са релативно ограниченим приступом здравственој и социјалној заштити су генерално мање здрави, умиру млађи и имају вишу стопу дечијег и морталитета породиља. Истовремено, болест погоршава сиромаштво кроз смањење прихода и трошкова здравствене заштите. Према томе, побољшање здравља сиромашних је кључни циљ развоја.

Од осам Миленијумских циљева развоја, три се односе на специфично унапређење здравља до 2015: смањење дечијег морталитета, смањење морталитета породиља и сузбијање ширења HIV-а/SIDE, маларије и туберкулозе. Здравље је такође кључни фактор према првом миленијумском циљу развоја (искорењивање сиромаштва и екстремне глади).

Добро здравље доприноси развоју и смањењу сиромаштва на неколико начина. Оно повећава радну продуктивност и тиме подстиче домаће и стране инвестиције, побољшава људски потенцијал и повећава уштеде на националном нивоу. Улагање у здравље је, према томе, одржива мера која омогућава многе позитивне користи.

Разне мере могу бити предузете да би се осигурало право на здравље. Користећи своје функције и утицаје, парламенти могу да играју одлучујућу улогу у том процесу.

Уопштено говорећи, уживање права на здравље подразумева основну здравствену заштиту за све без дискриминације, националну здравствену стратегију и план рада и оснивање националних здравствених индикатора, стратегија и механизма контроле.

Механизми здравственог осигурања и едукативни програми о здравственим проблемима као и превенција су неопходни и чланови парламента би требало да обезбеде да се издваја довољно средстава за потребе истраживања и развој у области здравства.

Групе којима је потребна посебна пажња

Здравствени проблеми везани за одређене групе као што су особе са физичким или психичким инвалидитетима, сиромашни, деца и људи који живе са HIV-ом /сидом, захтевају посебну пажњу. Потребно је усвојити циљане мере и одговарајући буџет за здравствену заштиту ових група.

Када су у питању сиромашни, мере морају укључити решавање питања приступа здравственим услугама, увођење одговарајућих програма имунизације и усвајање основних мера заштите животне средине (нарочито одлагање отпада). Чланови парламента могу бити посебно значајни у изради релевантних закона, њиховог усвајања и подизања јавне свести о ситуацији у којој се налазе сиромашни.

Приступ жена здравственим, медицинским и услугама планирања породице захтева посебну пажњу. Парламентарци би требало да осигурају усвајање закона који забрањују и искорењују генитално сакаћење жена (FGM).⁴⁶

Требало би да се усвоје закони који обезбеђују свој деци неопходну медицинску помоћ и здравствену негу. Од кључне је важности да се покрену програми предвиђени за смањење морталитета новорођенчади и деце, као и информативни програми о дечијем здрављу и исхрани, предности дојења, важности хигијене и чисте животне средине.

Деца са инвалидитетима би требало да имају приступ образовању, обуци, здравственим услугама, рехабилитационим центрима, припремама за запослење и рекреацију, а све са циљем осигурања максималне социјалне интеграције и њиховог напретка као појединаца.

Коначно, људи који живе са HIV-ом /SIDOM, којих је у децембру 2004. године било скоро 40 милиона широм света⁴⁷, треба да буду заштићени од свих видова дискриминације. Трошкови њихове медицинске неге би требало да буду покривени, као и да редовно добијају терапију.⁴⁸

ПРАВО НА ВОДУ

Поред права на храну, смештај и одећу (што експлицитно предвиђа члан 25 Универзалне декларације о људским правима и члан 11 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима (CESCR), право на адекватан стандард живота може обухватити и неке друге основне потребе. Генерални коментар бр. 15 Комитета Међународног пакта о економским, социјалним и култур-

⁴⁶ Септембра 2001 , Интерпарламентарна унија (IPU) је покренула парламентарну кампању да би се зауставило насиље над женама, концентрисано на искорењивање гениталног сакаћења жена. Даље информације се могу наћи на IPU сајту <http://www.ipu.org/wmn-e/fgm-ipu.htm>.

⁴⁷ Др Петер Пиот , извршни директор Заједничког програма Уједињених нација за HIV/сиду (UNAIDS), Порука поводом Светског дана борбе против сиде, 1 децембар 2004. год.

⁴⁸ За детаљне информације поводом овог питања погледати Приручник за законодавце о HIV/сиди, Право и људска права, Заједнички програм Уједињених нација за HIV/сиду (UNAIDS)/ Интерпарламентарна унија (IPU), Женева 1999.

ним правима, усвојен новембра 2002, признаје „људско право на воду“ као основни елемент свеукупног права, истичући да оно „јасно потпада под категорију гаранција неопходних да би се осигурао адекватан животни стандард, посебно пошто право на воду “представља једно од основних услова за преживљавање“. Право на воду је такође прокламовано у чл. 14 (2) Конвенције о елиминацији свих облика дискриминације жена (CEDAW) и у члану 24 (2) Конвенције о правима детета.

Шта је право на воду?

Право на воду даје право свим људским бићима на довољну, безбедну, прихватљиву и физички и материјално доступну воду за личну и употребу у домаћинству. Оно је од основног значаја за остваривање многих других права као што су право на живот, здравље и храну. Иако оно што представља довољну количину воде зависи од многобројних фактора, следећи фактори се примењују у свим случајевима.

Доступност: Редовно снабдевање водом за личну употребу и потребе домаћинства мора бити омогућена свакој особи у довољној количини. Ово углавном подразумева да вода мора да буде прикладна за: пиће, личну хигијену, прање веша, припремање хране, чишћење и одржавање хигијене домаћинства. Количина воде која је доступна свакој особи би требало да буде у складу са смерницама Светске здравствене организације. Неким појединцима као и групама људи може бити потребна већа количина воде због здравственог стања, климе или услова рада.

Квалитет: Вода доступна за личну употребу и употребу у домаћинствима мора бити безбедна, тј. без микроорганизама, хемијских супстанци и радијације које могу бити штетне за здравље. Њена боја, мирис и укус треба да буду одговарајуће за различите врсте употребе.

Приступачност: Вода, постројења и услуге за снабдевање водом морају бити приступачне свим лицима која живе на територији државе без дискриминације. Приступачност има четири димензије које се преклапају:

Физички приступ: За све групе становништва, вода, водена постројења, тј. простори и услуге за снабдевање водом морају физички бити у оквиру сигурног домаћаја. Вода у довољним количинама која је безбедна и прихватљива мора бити доступна у сваком домаћинству, образовним и здравственим установама, као и радним местима или у њиховој непосредној близини. Квалитет свих постројења и услуга за снабдевање водом мора бити довољно добар и културолошки прикладан и мора бити у складу са родним, животним потребама као и са захтевима приватности. Мора бити гарантована и физичка безбедност лицима која приступају постројењима и услугама за снабдевање водом.

Економски приступ: Вода и постројења и услуге за снабдевање водом морају бити универзално приступачне. Директни и индиректни трошкови у вези са обезбеђивањем воде морају бити разумни и не смеју угрожавати уживање осталих права прокламованих Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима. (CESCR)

Недискриминаторни приступ: У праву и у пракси вода и постројења и услуге за снабдевање водом морају бити доступне свима, укључујући и највише угрожене и маргинализоване групе у друштву, без дискриминације по било ком основу.

Оквир 83

Вода и право на живот

- Сваке године 2,2 милиона људи умре од дијареје.
- Милиони других трпе у исхрани, образовању и као економске губитке због болести дијареје која би се могла спречити бољим снабдевањем и хигијеном.
- Скоро 3,4 милиона људи годишње умре од болести везаних за воду.
- У сваком тренутку 1,5 милијарди људи, што је један од четворо свих људи широм света, болује од инфекција црева изазваних паразитима из људских излучевина и тврдог отпада у животној средини.⁴⁹

Оквир 84

Облици повреде права на воду

Повреде обавезе да се поштује право на воду:

- Произвољно и неоправдано искључење са постројења и услуга за снабдевање водом.
- Дискриминаторно или превисоко увећање цене воде.
- Загађење или умањење водених ресурса што утиче на здравље људи .

Повреде обавезе да се заштити право на воду

- Неусвајање и непримењивање закона за спречавање загађења и неправедна експлоатација воде.
- Пропуст да се ефективно регулишу и контролишу приватни снабдевачи воде.
- Незаштићивање дистрибутивних система воде (нпр. водоводна мрежа, бунари) нашошења штете и уништења.

Повреде обавезе да се обезбеди право на воду

- Неусвајање и непримењивање националне политике у вези са водом која мора бити сачињена тако да осигура свима право на воду.
- Неефикасна расподела потрошње јавних ресурса, која има за последицу неостваривање права на воду од стране појединаца или групе као и посебно угрожених појединаца и група.
- Неконтролисање остваривања права на воду на националном нивоу, између осталог, користећи индикаторе и мерила права на воду.
- Непредузимање мера за смањење и неправедна дистрибуција постројења и услуга за снабдевање водом.
- Неурођење механизма за помоћ у ванредним ситуацијама.
- Неустављање минималног нивоа права за остваривање права на воду.
- Пропуст државе да узме у обзир своје међународне правне обавезе у вези са водом приликом потписивања споразума са осталим државама или међународним организацијама.

⁴⁹Извештај о оцени глобалног снабдевања водом и о санитарним условима из 2000. године. Резиме извештаја

Информативни приступ: Приступачност подразумева право да се тражи, прима и саопштава информација која се тиче свих питања у вези са водом.

Које активности могу допринети да се осигура остваривање права на воду?

Као прво, владе могу да обезбеде доступност, адекватан квалитет и приступачност води, као што је већ горе напоменуто. Упорно спровођење свих мера описаних горе на крају ће водити потпуном остваривању права на воду. Парламенти могу да надгледају и унапређују конкретне мере владе.

- Уколико је то потребно, владе би требало да усвоје националну стратегију и план рада у вези са водом да би осигурали резерве воде и организациони систем који би обезбеђивао свим становницима довољне количине сигурне и чисте воде за личну употребу и употребу у домаћинствима. Стратегија и план рада би требало да садрже елементе – као што су индикатори и стандарди права на воду - да би се цео процес детаљно надгледао и како би био посебно усмерен ка маргинализованим и запостављеним групама.
- Владе држава би требало да предузму одлучне мере да би спречиле трећа лица, укључујући и транснационалне корпорације од ометања једнаког приступа чистој води, загађивања водених ресурса и упуштања у неправедне процесе експлоатације воде.
- Владе држава би требало да предузму мере да би спречиле, лечиле и контролисале болести изазване водом и нарочито да обезбеде приступ адекватним санитарним условима.

Право на образовање

Члан 26 став 1 Универзалне декларације о људским правима (UDHR)
Свако има право на образовање. образовање треба да буде бесплатно бар у основним и нижим школама. Основно образовање је обавезно. Техничко и стручно образовање треба да буде свима подједнако доступно на основу њихове способности.

Члан 13 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима (CESCR)

1. Државе чланице овог пакта признају сваком лицу право на образовање.
(брисан)
2. Државе чланице овог пакта признају да у циљу обезбеђења пуног коришћења овог права:
  - а) основно школовање мора да буде обавезно и свима доступно и бесплатно;
  - б) средње школовање, у својим разним видовима укључујући ту и средње техничко и стручно школовање, треба да буде опште и доступно свима кроз одговарајуће мере, а нарочито кроз поступно увођење бесплатног школовања;
  - ц) више школовање треба да буде доступно свима подједнако, зависно од способности свакога, кроз одговарајућа средства, а нарочито кроз поступно увођење бесплатног школовања;

д) основно образовање треба да буде подстицано или појачано што је могуће више, за лица која нису добила основно образовање или која га нису добила у потпуности;
е) треба активно радити на развоју школске мреже на свим ступњевима, успоставити адекватан систем стипендија и стално побољшавати материјалне услове наставног особља.

3. Државе чланице овог пакта се обавезују да поштују слободу родитеља и, у датом случају, законских старатеља, да изаберу за своју децу и друге установе које могу да се пропишу или да се усвоје од стране државе по питању школовања и да обезбеде верско и морално васпитање своје деце према својим сопственим убеђењима.

4. Никаква се одредба из овог члана не може тумачити као да нарушава слободу појединца и правних лица да оснивају и управљају школама под условом да принципи изнети у тачки 1 овог члана буду поштовани и да образовање које пружају ове школе буде у складу са минималним нормама које може да пропише држава.

Члан 14 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима
Свака држава чланица овог пакта која, у тренутку када постаје чланица, није још могла да обезбеди у својој метрополи или на територијама под својом управом, обавезну и бесплатну основну наставу обавезује се да изради и донесе у року од две године исцрпан план мера потребних за поступно остварење, у разумном броју година које утврди тај план, пуну примену принципа обавезног бесплатног основног школовања за све.

Као што је већ наведено, поред тога што су садржане и наведене у међународном праву и најважнијим међународним уговорима, право на образовање је прокламовано и у члановима 28 и 29 Конвенције о правима детета (CRC). У другом и трећем Миленијумском циљу развоја су такође прокламовани важни стандарди и циљеви који се тичу уживања овог права. Ово право је нераскидиво повезано са поносом сваког људског бића и његова реализација је важна за развој појединца и заједнице уопште. Право на образовање економски и социјално оснажује маргинализоване појединце, оно је кључно у борби против сиромаштва, штити децу од експлоатације, а његово право на раст броја становника је ограничено. Стога је право на образовање кључно за остваривање многих других људских права.

„Одржива демократска држава као таква захтева демократску климу и културу која је константно негована и обнављана образовањем и осталим културним и информативним средствима. Стога демократско друштво мора бити посвећено образовању у најширем могућем смислу, поготово грађанском образовању и обликовању (стварању) одговорног грађанства“.

*Интерпарламентарна унија, Универзална декларација о демократији,
Каиро, септембар 1997, параграф 19.*

Горе наведене одредбе Универзалне декларације о људским правима и Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима постављају циљеве чијем остваривању би државе потписнице требало да теже да би обезбедиле остварење људског права на образовање. Међутим, какве су практичне импликације ових одредаба за државе и нарочито за парламенте? Да би се добио одговор на ово питање, потребно је да се право на образовање разложи на следеће две компоненте:

Сиромаштво и образовање⁵⁰

На светском нивоу 113 милиона деце, од којих су две трећине девојчице, не похађају школу. Штавише, побољшавање квалитета образовања, ширење основног образовања према међународним циљевима основног образовања и смањивање разлика у доступности и покривености, представљају озбиљне изазове. Постоји дугогодишњи међународни споразум да основно образовање почетком двадесет првог века треба да буде универзално. Разлике у похађању школа и резултатима између богатих и сиромашних говоре о томе да су сиромашни много даље од постизања ових циљева. Зашто су стопе уписа и образовни успех нижи међу сиромашнима?

Понуда

Сиромашној деци је теже да дођу до школе. Школе су груписане у богатијим градовима и областима. На пример у Гвинеји просечно време потребно да би се дошло до најближе основне школе у сеоским областима је 47 минута, док је у градским потребно само 19 минута.

Међутим, у већини земаља, физички приступ школама није главни проблем. У последњих неколико деценија трошкови образовања су се повећали, али већи трошкови у одсуству посебних мера које би задовољиле потребе сиромашних могу само појачати а не смањити разлике између богатих и сиромашних.

Чињенице из земаља у развоју указују на то да мере владе од којих богати имају користи апсорбују већи део средстава која се улажу у образовање. У Латинској Америци, разлике у школском успеху су биле приписиване неефикасности државних основних и средњих школа које углавном похађају сиромашни, а у које се врло мало улаже. Чак и када владе издвоје довољно средстава побољшање приступачности и квалитета образовања доступног сиромашнима, административни капацитети могу бити недовољни у остварењу услуга и циља.

Квалитет образовања, укључујући наставне планове и програме, уџбенике, методе наставе, обуку наставника, однос броја ученика према броју наставника и учешће родитеља одређује исходе (као што је стопа усвајања градива, нивое постигнућа и резултате на тестовима).

Потражња

Потражња за образовањем зависи од тога колико породица сматра да ће имати користи од истог. Ово углавном подразумева очекивани приход, али такође и боље здравље и мањи наталитет. Према једној студији, просечна примања се могу повећати за 10% за сваку додатну годину школовања, подразумевајући да има слободних радних места за школоване раднике.

У неким земљама потражња за образовањем је нижа због тога што су очекиване користи од образовања ниже од трошкова образовања, због лошег квалитета државног школства као и због дискриминације на тржишту рада према језичким или етничким групама и према женама.

Трошкови школовања (школарине)

Последња истраживања, укључујући и истраживање засновано на државним извештајима поднесених комитетима Конвенције за права детета (CRC) и Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима (CESCR), показују да чак и обавезно основно образовање није увек бесплатно. Школарине имају директан утицај на приступачност образовног система што ставља сиромашне у лошији положај.

⁵⁰ Подаци из „Људи, сиромаштво, могућности“, Стање светске популације 2002. год, Фонд Уједињених нација за популацију.

1. повећање приступа образовању;
2. слобода izbora типа и садржине образовања.

Ове две компоненте могу бити даље подељене на четири обавезе: доступност, приступачност, прихватљивост и прилагодљивост као што је наведено у општем коментару бр. 13 комитета Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима (CESR). Ова три концепта обухватају следеће практичне методе:

Доступност функционисања образовних институција и програма

- Обавезно и бесплатно основно образовање за све (да би се деца заштитила од радног ангажовања).
- Програми обуке наставника.
- Адекватни радни услови за наставнике, укључујући и право да образују синдикате, као и право на колективно преговарање.

Приступ образовању за све

- Економски приступачно средње и високо образовање.
- Недискриминаторан приступ образовању.
- Адекватан систем стипендирања за сиромашне.
- Адекватно финансирање школа у сеоским срединама.
- Механизме за спровођење мера контроле, институције, програме, планове потрошње и остале одговарајуће мере у образовању.

Прихватљивост облика и садржине образовања

- Закони који гарантују квалитет наставног плана и програма и наставних метода.
- Минимални образовни стандарди (за пријем нових ученика, наставни план и програм, признавање сведочанстава итд.) и сличних механизма контроле.
- Гаранција права на оснивање приватних институција.

Прилагодљивост наставног плана и програма

- Наставни план и програм и финансирање образовања морају бити у складу са потребама ученика и студената.

Планови рада

Мере државе за остваривање права на образовање требало би да буду напредне и упорне. Оне би требало да буду ефективне и брзе. Обавезе државе нису подједнако ургентне на свим нивоима (предшколско, основно, средње и високо образовање). Од влада се очекује да предност дају увођењу обавезног и бесплатног основног школовања истовремено предузимајући кораке за остварење права на образовање и на другим нивоима.

Државе које у време приступања Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима (CESR) нису биле у могућности да осигурају обавезно и бесплатно основно образовање требало би да усвоје и спроведу национални план образовања, у складу са чланом 13 Пакта. План би требало да буде израђен и усвојен у року од две године како би се принцип обавезног школовања за све могао брзо спроводити, односно

у оквиру разумног броја година како је предвиђено у плану. Овим двогодишњим роком државе се не ослобађају обавеза и одговорности за неиспуњење плана.

Десета интерпарламентарна конференција „потврђује да је образовање предуслов за промовисање одрживог развоја, за обезбеђење здраве животне средине, мира, демократије и постизања резултата у борби против сиромаштва, успоравања раста становништва и остварењу једнакости полова; култура је кључан елемент развојног процеса“.

Резолуција о „Кључним факторима у образовању и култури приликом промовисања учешћа мушкараца и жена у политичком животу и предусловима за развој људи“, Хавана, април 2001, параграф 1

Завршне примедбе

Људска права су концепт у развоју. Њихов развој је процес у коме чланови парламента и парламентарних тела могу да играју кључну улогу. Ова улога може бити корисна у свим фазама процеса: иницирање и промовисање националног или међународног дијалога, подржавање тела која постављају стандарде, учествовање у састављању правних инструмената, обезбеђивање усвајања и ратификације међународних уговора, њихово праћење и надгледање њиховог спровођења. На тај начин, парламенти могу бити неопходни партнери у преобличавању света на основу правичности, једнакости и људских права.

Списак скраћеница

ACHR	Америчка конвенција о људским правима, позната и као „Сан Хосе пакт, Костарика“
AU	Афричка унија
CAT	Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака
CCPR	Међународни пакт о грађанским и политичким правима
CEDAW	Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена
CERD	Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације
CESCR	Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима
CMW	Међународна конвенција о заштити права свих радника миграната и чланова њихових породица
CRC	Конвенција о правима детета
DAW	Одељење UN за унапређење положаја жена
DESA	Одељење Уједињених нација за економске и социјалне послове
ECHR	Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода
ECOSOC	Економски и социјални савет
FAO	Организација Уједињених нација за храну и пољопривреду
FGM	Генитално сакаћење жена
GATS	Општи споразум о трговини услугама
IACHR	Интер-америчка комисија о људским правима
ICC	Међународни кривични суд
ICTR	Међународни кривични суд за Руанду
ICTY	Међународни кривични трибунал за бившу Југославију
ILO	Међународна организација рада
IMF	Међународни монетарни фонд
INSTRAW	Међународни институт за истраживање и обуку за унапређење жена
IPU	Интерпарламентарна унија
NGO	Невладина организација

NHRI	Национална институција за људска права
OAS	Организација америчких држава
OHCHR	Високи комесаријат за људска права
OP	Опциони протокол
PRSP	Стратегија за смањење сиромаштва
TRIPS	Споразум о трговинским аспектима права интелектуалне својине
UDHR	Универзална декларација о људским правима
UNDP	Програм Уједињених нација за развој
UNESCO	Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу
UNFPA	Популацијски фонд Уједињених нација
UN-HABITAT	Програм људских насеља Уједињених нација
UNHCR	Високи комесар за избеглице Уједињених нација
UNICEF	Фонд Уједињених нација за децу
UNIFEM	Фонд за развој жена Уједињених нација
UNITAR	Институт Уједињених нација за обуку и истраживање
UNRISD	Истраживачки институт за друштвени развој Уједињених нација
UNRWA	Агенција Уједињених нација за помоћ и рад са палестинским избеглицама на Блиском истоку
UNU	Универзитет Уједињених нација
WFP	Светски програм за храну
WHO	Светска здравствена организација
WTO	Светска трговинска организација

Анекс 1

Универзална декларација о људским правима*

УВОД

Пошто је признавање урођеног достојанства и једнаких и неотуђивих права свих чланова људске породице темељ слободе, правде и мира у свету;

пошто је непоштовање и презирање људских права водило варварским поступцима, који су вређали савест човечанства, и пошто је стварање света у којем ће људска бића уживати слободу говора и убеђења и бити слободна од страха и несташнице проглашено као највиша тежња сваког човека;

пошто је битно да људска права буду заштићена правним поретком како човек не би био приморан да као крајњем излазу прибегне побуни против тираније и угњетавања;

пошто је битно да се подстиче развој пријатељских односа међу народима;

пошто су народи Уједињених нација у Повељи поново прогласили своју веру у основна људска права, у достојанство и вредност човекове личности и равноправност мушкараца и жена и пошто су одлучили да подстичу друштвени напредак и побољшају услове живота у већој слободи;

пошто су се државе чланице обавезале да у сарадњи с Уједињеним нацијама обезбеде опште поштовање и примену људских права и основних слобода;

пошто је опште схватање ових права и слобода од највеће важности за пуно остварење ове обавезе;

Генерална Скупштина проглашава ову Универзалну декларацију о људским правима као заједнички стандард који треба да постигну сви народи и све нације да би сваки појединац и сваки орган друштва, имајући ову Декларацију стално на уму, тежио да учењем и васпитавањем допринесе поштовању ових права и слобода и да поступним унутрашњим и међународним мерама обезбеди њихово опште и стварно признање и поштовање како међу народима самих држава чланица, тако и међу народима оних територија које су под њиховом управом.

Члан 1.

Сва људска бића рађају се слободна и једнака у достојанству и правима. Она су обдарена разумом и свешћу и треба једни према другима да поступају у духу братства.

Члан 2.

Усвојена и проглашена резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 217 (III) од 10. децембра 1948. године: 48 држава је гласало за, ниједна против, док је 8 било суздржано (укључујући Југославију, Саудијску Арабију, Јужну Африку и СССР). Сваком припадају сва права и слободе проглашене у овој Декларацији без икаквих разлика у погледу расе, боје, пола, језика, вероисповести, политичког или другог мишљења, националног или друштвеног порекла, имовине, рођења или других околности. Даље, неће се правити никаква разлика на основу политичког, правног или међународног

статуса земље или територије којој неко лице припада, било да је она независна, под старатељством, несамоуправна или да јој је сувереност на ма који други начин ограничена.

Члан 3.

Свако има право на живот, слободу и безбедност личности.

Члан 4.

Нико се не сме држати у ропству или потчињености: ропство и трговина робљем забрањени су у свим облицима.

Члан 5.

Нико се не сме подвргнути мучењу или свирепом, нечовечном или понижавајућем поступку или кажњавању.

Члан 6.

Свако има право да свуда буде признат као правни субјект.

Члан 7.

Сви су пред законом једнаки и имају право без икакве разлике на подједнаку заштиту закона. Сви имају право на једнаку заштиту против било какве дискриминације којом се крши ова Декларација и против сваког подстицања на овакву дискриминацију.

Члан 8.

Свако има право на делотворни правни лек пред надлежним националним судовима против дела којима се крше основна права која су му призната уставом или законима.

Члан 9.

Нико не сме бити произвољно ухапшен, притворен, нити протеран.

Члан 10.

Свако има потпуно једнако право на правично јавно суђење пред независним и непристрасним судом који ће одлучити о његовим правима и обавезама и о основаности сваке кривичне оптужбе против њега.

Члан 11.

1. Свако ко је оптужен за кривично дело има право да се сматра невиним док се на основу закона кривица не докаже на јавном претресу на којем су му обезбеђена сва јамства потребна за његову одбрану.
2. Нико се не сме осудити за дела или пропуштања која нису представљала кривично дело по унутрашњем или међународном праву у време када су извршена. Исто тако не сме се изрицати тежа казна од оне која се могла применити у време када је кривично дело извршено.

Члан 12.

Нико се не сме изложити произвољном мешању у приватни живот, породицу, стан или преписку, нити нападима на част и углед. Свако има право на заштиту закона против оваквог мешања или напада.

Члан 13.

1. Свако има право на слободу кретања и избора становања у границама поједине државе.
2. Свако има право да напусти сваку земљу, укључујући своју властиту и да се врати у своју земљу.

Члан 14.

1. Свако има право да тражи и ужива у другим земљама азил од прогањања.
2. На ово право се не може позвати у случају гоњења које се истински односи на кривична дела неполитичке природе или на поступке противне циљевима и начелима Уједињених нација.

Члан 15.

1. Свако има право на држављанство.
2. Нико не сме самовољно бити лишен свог држављанства нити права да промени држављанство.

Члан 16.

1. Пунолетни мушкарци и жене, без икаквих ограничења у погледу расе, држављанства или вероисповести, имају право да склопе брак и да заснују породицу. Они су равноправни приликом склапања брака, за време његовог трајања и приликом његовог развода.
2. Брак се може склопити само уз слободан и потпун пристанак лица која ступају у брак.
3. Породица је природна и основна ћелија друштва и има право на заштиту државе и друштва.

Члан 17.

1. Свако има право да поседује имовину, сам и у заједници с другима.
2. Нико не сме бити самовољно лишен своје имовине.

Члан 18.

Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вероисповести или уверења и слободу да човек сам или у заједници с другима, јавно или приватно, манифестује своју веру или уверење подучавањем, обичајима, молитвом и обредом.

Члан 19.

Свако има право на слободу мишљења и изражавања, што обухвата и право да не буде узнемираван због свог мишљења, као и право да тражи, прима и шири обавештења и идеје било којим средствима и без обзира на границе.

Члан 20.

1. Свако има право на слободу мирног окупљања и удруживања.
2. Нико се не може приморати да припада неком удружењу.

Члан 21.

1. Свако има право да учествује у управљању јавним пословима своје земље, непосредно или преко слободно изабраних представника.
2. Свако има право да на равноправној основи ступа у јавну службу у својој земљи.
3. Воља народа је основа државне власти: ова воља треба да се изражава на повременим и слободним изборима, који ће се спроводити општим и једнаким правом гласа, тајним гласањем или одговарајућим поступком којим се обезбеђује слобода гласања.

Члан 22.

Свако, као члан друштва, има право на социјално осигурање и право да остварује привредна, друштвена и културна права неопходна за своје достојанство и за слободан развој своје личности, уз помоћ државе и путем међународне сарадње, а у складу са организацијом и средствима сваке државе.

Члан 23.

1. Свако има право на рад, на слободан избор запослења, на правичне и задовољавајуће услове рада и на заштиту од незапослености.
2. Свако, без икакве разлике, има право на једнаку плату за једнаки рад.
3. Свако ко ради има право на праведну и задовољавајућу накнаду која њему и његовој породици обезбеђује егзистенцију која одговара људском достојанству и која ће, ако буде потребно, бити употпуњена другим средствима социјалне заштите.
4. Свако има право да оснива синдикат и учлањује се у њега ради заштите својих интереса.

Члан 24.

Свако има право на одмор и разоноду, укључујући разумно ограничење радног времена и повремено плаћени одмор.

Члан 25.

1. Свако има право на стандард живота који обезбеђује здравље и благостање, његово и његове породице, укључујући храну, одећу, стан и лекарску негу и потребне социјалне службе, као и право на осигурање у случају незапослености, болести, онеспособљења, удовиштва, старости или других случајева губљења средстава за издржавање услед околности независних од његове воље.

2. Мајке и деца имају право на нарочито старање и помоћ. Сва деца, рођена у браку или ван њега, уживају једнаку социјалну заштиту.

Члан 26.

1. Свако има право на образовање. образовање треба да буде бесплатно бар у основним и нижим школама. Основно образовање је обавезно. Техничко и стручно образовање треба да буде свима подједнако доступно на основу њихове способности.
2. образовање треба да буде усмерено ка пуном развоју људске личности и учвршћивању поштовања људских права и основних слобода. Оно треба да унапређује разумевање, трпељивост и пријатељство међу свим народима, расним и верским групама, као и делатност Уједињених нација за одржање мира.
3. Родитељи имају првенствено право да бирају врсту образовања за своју децу.

Члан 27.

1. Свако има право да слободно учествује у културном животу заједнице, да ужива у уметности и да учествује у научном напретку и у добробити која отуда проистиче.
2. Свако има право на заштиту моралних и материјалних интереса који проистичу из сваког научног, књижевног или уметничког дела чији је он творац.

Члан 28.

Свако има право на друштвени и међународни поредак у којем права и слободе објављени у овој Декларацији могу бити потпуно остварени.

Члан 29.

1. Свако има обавезе према заједници у којој је једино могућ слободан и пун развој његове личности.
2. У вршењу својих права и слобода свако се може подвргнути само оним ограничењима која су предвиђена законом искључиво у циљу обезбеђења потребног признања и поштовања права и слобода других, као и задовољења правичних захтева морала, јавног поретка и општег благостања у демократском друштву.
3. Ова права и слободе се ни у ком случају не могу остваривати противно циљевима и начелима Уједињених нација.

Члан 30.

Ниједна одредба ове Декларације не може се тумачити као право за ма коју државу, групу или лице да обавља било коју делатност или да врши било какву радњу усмерену на рушење права и слобода који су у њој садржани.

Анекс 2

Међународни пакт о грађанским и политичким правима

Усвојен Резолуцијом 2200А (XXI) Генералне скупштине 16. децембра 1966. године. Ступио је на снагу 23. марта 1976. године, у сагласности са чланом 49.

Увод

Државе чланице овог Пакта,

Сматрајући, у складу с начелима израженим у Повељи Уједињених нација, да је признање урођеног достојанства и једнаких и неотуђивих права свих чланова људске породице темељ слободе, правде и мира у свету.

Признајући да ова права произлазе из урођеног достојанства људске личности;

признајући да, у складу са Универзалном декларацијом о људским правима, идеал слободног људског бића које ужива грађанске и политичке слободе и ослобођеног од страха и беде може бити постигнут само ако се створе услови који омогућавају свакоме да ужива своја грађанска и политичка права, исто тако као и своја економска, социјална и културна права;

сматрајући да Повеља Уједињених нација намеће државама обавезу унапређења свеопштег и стварног поштовања људских права и слобода.;

узимајући у обзир чињеницу да појединац има обавезе према другим појединцима и према заједници којој припада и да је дужан да тежи унапређењу и поштовању права признатих у овом Пакту;

сагласиле су се о следећим члановима:

ПРВИ ДЕО

Члан 1.

1. Сви народи имају право на самоопредељење. На основу овог права они слободно одређују свој политички положај и слободно постижу свој привредни, друштвени и културни развој.
2. Ради остварења својих циљева, сви народи могу слободно располагати својим природним богатствима и изворима без угрожавања обавеза које произлазе из међународне привредне сарадње, засноване на начелу узајамне користи и међународном праву. Ни у ком случају народ не може бити лишен сопствених средстава опстанка.

3. Државе чланице овог Пакта, укључујући ту и оне које су одговорне за управљање несамосталним и територијама под старатељством, дужне су да олакшају остварење права народа на самоопредељење и да поштују ово право сходно одредбама Повеље Уједињених нација.

ДРУГИ ДЕО

Члан 2.

1. Државе чланице овог Пакта обавезују се да поштују и да јамче права призната у овом Пакту свим појединцима који се налазе на њиховој територији и потпадају под њихову власт без икакве разлике, нарочито у погледу расе, боје коже, пола, језика, вероисповести, политичког или сваког другог убеђења, националног или друштвеног порекла, имовине, рођења или другог статуса.
2. Државе чланице овог Пакта се обавезују да, у складу са својим уставним процедурама и са одредбама овог Пакта, предузму потребне кораке ради усвајања таквих мера законодавног или другог карактера, погодних да се остваре права призната у овом Пакту која још нису предвиђена.
3. Државе чланице овог Пакта се обавезују да:
  - а) обезбеде сваком лицу чија права и слободе признати овим Пактом буду повређени, да располаже правом делотворне жалбе чак и онда када би повреду починила лица у обављању својих службених дужности;
  - б) обезбеде да надлежна судска, управна или законодавна власт, или свака друга власт која је према законодавству државе надлежна, решава питања о правима лица која улажу жалбу и да развијају могућности судских правних лекова;
  - ц) да обезбеде да надлежне власти поступе по свакој жалби која се усвоји као оправдана.

Члан 3.

Државе чланице овог Пакта обавезују се да осигурају једнако право људи и мушкараца и жена уживање свих политичких и грађанских права утврђених у овом Пакту.

Члан 4.

1. У доба када опстанак народа угрози ванредна јавна опасност, која је проглашена званичним путем, државе чланице овог Пакта могу предузети, у обиму строго одређеном захтевима ситуације, мере којима се укидају обавезе предвиђене у овом Пакту, с тим да те мере не буду неспојиве с другим обавезама које им намеће међународно право и да собом не повлаче дискриминацију засновану искључиво на раси, боји коже, полу, језику, вероисповести или друштвеном пореклу.
2. Претходна одредба не даје овлашћење ни на какво одступање од чланова 6, 7, 8 (став 1 и 2), 11, 15, 16. и 18.

3. Државе чланице овог Пакта које користе право одступања одмах ће обавестити посредством генералног секретара Уједињених нација друге државе чланице о одредбама од којих су одступиле, као и о разлозима који су их на то навели. Ново саопштење биће дато истим путем оног дана када буду окончана ова одступања.

Члан 5.

1. Ниједна одредба овог Пакта не може се тумачити тако да подразумева за неку државу, групу или појединца ма какво право да се бави неком делатношћу или да изврши неки чин којим се тежи укидању права и слобода признатих у овом Пакту или ограничењима ширим него што су предвиђена поменутиим Пактом.
2. Не може се допустити никакво ограничење или одступање од основних људских права признатих или која су на снази у некој држави чланици овог Пакта на основу закона, конвенција, прописа или обичаја, под изговором да их овај Пакт не признаје или их признаје у ужем обиму.

ТРЕЋИ ДЕО

Члан 6.

1. Свако људско биће има право на живот. Ово право мора бити заштићено законом. Нико не може бити самовољно лишен живота.
2. У земљама где није укинута смртна казна, смртна пресуда може се изрећи само за најтеже злочине, у складу са законом који је био на снази у време када је злочин био почињен и који није у супротности с одредбама овог Пакта нити са Конвенцијом о спречавању и кажњавању злочина геноцида. Ова казна може бити примењена само на основу коначне пресуде коју је донео надлежни суд.
3. Када лишавање живота представља злочин геноцида, сматраће се да никаква одредба овог члана не овлашћује једну државу чланицу овог Пакта да на било који начин укине било коју обавезу преузету на основу одредаба Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида.
4. Сваки осуђеник на смрт има право да тражи помиловање или замену казне. Амнестија, помиловање или замена смртне казне могу се дати у свим случајевима.
5. Смртна пресуда не може се изрећи за злочине које почине лица млађа од 18 година и не може се извршити над трудним женама.
6. Не може бити позивања ни на једну одредбу овог члана да би се одложило или спречило укидање смртне казне од стране једне државе чланице овог Пакта.

Члан 7.

Нико не може бити подвргнут мучењу нити окрутном, нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању. Посебно је забрањено подвргавање неког лица медицинским или научним опитима без његовог слободног пристанка.

Члан 8.

1. Нико се не може држати у ропству; ропство и трговина робљем забрањени су у свим својим облицима.

2. Нико се неће држати у зависном положају.

3. а) Нико се не може приморати на обављање принудног или обавезног рада.

б) Тачка а) овог става не може се тумачити као да забрањује извршење казне принудног рада, изречене од стране надлежног суда, у земљама гђе се за неки злочин може изрећи казна лишења слободе с принудним радом.

ц) Не сматра се као `принудан или обавезан рад` у смислу овог става:

1. сваки рад или служба, на који се односи тачка б), а који се нормално траже од лица лишеног слободе на основу редовне судске одлуке или које се на основу такве одлуке налази на условном отпусту,
2. свака служба војне природе, у земљама где је дозвољен приговор савести, свака национална служба која се тражи на основу закона од таквих приговарача,
3. свака служба која се тражи у случају више силе или несреће које угрожавају живот или благостање заједнице,
4. сваки рад или служба које чине део нормалних грађанских обавеза.

Члан 9.

1. Свако има право на слободу и личну сигурност. Нико не може бити самовољно ухапшен или притворен. Нико се не може лишити слободе осим из разлога и у складу са законом предвиђеним поступком.

2. Свако ко је ухапшен биће у тренутку хапшења обавештен о разлозима хапшења и у најкраћем року ће му се саопштити било каква оптужба против њега.

3. Свако ко је ухапшен или затворен због кривичног дела биће у најкраћем року изведен пред судију или неког другог службеника, законом овлашћеног да врши правосудне функције и у разумном року ће му се судити или ће бити ослобођен. Стављање у притвор лица која очекују да им се суди не сме бити опште правило, али пуштање на слободу може се условити јемством којим ће се осигурати присуство тог лица на суђењу у било којој фази судског поступка, као и, у случају потребе, ради извршења пресуде.

4. Ко год је хапшењем или притварањем лишен слободе има право да уложи жалбу код суда у циљу да суд без одлагања одлучи о законитости лишења слободе и наложи његово ослобађање ако је притвор незаконит.

5. Свако ко је незаконито хапшен или притворен има право на накнаду штете.

Члан 10.

1. Са сваким ко је лишен слободе поступаће се човечно и с поштовањем урођеног достојанства људске личности.

2. а) Оптужени се, осим у изузетним приликама, држе одвојено од осуђеника и подвргавају посебном поступку који одговара њиховом положају неосуђених лица.

б) Оптужени малолетници одвојиће се од одраслих и о њиховом случају се одлучује што је могуће пре.

3. Казнено-поправни режим подразумеваће такво поступање с осуђеницима чији је битан циљ њихово преваспитавање и поновно укључење у друштво. Малолетни преступници биће одвојени од одраслих и подвргнути режиму који одговара њиховом добу и њиховом правном положају.

Члан 11.

Нико не може бити затворен само из разлога што није у стању да изврши неку уговорну обавезу.

Члан 12.

1. Свако ко се законито налази на територији једне државе има право да се у њој слободно креће и слободно изабере своје место боравка.
2. Свако лице слободно је да напусти било коју земљу укључујући ту и своју властиту.
3. Напред наведена права могу бити предмет само законом предвиђених ограничења која су нужна за заштиту националне безбедности, јавног реда, јавног здравља или јавног морала или права и слобода других лица и у складу су с другим правима признатим овим Пактом.
4. Нико се не може произвољно лишити права да уђе у своју земљу.

Члан 13.

Странац који се законито налази на територији једне државе чланице овог Пакта може из ње бити протеран само у вези са извршењем одлуке донете у складу са законом и, ако се виши разлози националне безбедности томеprotиве, он мора имати могућности да истакне разлоге против његовог протеривања и да се од стране надлежне власти или једног или више лица нарочито означених за то његов случај преиспита, у коју сврху ће он имати заступника.

Члан 14.

1. Сви су пред судовима једнаки. Свако има право на правично и јавно суђење од стране надлежног, независног и непристрасног суда, установљеног законом, који ће одлучивати било о основаности ма какве оптужбе кривичноправне природе уперене против њега, било у споровима о његовим правима и обавезама грађанске природе.

Штампа и јавност могу се искључити у току целог или једног дела суђења било у интересу морала, јавног реда или националне безбедности у демократском друштву, било када интереси приватног живота страна у спору то захтевају или пак ако суд то сматра апсолутно неопходним, када би због посебних околности случаја јавност шкодила интересима правде.

Међутим, свака пресуда донета у кривичним или грађанским стварима биће јавна, изузев ако интерес малолетника захтева да буде другачије или ако се поступак тиче брачних спорова или старатељства деце.

2. Свако ко је оптужен за кривично дело има право да се сматра невиним све док се његова кривица на основу закона не докаже.
3. Свако ко је оптужен за кривично дело има потпуно једнако право бар на следећа јемства:

а) да буде у најкраћем року, подробно и на језику који разуме, обавештен о природи и разлозима оптужнице против њега;

б) да има довољно времена и могућности на располагању за припрему своје одбране и за консултације са браниоцем по свом избору;

ц) да му буде суђено без непотребног одуговлачења;

д) да буде присутан на суђењу и да се брани сам или уз помоћ правног заступника по свом избору, ако нема правног заступника, да буде упознат о свом праву да га има и, кад год то интерес правде захтева, да му се постави бранилац по службеној дужности, и то бесплатно ако нема довољно средстава да га плати;

е) да испитује или постигне да се испитају сведоци оптужнице и да постигне да приступе суду и буду саслушани сведоци у његову корист под истим условима као и сведоци оптужбе;

ф) да добије бесплатну помоћ тумача ако не разуме или не говори језик који се употребљава на суђењу;

г) да не буде приморан да сведочи против самога себе или да призна кривицу.

4. У поступку са малолетницима водиће се рачуна о њиховом узрасту и о интересу који представља њихово преваспитавање.

5. Свако ко је проглашен кривим за неко кривично дело има право да његову кривицу и осуду размотри виши суд у складу са законом.

6. Када се коначна кривична пресуда накнадно поништи или када је дато помиловање због тога што нове или новооткривене чињенице показују да је дошло до грешке суда, лице које је издржало казну на основу те пресуде биће обештећено у складу са законом, ако се не докаже да је то што непознате чињенице нису у целини, или делимично, на време откривене, његова кривица.

7. Нико не може бити кривично одговоран или кажњен због дела за које је већ био ослобођен или осуђен коначном пресудом у складу са законом и кривичним поступком сваке земље.

Члан 15.

1. Нико се неће сматрати кривим за дела или пропусте која нису представљали кривично дело према домаћем или међународном праву у време када су била почињена. Исто тако, неће се изрећи тежа казна од оне која се могла применити у тренутку када је кривично дело било извршено.

Ако касније, после извршења дела, законском одредбом буде предвиђена примена лакше казне, преступник ће се тиме користити.

2. Ништа се у овом члану не противи суђењу и осуди лица због радњи или пропусти која су се у време када су почињена, сматрала за кривична дела према општим правним начелима која признаје међународна заједница.

Члан 16.

Свако има право да му свугде буде признат правни субјективитет.

Члан 17.

1. Нико не може бити изложен произвољном или незаконитом мешању у приватни живот, породицу, стан или преписку, нити противзаконитим нападима на част и углед.
2. Свако има право на законску заштиту од таквог мешања или напада.

Члан 18.

1. Свако има право на слободу мишљења, савести и вероисповести; то право подразумева слободу остајања при својој или усвајања вероисповести или убеђења по своме избору, као и слободу да појединачно или у заједници с другима, јавно или приватно, испољава своје веровање или убеђење вероисповедањем, обављањем обреда, похађањем службе и наставом.
2. Нико се неће подвргнути принуди која би могла нанети повреду његовој слободи остајања при својој или усвајања вероисповести или убеђења по своме избору.
3. Слобода испољавања свог веровања или свог убеђења може бити предмет само ограничења која су предвиђена законом и која су неопходна за заштиту јавне безбедности, реда, здравља и морала или основних слобода и права других лица.
4. Државе чланице овог Пакта се обавезују на поштовање слободе родитеља, односно законских старатеља, да обезбеде верско и морално васпитање своје деце у складу са својим убеђењима.

Члан 19.

1. Нико не може бити узнемираван због свог мишљења.
2. Свако има право на слободу изражавања; то право обухвата слободу да тражи, добија и шири информације и мисли сваке врсте, без обзира на границе, било усмено, писмено, штампом или у уметничкој форми или било којим другим средством по свом избору.
3. Вршење права предвиђених у ставу 2 овог члана носи са собом посебне дужности и одговорности. Због тога се оно може подврћи одређеним ограничењима која морају бити утврђена законом и бити неопходна:
  - а) за поштовање права или угледа других лица;
  - б) за заштиту државне безбедности или јавног реда, јавног здравља или морала.

Члан 20.

1. Свака ратна пропаганда треба да буде забрањена законом.
2. Свако позивање на националну, расну или верску мржњу које представља подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље треба да буде забрањено законом.

Члан 21.

Признаје се право мирног окупљања.

Не могу се поставити никаква ограничења на остваривање тог права осим оних која су наметнута у складу са законом и која су потребна у демократском друштву у интересе-

су државне или јавне безбедности, јавног реда или морала или заштите права и слобода других лица.

Члан 22.

1. Свако има право слободног удруживања са другим лицима, укључујући право на оснивања синдиката или приступању њима у циљу заштите својих интереса.
2. Никаква ограничења не могу се поставити у остваривању тог права, осим оних која су прописана законом и која су потребна у демократском друштву у интересу државне или јавне безбедности, јавног реда или морала или заштите права и слобода других лица. Овај члан не спречава да се припадницима оружаних снага и полиције наметну законска ограничења вршења тог права.
3. Ништа у овом члану не овлашћује државе потписнице Конвенције Међународне организације рада из 1948. године о слободи синдикалног удруживања и заштити права на удруживање да предузму законске мере које би биле на штету гаранција из те Конвенције или да примене закон на начин који би био на штету тих јемстава.

Члан 23.

1. Породица је природна и основна ћелија друштва и има право да је друштво и држава штити.
2. Признаје се право мушкараца и жена у добу брачне зрелости да ступају у брак и оснивају породицу.
3. Никакав брак не може се закључити без слободне и пуне сагласности будућих супружника.
4. Државе чланице овог Пакта предузеће потребне кораке да осигурају једнакост у правима и дужностима за време брака и приликом развода. У случају развода, издаће се одредба за обезбеђење потребне заштите деце.

Члан 24.

1. Свако дете, без обзира на расу, боју коже, пол, језик, веру, национално или друштвено порекло, имовину или род, има право на такве мере заштите, од стране своје породице, друштва, државе, какве захтева његов положај малолетника.
2. Свако дете треба да се региструје одмах после рођења и да има име.
3. Свако дете има право на држављанство.

Члан 25.

Сваки грађанин треба да има право и могућност да без икаквих разлика наведених у члану 2 и без неразумних ограничења:

- а) учествује у вођењу јавних послова, директно или преко слободно изабраних представника;
- б) бира и буде биран на изборима који су правични и повремени, са општим и једнаким правом гласа и тајним гласањем, који обезбеђују слободно изражавање воље бирача;
- ц) има приступ јавним службама своје земље уз опште услове једнакости.

Члан 26.

Сва су лица једнака пред законом и имају право, без икакве дискриминације, на једнаку законску заштиту. Закон треба да забрани сваку дискриминацију и да гарантује свим лицима једнаку и делотворну заштиту против дискриминације било на основу расе, боје коже, пола, језика, вере, политичког и другог мишљења, националног и друштвеног порекла, имовине, рода или било које друге околности.

Члан 27.

У државама где постоје етничке, верске или језичке мањине не сме се лицима која припадају таквим мањинама ускратити права да, заједно са члановима своје групе, имају свој сопствени културни живот, да испољавају и упражњавају своју сопствену веру или да се служе својим језиком.

ЧЕТВРТИ ДЕО

Члан 28.

1. Установиће се Комитет за права човека (у даљем тексту "Комитет"). Он ће се састојати од осамнаест чланова и вршиће ниже одређене функције.
2. Комитет сачињавају држављани држава чланица овог Пакта који морају бити лица високих моралних начела и признате стручности на пољу људских права. Поред тога, водиће се рачуна да је корисно да учествује више лица са правним искуством.
3. Чланови Комитета бирају се и делују као независни субјекти.

Члан 29.

1. Чланови Комитета бирају се тајним гласањем са листе лица која поседују својства прописана у члану 28 и која су државе чланице овог Пакта предложиле у ту сврху.
2. Свака држава чланица овог Пакта може предложити највише два лица. Ова лица морају бити држављани земље која их предлаже.
3. Исто лице може бити поново предложено.

Члан 30.

1. Први избор ће се обавити најкасније шест месеци од дана ступања на снагу овог Пакта.
2. Најмање четири месеца пре дана сваког избора за Комитет, осим избора у циљу попуне упражњеног места које је оглашено таквим у складу са чланом 34, генерални секретар Уједињених нација писменим путем позива државе чланице овог Пакта да одреде кандидате које предлажу за чланове Комитета.
3. Генерални секретар Уједињених нација ће припремити по абecedном реду списак свих тако предложених лица, наводећи државе које су их предложиле и доставиће их државама чланицама овог Пакта најкасније месец дана пре дана сваког избора.
4. Чланови Комитета се бирају на састанку држава чланица, који сазива генерални секретар Уједињених нација у седишту Организације. На овом састанку, на коме кворум сачињавају две трећине држава чланица овог Пакта, изабраће се за чланове

Комитета они кандидати који добију највећи број гласова и апсолутну већину гласова представника држава чланица присутних и који гласају.

Члан 31.

1. У Комитету не може бити више од једног држављанина једне исте државе.
2. При изборима у Комитет водиће се рачуна о правичној географској расподели и о томе да буду заступљени различити облици цивилизације, као и главни правни системи.

Члан 32.

1. Чланови Комитета се бирају на период од четири године. Они се могу поново изабрати ако су поново предложени. Међутим, мандат девет чланова изабраних приликом првог избора истиче после две године; одмах после првих избора имена ових чланова биће извучена жребом од стране председавајућег састанка на који се односи став 4 члана 30.
2. По истеку мандата, избори ће се одржати сходно одредбама претходних чланова овог дела Пакта.

Члан 33.

1. Ако је по јединственом мишљењу других чланова један члан Комитета престао да врши своје функције из неког другог разлога, а не услед одсуства привременог карактера, председник Комитета извештава о томе генералног секретара Уједињених нација, који онда оглашава упражњеним место које је заузимао члан о коме је реч.
2. У случају смрти или оставке једног члана Комитета, председник одмах обавештава о томе генералног секретара Уједињених нација, који оглашава место упражњеним рачунајући од дана смрти или од дана када оставка производи дејство.

Члан 34.

1. Када је објављено да је једно место упражњено сходно члану 33 и ако мандат члана који треба да буде замењен не истиче у року од шест месеци од дана када је место проглашено упражњеним, генерални секретар Уједињених нација обавештава о томе све државе чланице овог Пакта, које могу у року од два месеца одредити кандидате сходно одредбама члана 29 у циљу попуне упражњеног места.
2. Генерални секретар Уједињених нација установиће по абecedном реду списак тако предложених лица и саопштиће га државама чланицама овог Пакта. Избор у циљу попуне упражњеног места обавиће се затим у складу с односним одредбама овог дела Пакта.
3. Сваки члан Комитета, изабран на место које је проглашено упражњеним сходно члану 33 учествује у раду Комитета до дана истека мандата члана чије је место остало упражњено у Комитету сходно одредбама поменутог члана.

Члан 35.

Чланови Комитета примају уз одобрење Генералне скупштине Уједињених нација накнаду на терет средстава Уједињених нација под условима које утврди Генерална скупштина с обзиром на значај одговорности Комитета.

Члан 36.

Генерални секретар Уједињених нација ставља на располагање Комитету особље и материјална средства који су му потребни за успешно обављање дужности које су му поверене на основу овог Пакта.

Члан 37.

1. Генерални секретар Уједињених нација сазива чланове Комитета на прву седницу у седишту Организације уједињених нација.
2. После свог првог састанка, Комитет се састаје кад год је то предвиђено његовим пословником.
3. Састанци Комитета нормално се одржавају у седишту Организације уједињених нација или у Уреду Уједињених нација у Женеви.

Члан 38.

Сваки члан Комитета мора да се пре ступања на дужност на јавној седници свечано обавезе да ће своје дужности вршити потпуно непристрасно и савесно.

Члан 39.

1. Комитет бира свој биро на рок од две године. Чланови бироа се могу поново бирати.
2. Комитет сам утврђује свој пословник; он ће, међутим, садржати, између осталог, следеће одредбе:
  - а) кворум сачињен од 12 чланова;
  - б) одлуке Комитета се доносе већином присутних чланова.

Члан 40.

1. Државе чланице овог Пакта се обавезују да подносе извештаје о мерама које буду усвојиле, ради остваривања права признатих у овом Пакту, као и о напретку оствареном у уживању ових права:
  - а) у року од године дана, рачунајући од дана ступања на снагу овог Пакта за сваку заинтересовану државу чланицу понаособ;
  - б) затим, кад год Комитет то затражи.
2. Сви извештаји упутиће се генералном секретару Уједињених нација, који ће их доставити Комитету ради разматрања. У извештају ће се указати, у случају потребе, на чиниоце и тешкоће који утичу на спровођење у живот одредаба овог Пакта.
3. Генерални секретар Уједињених нација може, пошто се посаветује са Комитетом, да достави специјализованим заинтересованим установама препис свих делова извештаја који имају везе с делокругом њихове надлежности.
4. Комитет проучава извештаје које су поднеле државе чланице овог Пакта. Он упућује државама чланицама своје извештаје, као и све опште примедбе које буде сматрао погодним. Комитет може исто тако доставити Економском и социјалном савету ове примедбе, пропраћене копијама извештаја које је примио од држава чланица овог Пакта.

5. Државе чланице овог Пакта могу подносити Комитету мишљења о свим примедбама које буду учињене на основу става 4 овог члана.

Члан 41.

1. Свака држава чланица овог Пакта може, на основу овог члана, изјавити у свако доба да признаје надлежност Комитета да прима и разматра саопштења у којима једна држава чланица тврди да друга држава чланица не испуњава своје обавезе према овом Пакту.

Саопштења поднета на основу овог члана могу се примати и разматрати само ако их је поднела држава чланица која је дала изјаву о признању надлежности Комитета у односу на себе.

Комитет неће примити никакво саопштење ако се оно тиче државе чланице која није дала такву изјаву. У погледу саопштења примљених сходно овом члану примениће се следећи поступак:

а) ако нека држава чланица овог Пакта сматра да нека друга држава чланица овог Пакта не примењује његове одредбе, она може писменим саопштењем скренути пажњу ове државе на ту ствар.

У року од три месеца, рачунајући од пријема саопштења, држава којој је упућено саопштење пружиће држави која га је упутила објашњења или неку другу писмену изјаву ради расветљавања питања, која треба да обухвате, у могућој и одговарајућој мери, податке о њеним унутрашњим правилима поступка и о правним лековима, било већ искоришћеним, било оним у току решавања или оним који су још доступни.

б) Ако у року од шест месеци, рачунајући од дана пријема првобитног саопштења од стране државе којој је упућено, питање није решено на задовољство обе заинтересоване државе чланице, и једна и друга имаће право да га поднесу Комитету, упућујући саопштење Комитету као и другој заинтересованој држави.

ц) Комитет може да расправља о ствари која му је поднета само пошто се буде уверио да су били употребљени и исцрпљени сви унутрашњи правни лекови у складу са општепризнатим начелима међународног права. Ово правило се не примењује у случају када се поступак по правним лековима безразложно одуговлачи.

д) Комитет одржава нејавне седнице када разматра саопштења предвиђена у овом члану.

е) Под условом одредаба тачке ц), Комитет ће ставити своје добре услуге на располагање заинтересованим државама чланицама да би се дошло до пријатељског решења питања на основи поштовања људских права и основних слобода, као што их признаје овај Пакт.

ф) У сваком случају који му је поднет, Комитет може да тражи од заинтересованих држава чланица, на које се односи тачка б), да му пруже сва односна обавештења.

г) Заинтересоване државе чланице, поменуте у тачки б), имају право да буду представљене за време док Комитет разматра питање и да усмено или писмено, или у једном и у другом облику, подносе примедбе.

х) Комитет је дужан да поднесе извештај у року од дванаест месеци од дана када је примио саопштење из тачке б).

и) ако је постигнуто решење у смислу одредаба тачке е), Комитет ће се у свом извештају ограничити на кратко излагање чињеница и решења до кога се дошло.

ј) Ако се решење у смислу одредаба тачке е) није могло постићи, Комитет ће се у свом извештају ограничити на кратко излагање чињеница. Текст писмених примедба и записник о усменим примедбама заинтересованих држава чланица приложиће се уз извештај.

Извештај о сваком случају доставиће се заинтересованим државама.

2. Одредбе овог члана ступиће на снагу када десет држава чланица овог Пакта буду дале изјаву предвиђену у ставу 1 овог члана.

Такве изјаве депоноваће државе чланице код генералног секретара Уједињених нација, који ће њихов препис доставити другим државама чланицама. Изјава се може у свако доба повући путем саопштења генералном секретару.

Ово повлачење не утиче на разматрање ма кога питања које је предмет већ достављеног саопштења на основу овог члана; а никакво друго саопштење једне државе чланице неће бити примљено пошто Генерални секретар буде примио обавештење о повлачењу изјаве, ако заинтересована држава чланица не да нову изјаву.

Члан 42.

1. а) Ако се неко питање поднето Комитету у складу с чланом 41 не реши на задовољство заинтересованих држава чланица, Комитет може, уз претходни престајак заинтересованих држава чланица, именовати ад хоц комисију за помирење (у даљем тексту 'Комисија'). Комисија ће ставити своје добре услуге на располагање заинтересованим државама чланицама у циљу постизања мирног решења питања, на основу поштовања овог Пакта;

б) Комисија се састоји од пет чланова који су прихватљиви за заинтересоване државе чланице. Ако заинтересоване државе чланице не постигну споразум о саставу Комисије у целини или о једном њеном делу у року од три месеца, чланове Комисије у погледу којих се споразум није постигао изабраће Комитет између својих чланова тајним гласањем путем двотрећинске већине.

2. Чланови Комисије заседају у личном својству. Они не могу бити држављани ни заинтересованих држава чланица, ни државе која није чланица овог Пакта, нити државе чланице која није дала изјаву предвиђену у члану 41.

3. Комисија ће изабрати свог председника и усвојити пословник.

4. Комисија нормално одржава своје састанке у седишту Организације уједињених нација или у Уреду Уједињених нација у Женеви. Међутим, они се могу одржавати на сваком другом погодном месту које Комисија може одредити саветујући се с генералним секретаром Уједињених нација и заинтересованим државама чланицама.

5. Секретаријат предвиђен у члану 36 пружа такође своје услуге комисијама именованим на основу овог члана.

6.Обавештења која добије и прегледа Комитет стављају се на располагање Комисији, а Комисија може захтевати од заинтересованих држава чланица да јој пружи све потребне допунске информације.

7.Пошто је потпуно размотрила питање у свим његовим аспектима, али у сваком случају најдуже у року од дванаест месеци од када јој је оно било поднесено, Комисија ће поднети извештај председнику Комитета ради саопштења заинтересованим државама чланицама;

а) ако Комисија није у стању да доврши разматрање питања у току дванаест месеци, она ће се ограничити на то да у свом извештају укратко наведе докле је дошла у разматрању питања;

б) ако се дошло до мирног решења питања, на основи поштовања људских права признатих у овом Пакту, Комисија ће се ограничити на то да у свом извештају укратко наведе чињенице и решење које је постигнуто;

ц) ако се није дошло до решења у смислу тачке б), Комисија уноси у извештај своје закључке о свим чињеницама које се односе на спорно питање између заинтересованих држава чланица, као и своја гледишта о могућностима мирног решења случаја. Тај извештај садржи исто тако писмене примедбе и записник о усменим примедбама заинтересованих држава чланица;

д) ако је извештај Комисије поднет сходно тачки ц), заинтересоване државе саопштеће председнику Комитета, у року од три месеца по пријему извештаја, да ли прихватају садржину извештаја Комисије или не.

8.Одредбе овог члана не иду на уштрб надлежности овог Комитета из члана 42.

9.Сви трошкови чланова Комисије подједнако се расподељују између заинтересованих држава чланица на основи процене коју утврђује генерални секретар Уједињених нација.

10.Генерални секретар Уједињених нација има овлашћење да, у случају потребе, плати члановима Комисије њихове трошкове пре него што их заинтересоване државе чланице буду надокнадиле сходно ставу 9. овог члана.

Члан 43.

Чланови Комитета и чланови ад хоц комисија за помирење, који могу бити именовани према члану 42, имају право на олакшице, привилегије и имунитете признате стручњацима којима је поверен неки задатак за рачун Организације уједињених нација, онако као што су изложени у одговарајућим одељцима Конвенције о привилегијама и имунитетима Уједињених нација.

Члан 44.

Одредба о спровођењу у живот овог Пакта примењиваће се без утицаја на поступке прописане у области људских права под условима или на основу уставних инструмената и конвенција Организације уједињених нација и специјализованих установа и неће спречавати државе чланице да прибегну другим начинима решавања спорова у складу са општим или посебним међународним споразумима који су међу њима на снази.

Члан 45.

Комитет подноси сваке године извештај о свом раду Генералној скупштини Уједињених нација, преко Економског и социјалног савета.

ПЕТИ ДЕО

Члан 46.

Ниједна одредба овог Пакта неће се тумачити тако да нарушава одредбе Повеље Уједињених нација и статуте специјализованих установа којима се одређују односне одговорности разних органа Организације уједињених нација и специјализованих установа у погледу питања којима се бави овај Пакт.

Члан 47.

Ниједна одредба овог Пакта неће се тумачити тако да нарушава право које припада свакоме народу да потпуно и слободно користи и употребљава своја природна богатства и изворе.

ШЕСТИ ДЕО

Члан 48.

1. Овај Пакт је отворен за потписивање свим државама чланицама OUN или чланицама било које од њених специјализованих установа, свакој држави чланици Статута Међународног суда правде и свакој другој држави коју позове Генерална скупштина Уједињених нација да постане чланица овог Пакта.
2. Овај Пакт подлеже ратификацији. Инструменти ратификације депоноваће се код генералног секретара Уједињених нација.
3. Овај Пакт биће отворен за приступање свакој држави на коју се односи став 1 овог члана.
4. Приступање ће се извршити депоновањем инструмената о приступању код генералног секретара Уједињених нација.
5. Генерални секретар Уједињених нација ће обавестити све државе које су потписале овај Пакт или које су му приступиле, о депоновању сваког инструмента ратификације или приступања.

Члан 49.

1. Овај Пакт ће ступити на снагу три месеца после депоновања код генералног секретара Уједињених нација тридесет петог инструмента о ратификацији или приступању.
2. За сваку државу која ратификује овај Пакт или му приступи после депоновања тридесет петог инструмента о ратификацији или приступању, поменути Пакт ће ступити на снагу три месеца после депоновања од стране те државе њеног инструмента о ратификацији или приступању.

Члан 50.

Одредбе овог Пакта се примењују на све јединице федеративних држава без икаквог ограничења или изузетка.

Члан 51.

1. Свака држава чланица овог Пакта може предложити његову измену или допуну и њихов текст доставити генералном секретару Уједињених нација. генерални секретар ће потом проследити све предложене измене или допуне државама чланицама овог Пакта, тражећи од њих да му саопште да ли желе сазивање конференције држава чланица ради разматрања тих предлога и гласања о њима.

Ако се најмање једна трећина држава изјасни у прилог овог сазивања, генерални секретар ће сазвати конференцију под окриљем Организације уједињених нација. Свака измена или допуна коју усвоји већина држава чланица присутних на конференцији и које учествују у гласању подлеже одобрењу Генералне скупштине Уједињених нација.

2. Ове измене или допуне ступају на снагу када их одобри Генерална скупштина Уједињених нација и прихвати две трећине држава чланица овог Пакта, у складу са њиховим уставним поступцима.

3. Када ове измене или допуне ступе на снагу, оне су обавезне за све државе чланице које су их прихватиле, док друге државе чланице остају везане одредбама овог Пакта и сваком изменом и допуном коју су раније прихватиле.

Члан 52.

Независно од саопштења предвиђених у ставу 5 члана 48 генерални секретар Уједињених нација обавестиће све државе које се помињу у ставу 1 истог члана:

- а) о потписима стављеним на овај Пакт и о инструментима ратификације и приступања депонованим сходно члану 48;
- б) о датуму ступања на снагу овог Пакта сходно члану 49 и о датуму ступања на снагу сваке измене или допуне предвиђене у члану 51.

Члан 53.

Овај Пакт, чији су енглески, кинески, шпански, француски и руски текст подједнако веродостојни, биће депонован у архиви Организације уједињених нација.

Генерални секретар Уједињених нација доставиће оверени препис овог Пакта свакој држави на коју се односи члан 48.

Анекс 3

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима

Државе чланице овог Пакта

сматрајући да, према принципима израженим у Повељи Уједињених нација, признање достојанства које је битно за све чланове људске породице и њихових једнаких и неотуђивих права представља основу слободе, правде и мира у свету,

увиђајући да ова права произлазе из достојанства неодвојивог од човекове личности,

увиђајући да се, према Општој декларацији о правима човека, идеал слободног људског бића, ослобођеног страха и беде, може постићи само ако се створе услови који омогућавају свакоме да ужива своја економска, социјална и културна права и своја грађанска и политичка права,

сматрајући да Повеља Уједињених нација намеће државама обавезу да унапређују опште и стварно поштовање човекових права и слобода,

водећи рачуна о чињеници да појединац има дужност према другоме и према заједници којој припада и да је дужан да се залаже за унапређење и поштовање права признатих овим пактом, договориле су се о следећим члановима:

ПРВИ ДЕО

Члан 1

1. Сви народи имају право на самоопредељење. На основу овог права, они слободно одређују свој политички статус и слободно обезбеђују свој економски, социјални и културни развој.
2. Да би постигли своје циљеве, сви народи могу слободно да располажу својим богатствима и својим природним изворима, без штете по обавезе које проистичу из међународне привредне сарадње, засноване на принципу узајамног интереса и међународног права. Један народ не може ни у ком случају да буде лишен својих властитих средстава за живот.
3. Државе чланице овог пакта, укључујући ту и оне државе које су одговорне за управљање несамосталним територијама и територијама под старатељством, дужне су да помажу остварење права народа на самоопредељење и да поштују ово право сходно одредбама Повеље Уједињених нација.

ДРУГИ ДЕО

Члан 2

1. Свака држава чланица овог пакта обавезује се да и појединачно и путем међународне помоћи и сарадње, нарочито на економском и техничком пољу, а користећи у највећој могућој мери своје расположиве изворе предузима кораке како би се постепено постигло пуно остварење права признатих у овом пакту свим одговарајућим средствима, посебно укључујући доношење законодавних мера.
2. Државе чланице овог пакта се обавезују да гарантују да ће сва права која су у њему формулисана бити остваривана без икакве дискриминације засноване на раси, боји, полу, језику, вери, политичком мишљењу или каквом другом мишљењу, националном или социјалном пореклу, имовинском стању, рођењу или каквој другој околности.
3. Водећи на одговарајући начин рачуна о правима човека и својој националној привреди, земље у развоју могу да одреде у којој ће мери гарантовати лицима која нису њени држављани економска права призната овим пактом.

Члан 3

Државе чланице овог пакта обавезују се да обезбеде једнако право мушкарцима и женама да уживају сва економска, социјална и културна права која су набројана у овом пакту.

Члан 4

Државе чланице овог пакта признају да, у погледу уживања права које држава обезбеђује према овом пакту, држава може да ограничи та права само законом и то у оној мери која је у сагласности са природом ових права и искључиво у циљу унапређења општег благостања у демократском друштву.

Члан 5

1. Ниједна одредба овог пакта не може се тумачити као да садржи било какво право за неку државу, групацију или појединца да обавља неку делатност или да врше неки акт у циљу рушења права или слободе признате овим пактом или да заведе већа ограничења од оних предвиђених овим пактом.
2. Не признаје се никакво ограничење или одступање од основних права човека која су призната или важе у свакој земљи према законима, конвенцијама, прописима или обичајима, под изговором да их овај пакт не признаје или их признаје у мањој мери.

ТРЕЋИ ДЕО

Члан 6

1. Државе чланице овог пакта признају право на рад, које обухвата право које има свако лице на могућност зарађивања кроз слободно изабран или прихваћен рад и предузимају одговарајуће мере за очување овог права.

2. Међу мере које свака држава чланица овог пакта треба да предузме у циљу пуног остварења овог права спадају програми техничке и стручне оријентације и обуке, политика и методи за постизање сталног економског, социјалног и културног развоја и пуне производне запослености у условима који човеку гарантују уживање основних политичких и економских слобода.

Члан 7

Државе чланице овог пакта признају право које има свако лице да се користи правичним и повољним условима за рад који нарочито обезбеђују:

а) награду која минимално обезбеђује свим радницима:

и) правичну зараду и једнаку награду за рад и исте вредности без икакве разлике; посебно, жене морају да имају гаранцију да услови њиховог рада нису гори од услова које користе мушкарци и примају исту награду као они за исти рад;

и и) пристојан живот за њих и њихову породицу сходно одредбама овог пакта;

б) хигијенско-техничку заштиту на раду;

ц) исту могућност за све да напредују у свом раду у вишу одговарајућу категорију, водећи рачуна једино о навршеним годинама службе и о способностима;

д) одмор, разоноду, разумно ограничење радног времена и повремена плаћена одсуства, као и накнаду за празничне дане.

Члан 8

1. Државе чланице овог пакта обавезују се да обезбеде:

а) право које има свако лице да са другима оснива синдикате и да се учлани у синдикат по свом избору, уз једини услов да правила буду утврђена од стране заинтересоване организације, у циљу унапређења и заштите економских и социјалних интереса. Остваривање овог права може бити предмет једино ограничења предвиђених законом и која представљају потребне мере у демократском друштву, у интересу националне безбедности или јавног поретка или заштите права и слобода другога;

б) право које имају синдикати да стварају удружења и националне савезе и право које ови имају на стварање међународних синдикалних организација или на учлањивање у њих;

ц) право које имају синдикати да слободно обављају своју делатност, без другог ограничења осим оног које предвиђа закон, а које представља потребну меру у демократском друштву, у интересу националне безбедности или јавног поретка или ради заштите права и слобода другога;

д) право на штрајк, које се остварује према законима сваке земље.

2. Овај члан не спречава да се вршење ових права од стране чланова оружаних снага, полиције или државне управе подвргне законским ограничењима.

3. Ниједна одредба овог члана не допушта државама чланицама Конвенције Међународне организације рада од 1948. године о синдикалној слободи и заштити синди-

калног права да доноси законске мере које би нарушавале или да примењују закон на начин који би нарушавао гаранције предвиђене наведеном конвенцијом.

Члан 9

Државе чланице овог пакта признају право сваком лицу на социјално обезбеђење, укључујући ту социјално осигурање.

Члан 10

Државе чланице овог пакта признају да:

1. Треба да буде пружена што шира заштита и помоћ породици која је природни и основни саставни део друштва, посебно за њено образовање и за оно време за које она сноси одговорност за издржавање и васпитање деце о којима се брине. На склапање брака будући супружници морају слободно пристати.
2. Треба да буде пружена посебна заштита мајкама за разумно време пре и после рођења деце. Запослене мајке треба да уживају, за време овог периода, плаћено одсуство или одсуство уз одговарајућа давања из социјалног осигурања.
3. Треба предузети посебне мере заштите и помоћи у корист деце и младих, без икакве дискриминације из родбинских или других разлога. Деца и омладина морају да буду заштићени од економске и социјалне експлоатације. Законом треба да се забрани запошљавање на пословима који су такве природе да могу да изложе опасности њихов морал или њихово здравље, да доведу у опасност њихов живот или да нашкоде њиховом нормалном развоју. Државе треба исто тако да утврде границе старости испод којих је плаћени рад дечије радне снаге законом забрањен и кажњив.

Члан 11

1. Државе чланице овог пакта признају право сваком лицу на животни стандард довољан за њега самог и његову породицу, убрајајући ту и довољну храну, одећу и смештај, као и стално побољшање његових услова живота. Државе чланице ће предузети одговарајуће мере ради обезбеђења остварења овог права и у том циљу оне признају битни значај слободно изабране међународне сарадње.
2. Државе чланице овог пакта, признајући основно право које има свако лице на заштиту од глади, донеће појединачно или кроз међународну сарадњу, потребне мере укључујући ту и конкретне програме:
  - а) за побољшање метода производње, очувања и поделе прехранбених производа кроз пуно коришћење техничких и научних знања, кроз ширење васпитних принципа о исхрани, развитак или реформу аграрних система тако да обезбеде што је могуће боље оспособљавање и коришћење природних богатстава;
  - б) за обезбеђење правичне расподеле светских прехранбених богатстава у односу на потребе, водећи рачуна о проблемима који се постављају како у земљама увозницама тако и у земљама извозницама прехранбених производа.

Члан 12

1. Државе чланице овог пакта признају право које има свако лице на најбоље психичко и ментално здравље које може да постигне.

2. Мере које ће државе чланице овог пакта предузети у циљу обезбеђења пуног остварења овог права треба да обухвате мере потребне ради обезбеђења:

- а) смањења броја мртворођене деце и смртности деце, као и здрав развитак детета;
- б) побољшања свих видова хигијене средине и индустријске хигијене;
- ц) профилаксе и лечења епидемичких, ендемичких, професионалних и других обољења, као и борбу против ових болести;
- д) стварања услова за обезбеђење свима лекарских услуга и помоћи у случају болести.

Члан 13

1. Државе чланице овог пакта признају сваком лицу право на образовање. Оне се слажу да образовање треба да има за циљ пун развој људске личности и достојанства и да појача поштовање права човека и основних слобода. Оне су сагласне осим тога да образовање треба да омогући сваком лицу да игра корисну улогу у слободном друштву, да потпомаже разумевање, толеранцију и пријатељство између свих народа и свих расних, етничких или верских група и да подстиче развој делатности Уједињених нација на очувању мира.

2. Државе чланице овог пакта признају да у циљу обезбеђења пуног коришћења овог права:

- а) основно школовање мора да буде обавезно и свима доступно бесплатно;
- б) средње школовање, у својим разним видовима укључујући ту и средње техничко и стручно школовање, треба да буде опште и доступно свима кроз одговарајуће мере, а нарочито кроз поступно увођење бесплатног школовања;
- ц) више школовање треба да буде доступно свима подједнако, зависно од способности свакога, кроз одговарајућа средства, а нарочито кроз поступно увођење бесплатног школовања;
- д) основно образовање треба да буде подстицано или појачано што је могуће више за лица која нису добила основно образовање или која га нису добила у потпуности;
- е) треба активно радити на развоју школске мреже на свим ступњевима, успоставити адекватан систем стипендија и стално побољшавати материјалне услове наставног особља.

3. Државе чланице овог пакта се обавезују да поштују слободу родитеља и, у датом случају, законских старатеља, да изаберу за своју децу и друге установе које могу да се пропишу или да се усвоје од стране државе по питању школовања и да обезбеде верско и морално васпитање своје деце према својим сопственим убеђењима.

4. Никаква се одредба из овог члана не може тумачити као да нарушава слободу појединца и правних лица да оснивају и управљају школама под условом да принципи изнети у тачки 1 овог члана буду поштовани и да образовање које пружају ове школе буде у складу са минималним нормама које може да пропише држава.

Члан 14

Свака држава чланица овог пакта која, у тренутку када постаје чланица, није још могла да обезбеди у својој метрополи или на територијама под својом управом, обавезну и бесплатну основну наставу обавезује се да изради и донесе у року од две године исцрпан план мера потребних за поступно остварење, у разумном броју година које утврди тај план, пуну примену принципа обавезног бесплатног основног школовања за све.

Члан 15

1. Државе чланице овог пакта признају сваком права:

а) да учествује у културном животу;

б) да се користи достигнућима науке и њиховом применом;

ц) да ужива заштиту моралних и материјалних интереса који проистичу из сваке научне, књижевне или уметничке производње чији је он аутор.

2. Мере које државе чланице овог пакта буду предузеле у циљу обезбеђења пуног коришћења овог права морају да обухватају мере које су потребне за обезбеђење очувања, развитака и ширења науке и културе.

3. Државе чланице овог пакта се обавезују да поштују слободу неопходну за научно истраживање и стваралачку делатност.

4. Државе чланице овог пакта признају користи које треба да буду резултати јачања и развитака међународне сарадње и веза на пољу науке и културе.

ЧЕТВРТИ ДЕО

Члан 16

1. Државе чланице овог пакта обавезују се да поднесу, према одредбама овог дела пакта, извештаје о мерама које буду усвојиле као и о напретку постигнутом у циљу обезбеђења поштовања права признатих у пакту.

2. а) Сви извештаји се упућују генералном секретару Организације уједињених нација који доставља њихову копију Економском и социјалном савету на разматрање у складу са одредбама овог пакта.

б) Генерални секретар Организације уједињених нација доставља исто тако специјализованим установама копију извештаја или одговарајуће делове извештаја које су упутиле државе чланице овог пакта које су такође чланови наведених специјализованих установа уколико се ови извештаји или делови извештаја односе на питања у вези са надлежностима ових установа у складу са њиховим законодавним актима.

Члан 17

1. Државе чланице овог пакта подnose своје извештаје по етапама, према програму који ће израдити Економски и социјални савет у року од једне године рачунајући од дана ступања на снагу овог пакта, пошто буде консултовао државе чланице и заинтересоване специјализоване установе.

2.Извештаји могу да изнесу факторе и тешкоће који ометају ове државе да у потпуности изврше своје обавезе предвиђене у овом пакту.

3.У случају да је држава чланица овог пакта већ упутила Организацији уједињених нација или некој специјализованој установи обавештења по том питању, неће бити потребно да се умножавају обавештења и биће довољно позвати се на ова обавештења.

Члан 18

На основу одговорности које су му дате Повељом Уједињених нација по питању права човека и основних слобода, Економски и социјални савет може да закључи споразуме са специјализованим установама ради подношења извештаја у вези са постигнутим напретком у погледу поштовања одредаба овог пакта који улазе у оквир њихове делатности. Ови извештаји могу да обухвате податке о одлукама и препорукама усвојеним од стране надлежних органа специјализованих установа по питању спровођења ових мера.

Члан 19

Економски и социјални савет може да врати Комисији за права човека ради општег проучавања и препоруке или ради информације, ако је потребно, извештаје по питању права човека које достављају државе сходно чл. 16 и 17 и извештаје по питању права човека које достављају специјализоване установе према члану 18 овог пакта.

Члан 20

Државе чланице овог пакта и заинтересоване специјализоване установе могу да поднесу Економском и социјалном савету примедбе о свакој препоруци општег карактера учињеној сходно члану 19 овог пакта или о свакој напомени препоруке општег карактера у извештају Комисије о правима човека или у сваком другом документу наведеном у том извештају.

Члан 21

Економски и социјални савет може, с времена на време, да поднесе Генералној скупштини извештаје који садрже препоруке општег карактера и преглед обавештења која су добијена од држава чланица овог пакта и специјализованих установа о предузетим мерама и постигнутом напретку ради обезбеђења општег поштовања права признатих у овом пакту.

Члан 22

Економски и социјални савет може да скрене пажњу осталим органима Организације уједињених нација, њиховим помоћним органима и заинтересованим специјализованим установама које се баве пружањем техничке помоћи, на свако питање које је покренуто у извештајима наведеним у овом делу овог пакта а које може да помогне овим органима да се изјасне, сваки у области своје надлежности, о умесности међународних мера које могу да допринесу стварном и поступном спровођењу овог пакта.

Члан 23

Државе чланице овог пакта су сагласне да мере међународног карактера које имају за циљ да обезбеде остварење права признатих у овом пакту обухватају нарочито закључивање конвенција, усвајање препорука, давање техничке помоћи и организовање,

заједно са заинтересованим владама, регионалних и техничких састанака ради консултовања и проучавања.

Члан 24

Ниједна одредба овог пакта не може се тумачити као да нарушава одредбе Повеље Уједињених нација и устава специјализованих установа, које одређују одговорности разних органа Организације уједињених нација и специјализованих установа у погледу питања која су обрађена у овом пакту.

Члан 25

Ниједна одредба овог пакта не може се тумачити као да нарушава право које припада свим народима на пуно и слободно уживање и коришћење њихових богатстава и природних извора.

ПЕТИ ДЕО

Члан 26

1. Овај пакт отворен је за потписивање свакој држави чланици Организације уједињених нација или члану било које специјализоване установе, свакој држави чланици Статута Међународног суда правде, као и свакој другој држави коју позове Генерална скупштина Уједињених нација да постане чланица овог пакта.
2. Овај пакт подлеже ратификовању, а ратификациони инструменти се депонују код генералног секретара Организације уједињених нација.
3. Овај пакт је отворен за приступање свакој држави поменутој у тачки 1 овог члана.
4. Приступање се врши депоновањем инструмента о приступању код генералног секретара Организације уједињених нација.
5. Генерални секретар Организације уједињених нација обавештава све државе које су потписале овај пакт или које су му приступиле о депоновању сваког ратификационог инструмента или инструмента о приступању.

Члан 27

1. Овај пакт ступа на снагу три месеца после дана депоновања код генералног секретара Организације уједињених нација тридесет петог ратификационог инструмента или инструмента о приступању.
2. За сваку државу која ратификује овај пакт или му приступи после депоновања тридесет петог ратификационог инструмента или инструмента о приступању, овај пакт ступа на снагу три месеца по депоновању ратификационог инструмента или инструмента о приступању од стране државе.

Члан 28

Одредбе овог пакта се примењују, без икаквог ограничења и изузетка, на све уставне јединице федеративних држава.

Члан 29

1. Свака држава чланица овог пакта може да предложи измену и допуноу и да измењен и допуњен текст депонује код генералног секретара Организације уједињених нација. Генерални секретар доставља тада све нацрте измена и допуна државама чланицама овог пакта, тражећи да му назначе да ли желе да се сазове конференција држава чланица ради разматрања ових нацрта и њихових изгласавања. Ако се најмање једна трећина држава изјасни за ово сазивање, генерални секретар сазива конференцију под окриљем Организације уједињених нација. Свака измена и допуна коју усвоји већина држава које су присутне и које гласају на конференцији доставља се на усвајање Генералној скупштини Уједињених нација.
2. Ове измене и допуне ступају на снагу када их одобри Генерална скупштина Уједињених нација и прихвати, према својим уставним правилима, двотрећинска већина држава чланица овог пакта.
3. Када ове измене и допуне ступе на снагу, обавезне су за државе чланице које су их усвојиле, а остале државе чланице остају везане одредбама овог пакта и сваком другом допуном и изменом која касније буде усвојена.

Члан 30

Независно од саопштења предвиђених у тачки 5 члана 26 овог пакта генерални секретар Организације уједињених нација обавештава све државе поменуте у тачки 1 тог члана:

- а) о потписима стављеним на овај пакт и ратификационим инструментима и инструментима о приступању депонованим према члану 26 овог пакта;
- б) о датуму ступања на снагу овог пакта према члану 27 и о датуму ступања на снагу измена и допуна предвиђених у члану 29 овог пакта.

Члан 31

1. Овај пакт, чији су енглески, кинески, шпански, француски и руски текст подједнако веродостојни, депонује се у архиву Организације уједињених нација.
2. Генерални секретар Организације уједињених нација доставља оверену копију овог пакта свим државама наведеним у члану 26 овог пакта. Ниже потписани су прописно овлашћени од својих влада, потписали овај пакт, који је отворен за потписивање у Њујорку, деветнаестог децембра хиљаду девет стотина шездесет шесте године.

Анекс 4

Међународни документи који се могу наћи на интернету

Следећи документи се могу наћи на ОНСНР интернет страници: <http://www.ОНСНР.org/english/law/index.htm>

МЕЂУНАРОДНИ ЗАКОН О ЉУДСКИМ ПРАВИМА

- Универзална декларација о људским правима
- Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима
- Опциони протокол Међународног пакта о грађанским и политичким правима
- Други опциони протокол Међународног пакта о грађанским и политичким правима

СВЕТСКА КОНФЕРЕНЦИЈА О ЉУДСКИМ ПРАВИМА И МИЛЕНИЈУМСКИ САСТАНАК

- Бечка декларација и Акциони програм
- Миленијумска декларација Уједињених нација

ПРАВО НА САМООПРЕДЕЉЕЊЕ

- Декларација UN о давању независности колонијалним земљама и народима
- Резолуција Генералне скупштине 1803(XVII) од 14. децембра 1962: "Стални суверенитет над природним ресурсима".
- Међународна конвенција о забрани регрутовања, употребе, финансирања и обучавања плаћеника

ПРАВА СТАРОСЕДЕЛАЧКИХ И МАЊИНСКИХ НАРОДА

- Конвенција о староседелачким и племенским народима 1989 (Међународна организација рада IL, Конвенција бр. 169)
- Декларација о припадницима националних, етничких и верских и језичких мањина

ЗАБРАНА И СПРЕЧАВАЊЕ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

- ILO Конвенција бр. 100 о једнакој накнади за рад
- ILO Конвенција бр. 111 о забрани дискриминације у запошљавању и избору занимању
- Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације
- Декларација о расама и расним предрасудама 186

© ИНТЕРПАРЛАМЕНТАРНА УНИЈА И ВИСОКИ КОМЕСАРИЈАТ
УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА ЗА ЉУДСКА ПРАВА 2005

Сва права задржана. Ниједан део ове публикације не сме бити умножаван, похрањиван у системе података или преношен у било ком облику или било којим средствима, било електронским, механичким, фотокопирањем, снимањем или на други начин без претходно прибављеног одобрења Интерпарламентарне уније и Високог комесаријата Уједињених нација за људска права. Овај приручник се дистрибуира под условом да се не позајмљује или дистрибуира на друге начине, укључујући и продају без претходно прибављеног одобрења издавача, и то ни у једном облику сем оригиналног и под условом да наредни издавач испуњава исте услове.

Ово издање је намењено парламентарцима који желе да се упознају са оквиром који је постављен 1945. године од стране Уједињених нација и регионалних организација са циљем заштите људских права. Он представља појам људских права и значење тих права прописаних у Универзалној декларацији о људским правима. У приручнику су наведене обавезе држава да штите и унапређују људска права, као и препоруке мера које парламенти и посланици могу предузети да допринесу остваривању људских права.

ISBN 92-9142-266-5

Inter-Parliamentary Union
Chemin du Pommier 5
CH - 1218 Le Grand-Saconnex
Tel. +4122 919 41 50
Fax +4122 919 41 60
E-mail: postbox@mail.ipu.org
Web site: www.ipu.org

**Office of the United Nations High
Commissioner for Human Rights**
OHCHR
Palais des Nations
Avenue de la Paix 8-14
CH - 1211 Geneva 10
Tel. +4122 917 90 00
Fax +4122 917 01 23
E-mail: publications@ohchr.org
Web site: www.ohchr.org

